

VÁLČENÍ CIVILISTOVO

Vzpomínám jednoho mladého přítele, upřímného socialisty a přeskromného člověka, s nímž jsem často bloumal adamovskými lesy a miloval přírodu, obrazy a knihy. Byl fanatický, náboženský téměř antimilitarista a zapřísahal se – bylo to 5 před válkou –, že uteče nebo něco si provede, bude-li odveden. Hněv dobře slušel jeho drobné, hubené postavě s dlouhými plavými vlasy, třebaže vzbuzoval i malý, dobrácký úsměv.

Když přišla válka, přišla i chvíle, kdy jsme jeden po druhém 10 shledání byli způsobilými, roztrženi a po čase prudce rozhozeni různými směry. Širý a dravý život řítil se mimo nás, tu nás zachytil a strhl do svého proudu, valil nás po kamelech nebo vlekl blátem, tu nás vyhodil opět na břeh nějaké 15 tiché zátoky, do středu nějakého krásného divadla nebo ničerného chátrání....

Vzdorovali jsme a v květnu 1917 jsme se zase sešli, celí a věřící, oba na malé dovolené. Kdežto však já, který jsem celkem klidně a vesele podnikl první své kroky a jízdy k nezbytnému, vrátil jsem se vyhublý (pokud to vůbec bylo ještě 20 možno), unavený, toužící po klidu a tichu, nezlomen sice útrapami, ale přesycen cizinou a zhnusen vřavou, – mladý můj přítel, který jistě při rozchodu s domovem a svým životem velice trpěl, přemýšleje marně a zoufale, kterak by unikl nezbytnosti, přišel zcela sličný, v uniformě praporčíka, osmahlý, 25 zmužnělý, dobře živený – s nezbytností usmířený a spokojený.

Přicházel ovšem z blahobytu nějaké rumunské etapy, z blahobytu, jakého dříve nepoznal; venku on, poněkud nesmělý kdysi, našel i schopnost vystupovati s jistotou a pevně státi na svých nohou. 30

Tak tedy skončil můj přítel antimilitarista, ne-li jako dobrý voják, jistě aspoň jako voják spokojený, ještě lépe řečeno: jako člověk na vojně poměrně spokojený. A já měl z něho radost.

Nemyslím, že má člověk názory a zásady k tomu, aby chodily s ním jako nepřátelé, ustavičně házejíce mu klacky pod 35

nohy. Nemyslím, že příliš povzbuzuje a imponuje pohled na člověka, který ocitnuv se v situaci pro sebe hmotně nebo mravně trapné, nedovede si ji podrobiti, nýbrž skuhrá, naříká, trápí se a chřadne, preparuje sama sebe na půdu, na

5 jakou zkáza a smrt nejraději kladou nohu, nebo provádí hloupé kousky, jimiž věci neprospěje a sobě zkazí život. Ale ovšem nemyslím také, že je nutno rázem se poturčiti, jakmile vyšine nás život z kolejí, které jsme si vybrali a určili, na koleje právě opačné a předtím po našem soudu nemravné.

10 Můj mladý přítel nestal se přes noc obdivovatelem militarismu, nezdomácněl na vojně jako mnozí z těch, kteří v civilu nebyli nic a na vojně stali se „velkými pány“ se všemi výhodami této „velikosti“, toužil stále, tu svou myslí víc a tu opět srdcem, po životě civilním a po krásách, jimž vede se nejlépe

15 v míru, ale pochopil snad instinktem, snad po úvaze, že Válka, tento úžasný otřes lidstvem, jest něco nadevše silného, elementární zápas světů, který odehrává se nejen nade všemi individuálními názory a zásadami, nýbrž i nad mnoha věcmi největšími.

20 Nadešla chvíle, kdy dějiny kráčely železnými kroky k nějakému velkému cíli, jehož ani netušily jepičí mozky a malá srdce, ani ješitní vladaři, generálové a diplomati, ani mnozí statisícové z davů nejvíce válkou trpících, ale jehož musilo býti aspoň v nejhrubších rysech dosaženo krví a železem, po

25 něvadž jiných cest nebylo bohužel nalezeno, ač byly hledány, hlášány, ač také za ně se již bojovalo, trpělo a umíralo.

V takové chvíli lidstva znamenají celí národové málo, natož jednotlivec, jeho rozum, jeho zásady.

Co znamená tvůj nebo můj antimilitarismus, když lidstvo

30 sahá po meči, aby řadlo do uzlu, jehož lidé nedovedou rozplétati? Co znamená tvé nebo mé štěstí, co znamená tvá nebo má zkáza, co znamenají životy statisíců, rozvalená města a zpřevrácené lány, když dějiny rozpoutají své nejstrašlivější síly a syty frašek sehrají drama, jehož smyslem je vysvobo-

35 zení z minulosti a překonání aspoň kusu zla?

V denních úsudcích pro denní potřebu nesmíme hledati význam ohromné světové události. V těch nesčetných ohavnostech a mravních nízkostech, jež při této příležitosti dali

najevo jednotlivci, skupiny, celé třídy, v tom úžasném často hnoji, jež zahlédne člověk někde venku, v samém srdci dějů, nesmíme hledati smysl zápasu. Správně mohou oceniti význam Války jen ti, kdož se dovedou mysli povznést nad ni, zachovati si vzdálenost soudce, který myslí v dějinných bal- 5
vanech. Svět nevzplanul kvůli nicotnému rozporu – to nás mělo posilovati v denní bídě doby a držeti v nás víru v nějaký kladný výsledek.

Měl jsem radost ze svého mladého přítele, že neprovedl nějaké hlouposti a že se vrátil nezlomen. Předně, bylo by 10
o jednu dobrou duši méně a dnes je každé, která zahyne, nesmírná škoda. Po druhé, nemám rád dogmatiků, kterých život nedovede přesvědčiti, a nemám rád fňukálků, které první příval skutečnosti porazí...

S takovými myšlenkami a city jsem „válčil“. Nešel jsem 15
a nevrátil jsem se změněn. Jest ovšem pravda: zhrubnul jsem ještě více, jest se mi někdy velmi namáhati, zejména ve sty-
cích s pražskými politiky, literáty a nakladateli, abych zůstal aspoň naoko zdvořilým. Nebo: naučil jsem se všechno jísti, 20
i krupičnou kaši, kterou jsem po čtyřicet dvě léta nedal do
úst. Stal jsem se trpělivějším, přezíravějším, shovívavějším, ale moje místo zůstalo na levici a z každé „pravé“ iluze byl jsem rychle vyléčen svým mozkiem, který snad myslí dosti jas-
ně, a svým srdcem, které není na prodej.

Oč však běželo, když jsem šel dělat vojáka, na čem zá- 25
viselo zdraví mé mysli především, i těla snad, můj život mož-
ná, to nazval bych nutným mimikry. Rosička, zelená v trávě,
hnědne nebo šediví na hlíně – přestává býti rosičkou?

Mimikry mého mladého přítele způsobilo mi radost; zachrá-
něná duše, řekl jsem si. Tedy těšila mě přirozeně tato užitečná 30
schopnost také u vlastní osoby.

A v těchto svých vzpomínkách na tříleté plahočení světem
vyhozeným ze starých a zabahnělých kolejí, vzpomínkách
z vojny, nenapišu asi nic jiného než prostou historii svého mi-
mikry v prostředí vojenském a válečném. 35

Vyplynulo z klidného poměru mého k veliké nezbytnosti
i k malým jednotlivým nezbytnostem, k částem celku i ke
každé zvláště, z mé povahy, která tíseň života nečiní pochmur-

nější hledáním tragických problémů tam, kde jasný pohled dovede si proraziti zároveň cestu k novému světlu, ale vyplynulo i z vášnivého mého poměru k poválečnému zítřku, od kterého jsem si mnoho sliboval. Mnoho nespelnitelného, jak
5 dnes víme, ale zda jedno zklamání nebylo vyváženo druhými fakty, která se zběhla proti očekávání veliké většiny, tápající vinou různých ideologií, zahalujících odedávna pravou skutečnost? Stali-li jsme se znova psanci ve vlasti, která byla osvobozena jen pro vlastníky a opory vlastnictví, a jsme-li nuceni
10 dýchat zase v stejném ovzduší reakčním jako dříve, ač jsme ve všelikých cizinách snili o něčem zcela jiném, když jsme měli radost z ran dopadajících na habsburské spáry, – jsme více než odškodnění za to posilou a poučením, jež nám poskytla Říjnová revoluce ruská a pevná existence sovětů, i obrozením
15 socialismu duchem Vladimíra Iljiče a Třetí internacionálou.

Stál jsem při svém „válčení“ stále poněkud nad denními nutnostmi, starostmi a útrapami vojenského života, poněvadž ani nejhorší pochod, ani nejhluchější povel nedovedly odvrátiti mého zraku od divadla nového života, jímž jsme se pro-
20 dírali, v němž jsme pracovali nebo lenošili, a poněvadž byly to vždy moje smysly civilistovy, které se chápaly chtivě lidí a věcí v nových prostředích, jejichž hudba zvuků, barev, tvarů a pachů přehlušovala hluk světa, někdy tak titěrného, který se v ně vetřel, vleka mne s sebou.

25 Chodil jsem a jednal – nehledím-li k drobným chvílím únavy a omrzelosti, v nichž se rodívá pochybnost – hypnotizován téměř ustavičně přesvědčením, že veliký zápas nemůže skončiti bez užitku, a s vědomím, že i každý z nás, který považuje hromadné krveprolití za nástroj pokroku, ohavný, ale v sou-
30 kromovlastnickém světě nezbytný, musí tím spíše něco obětovati a vytrpěti tam, kde tisícové obětují vše a trpí nad pomyšlení, nevědouce proč.

Smysly, myšlenky a city civilistovy chodily všude se mnou při mé epizodě z velkého tažení; jen uniforma moje a opičky,
35 mechanicky konané, byly vojákovy.

Tak jsem se prodral krutým Balkánem až k domovu opět, aspoň v tom stavu, že z ruky mi nepadá péro – péro, má zednická lžíce a mé pravé bodlo.

Jsou vojáci, kteří mohli nakonec říci s jistou pýchou, že prodělali válku jako dokonalí ulejšáci. Dovedli po léta se zdarem balancovati na provaze, povážlivě napjatém mezi životem civilním a životem v poli pro ty, kdož „tam nechtějí“ nebo dosud „tam nebyli“. Možno je přirovnati také k fotbalovému míči, když drží se uprostřed a nechce a nechce vy-
letěti brankou. Z místa na místo jsou odkopáváni, každý jedná s nimi jako s věcí obtížnou, spílá se jim, jsou bití tak neb onak, ale nakonec vždy to vyhrají a – zůstanou. Dnes koman-
dýrka, zítra kádr, dnes nemocnice, zítra rekonvalescent, steré, nejméně pravděpodobné funkce, nejruznější dovolené, nejsměšnější cesty, chytráctva a náhody, a skrze to vše se vinoucí krutý řetěz prohlídek a přehlídek, věčná nejistota a věčné „štěstí“. Je třeba dodat, že tohle mohou si dovoliti toliko zvláštní po-
vahy?

Není to však pouhý strach z fronty, který tyto lidi činí tak trpělivými ve snášení ústrků a postrků, tak vynalézavými, běží-li o vysvobozující úskok, který činí z nich zároveň hrochy i provazolezce. Strach nepřekonatelný, ohromný, groteskní, směšný a nechutný vídávali jsme jen tu a tam, nejspíše u některého nepřiliš inteligentního žida, neboť i mnozí židé opatrní dávali přednost poli před zázemím ve správném předpokladu, že „štěstí“ možno míti všude a jisté výhody že jsou spíše tam než zde.

Ti notoričtí „ulejšáci“ jsou složitější zjev, tu dobré kopy, které nikoho nezarmoutí, tu frajéri, jimž se člověk raději vyhne, pravidelně však povahy, které mají – patrně již z civilu – zalíbení v tom, mohou-li se nazdařbůh klackovati bez práce a potu.

Jde mi však více o jiné. O ty, kteří nesnášejí tak dobře věčnou nejistotu takové „ulejšácké“ existence, živoření v kasárnách a barácích, povalování se v zázemí, kde vojenský život je tak malicherný, pošetilý a špinavý; o ty, kteří, nemohou-li jíti domů, přijmou raději jistá rizika a jdou ven, kde je volněj-

ší vzduch, kde se něco děje, kde se zapomíná, kde se často strádá a trpí, ale někdy i zažije mnoho krásného.

K těm jsem patřil. Nedivím se ovšem nikomu, komu se nechce zaměnit občanský kabát za uniformu; sladký zdá se domov a život civilní vedle břemene kasárenského a válečných nepohod i bouří, a nevýslovně dobře mi chutnaly po tříletém vojákování a po devatenácti měsících mezi kopci a skalami světlého i temného Balkánu. Ale špinavý smutek života kasárenského a barákového, jistých nemocnic a rekonvalescentů je pro člověka, jehož mozek jasně myslí, srdce vřele bije a nervy jemněji cítí, nad pomýšlení odporný, a není třeba, abys byl hrdinou, když dáš přednost poli před takovým zázemím.

Nejhorší ze všeho je však nejistota.

Šel-li jsem k odvodu, u něhož naštěstí ihned se o mně rozhodlo, s myslí zkormoucenou, s podivným pocitem předmětu, jenž nemůže spolurozhodovati o sobě, s nejistotou člověka, jenž doufá a bojí se, – narukoval jsem zcela jinak: s nejčernějšími představami o životě, který mne čeká, ale i připraven na všechno, odhodlán ke všemu, celý již na druhé straně. A podobně, když po výcviku počali odcházeti po částech ti, s nimiž jsem rukoval, cvičil a žil po několik měsíců, když se počly z nás oddíly a stavěti pochodové setniny, zase to byla zkormucující nejistota, která mi otravovala dny a malovala děsivé obrazy, – jakmile však octnul jsem se v marškompanii napevno, s nejistotou zmizel strach a s jistotou vrátila se pevná a veselá mysl. Odcházel jsem do pole, ač jsem se tomu mohl ještě dobře vyhnouti bez velké námahy, odcházel jsem téměř jako nejvášnivější dobrodruh, a nade všemi myšlenkami a pocity vládly mi lačné smysly, které těšily se na kořist.

Jen s nejistotou pryč! A není-li možno zbaviti se té veliké a hlavní, není-li možno jasnovidecky odpověděti na otázku nejpodstatnější, dožiješ-li se v přiměřeném stavu šťastného konce toho, který bude odměňovati a trestati jako den posledního soudu, tedy aspoň pryč s těmi malými nejistotami, jež zneklidňují jako dotěrný hmyz! Velké riziko fronty je někdy toliko jemným kořením hlubokých dní, jichž půvabu nezapomeneš po celý život; ustavičné prohlídky, postrky a měnící se rozkazy vojenského života zázemního jsou však pravidelné

kapky hořkého jedu, který ti všechno otráví a jemuž neunikneš, pokud se neodhodláš jít ven.

Nejistota je patrně pro povahy, které milují pohodu, klid a teplé občanské zaměstnání jako já, jakousi mentální závratí, nesnesitelným pocitem: abys zbavil se ho, vrhneš se ty, nedobrodružný, v nebezpečné dobrodružství, a rázem, bez dlouhého uvažování, které nejistotu prodlužuje a zostřuje. A nebezpečnou jistotu vezmeš za bezpečnost s drobnými denními nejistotami, které ničí klid mysli, vyhrožují nevítanými změnami, otrásají ustavičně pořádkem, který jsi kolem sebe zařídil, degradující jej stále na labilní provizórum, vyhrožují propastí na cestě, kterou jsi si zvolil.

Nevynikl jsem ani smýšlením, ani životem konzervativním, a přece, jak mne drtívala nejistota, jak odporná byla mi nežádoucí změna!

Když jsme téměř měsíc byli na pochodech – a na jakých často pochodech! – a stalo se nám denní potřebou stavěti a skládati stany, jaký nepokoj se mne zmocnil, když jsme pak konečně zastavili se a bylo jisto, že jsme u cíle! Všecky útrapy cesty byly zapomenuty, viděl jsem se jen svobodně téměř kráčející na konci oddílu, zaměstnáním smyslů spíše turista než voják, a přál jsem si, abychom se dali znova na pochod a cestovali až na konec války. S určitou garnizónou přišla nejistota: co tu budu dělati? co se bude s námi dít? Nevraživě hleděl jsem na zdi města, a špinavé ubikace, do nichž nám bylo lézt, vyhlížely samy také vyhrůzně.

A naopak. Když po pobytu více než půlletním, po životě uvelebeném a podomácku zařízeném uprostřed půvabného města, kde jsme poznali blahobyť i hlad, horečný shon i dlouhé lenošení, počaly proskakovati pověsti o našem odchodu, pověsti nikoli již jako ty měsíčně obvyklé, byl to opět neklid, boj s nejistotou, strach ze změny, jež se nás zmocnily, jež nás v nitru žraly, i když ústa vtipkovala. Zapomněli jsme, jaká dálka a jaké hory dělí nás od nejbližší železniční stanice, zapomněli jsme, jaké nemoce plížily se tu mimo nás, jaký hlad nás tu jítřil, viděli jsme jen přístřeší, pod nímž míjel nám pravidelný a bezpečný poměrně život, a nová nejistota, jež povstávala před námi jako přízrak, nutila nás opakovati odpověď perio-

dicky se vracející na záchvaty nespokojenosti: Jen kdyby nás tu nechali doválčiti!

To se opakovalo před každou změnou, i tehda, když jsme se chystali opustiti existenci málo příjemnou. Neboť konečně,
5 na vojně neví člověk nikdy, když mění místo, do čeho vleze.

Někdy ovšem trvala a otravovala mne nejistota nadmíru, když sám byl jsem bezmocen. Zuřil jsem a pobíhal jako hladová šelma před mřížemi své klece. Hlučný a smrdutý zvěřinec kolem připadal mi pak zcela nesnesitelným. Dni mi uni-
10 kaly bez půvabu a bez užitku. Tu jsem si často říkal: Proč se nimráš s tímto jedem nejistoty? Jsi loutka, která měla dosud štěstí, že jí nerozbili hlavu ani neutrhli ruky nebo nohy, věř ve svou hvězdu, která tě provedla tolika úskalími: vrátí tě snad celého opět i tvému občanskému člověčenství. Tato mu-
15 ka nic nepomohou a odnímají ti nejeden den, který mohl tě poučiti nebo pobaviti. Neuvažuj o zítřcích a drž se dnešků. Carpe diem! Nepouštěj číše jeho od úst pro marné obavy!

Ano, mudrováním se někdy člověk posílí. Ale jed nejistoty bývá rozhozen po všech tvých cestách, spolkneš jej, aniž o tom
20 víš, a počne účinkovati, když to nejméně čekáš.

Myslím, že mohu osudu a rodičům svým děkovati za dostatečnou dávku schopnosti logického soudu i citu pro věci a jejich život, člověka v to počítajíc. Myslím dokonce, že obé jest u mne vyvinuto lépe než například u většiny politiků nebo literárních a uměleckých kritiků, ačli ovšem tito moji spoluobčané z vrozené skromnosti nestaví se raději nelogickými a bezcitnými, aby nevyhlíželi honosivě. 5

Zato poznávám, zejména od té doby, co hledám svůj výraz pro své myšlení a cítění, že mně chybí mnohé z toho, co druzí jmenují duší, – moji kritikové přátelští i nepřatelští téměř jednomyslně mi to dosvědčili: bude to tedy pravda. 10

Věc má se asi takto. Staří čtenáři mých fejetonů snad se upamatují, jak jednou jsem si zanaříkal nad naší poezií, která provozuje nimravou hru s našimi drobnými citečky, radostmi a strastmi a jest v jádru tak malicherně subjektivní a náladová. Zapadlý v adamovských lesích, nebyl jsem tehda ani povrchně informován o novém uměleckém dění ve světě: spontánně, sám ze sebe a k sobě i k jiným pocítil jsem odpor a naše umění zdálo se mi jednak ufnukaným, jednak hračkářským. To byl počátek mého odboje proti „duši“, té duši, které jsou plny básně a hovory té doby. 15 20

Když jsem pak o věci dále uvažoval, přišel jsem k tomu, že tato „duše“, moderní psýcha, jak také říkají, jest jakýsi velmi ješitný, zlý, obmyslný, vynalézavý nepřítel jasu a pořádku, který si libuje v rozdírávání mozku i srdce, v kaleidoskopu stavů uměle složitých, všecy lomené barvy hrajících, jak u jedince, tak u houfu, v opatrnosti, jež mu zakazuje říkati ano nebo ne, v přemrštěném odstíňování a kombinování a v horlivém vyhledávání problémů a problémků v nejprostších otázkách. 25 30

Tak jsem se stal pomalu – chci býti v této věci stručný – úhlavním nepřítelem této duše a jejích kněží: estétů, končících v neznabožském katolicismu, etických krasořečníků, gurmánů paradoxů, všech hypochondrů a bolestínů. Dal jsem „duši“ 35

výhost a jal jsem se naslouchati zákonům veselého mozku a prostého srdce. Dobře jsem učinil. Neboť „duše“, rozběsní-li se po svém, zabíjí právě tak jako běsnící „hmota“, a také tělo, nejen charakter.

5 Dáv „duši“ výhost, zachránil jsem možná také svůj život. Neboť mnohé viděl jsem umírat, poněvadž měli mnoho „duše“ a málo jasného soudu a dychtivých smyslů, a nebylo to umírání tak hezké, estetické, jako když se na „duši“ umírá v románech a v epických básních.

10 Mnohé viděl jsem umírati, až se mi smrt stala zjevem tak všedním jako popelář anebo roznáščka novin. Ale nebylo to v pekelné vřavě „ohně“, kde smrt seje železo: v pokojných osadách, na tichých silnicích a kamenitých cestách chodila k jednomu po druhém, morově žlutá a zelená.

15 Běda tomu, kdo klopil hlavu! Běda tomu, kdo si z dalekého domova přinesl bolestinství „duše“, kdo s civilním kabátem neodložil její přecitlivělosti, pověry, předtuchy, všechny ty privátní a subjektivní maličkosti, jež tě v občanském životě snad tu a tam příjemně lechtají nebo činí tě interesantně sentimentálním, ale tam, kde není na ně kdy, aniž pro ně porozumění,
20 jsou bezpečnými bludičkami k zahynutí.

Nad mrtvolou nejednoho dobrého muže měl jsem důvod vzpomenouti si, jak často při výcviku na cvičišti i na pochodech volávaly na nás šarže „Hlavu vzhůru!“ My staří landšturmáci chodili jsme opravdu často jako zmoklé slepice, po-
25 hřížení ve snách o teplém domově, o klidných dílnách a obchodech, zatracovali jsme zpěv, poněvadž se nám zdál projevem spokojenosti s naším údělem, žrali jsme se – a zapomínali jasně prohlížeti svou situaci a jasně mysliti na svou záchranu,
30 děj se co děj.

Ten povel „Hlavu vzhůru!“ nebyl však nikterak špatný, třebaže to byl povel, a věru, nikdo nemohl nás přece donutiti, abychom si ho nevykládali každý po svém.

35 Hlavu vzhůru! Snad mělo to mnohdy znamenati: Buďte dobrými vojáky! Ale mohlo to také znamenati: Zůstaňte muži! Nejen hlavu, také srdce vzhůru! –

Při nudných execírkách na nudném cvičišti klesá ovšem hlava sama a člověk se bezděčně odškodňuje myšlenkami na

věci velmi vzdálené. Také se mi to dělo. Ale srdce mé zůstávalo vzhůru, nehledím-li k několika malým recidivám „duše“, které jsem rychle překonal.

Vedle srdce děkuji také svému mozku, který ustavičně snažil se dělati jasný pořádek ve věcech, děkuji svým nohám, které vždy vytrvaly, i když byly plny puchýřů, a děkuji svým lačným smyslům, které nejlépe udržovaly „duši“ ve vzdálenosti a opatřily mne, chudého peciválka, malým jměním z bohatství ciziny, – děkuji za šťastný návrat z mého prvního a doufejme i posledního válečného tažení.

O svých nohou – vždyť jsou to nohy starého srnce z adamovských lesů – budu mítí ještě nejednu příležitost pochvalně a vděčně se zmíniti. Zradily mne ovšem dvakráte nebo třikráte, ale to jsem jim dávno a docela odpustil.

Poprvé se to stalo takto: Byl jsem odveden hned při prvním odvodu. Doufal-li jsem předem a ještě cestou do Brna v opak, jakmile se naše skupina svlékla v předsíni, zanechal jsem veškery naděje. Moje nohy vyhlížely totiž náramně panensky uprostřed udřených, tu a tam zkomolených, nadbytkem křečových žil opatřených končetin mých soudruhů, většinou dělnických. A když bylo po všem, povídá mi náš starosta: „Já už myslil, že vás pustili, ten major, nebo kdo to byl, ukázal doktorovi na vaše nohy a něco mu řekl.“ Zasmál jsem se, trochu trpce. Špatně si to vysvětloval náš starosta. Moje nohy nebyly podle toho, aby mi pomohly, nýbrž aby mne zradily.

Ale odpustil jsem jim tuto zradu, ba, upřímně řečeno, jsem jim za ni vděčen. Poslaly mne do světa, tvrdého, ale krásného světa, a – je-li na světě vždy nutné vše tak, jak se to děje, poslaly mne ven v pravý okamžik: celkem vzato nezaplatil jsem nejdráže svou cestu, na níž mne ty nohy mé nesly věrně a vytrvale...

Nejvíce však děkuji a nejvíce jsem povinen lačnosti svých smyslů, těchto veselých, dychtivých, zmužilých protivníků fňukavé, nimravé, zženštilé „duše“.

Tolik bylo mi pozorovati a dívati se, tolik podrobností prohlížeti a celků přehlížeti, tolik bylo mi naslouchati a čichati, tolik věcí do rukou bráti, hladiti a potěžkávat, horlivé smysly snesly mi celé země i s mořem a sněhovými horami do mozku,

aby si je roztrídil a uschoval pro budoucí obrazy, abych učinil si o nich prosté myšlenky, a předložily je srdci mému pro lásku i nenávist, – že neměl jsem často ani kdy býti unaven, natož pěstovati sebetrýzeň hřížením se ve stezky a rozpory.

5 Zatímco mnozí a mnozí sakrovali a rozdírali si útroby dlouhými nehty marných nespokojeností, díval jsem se, vsával jsem svět, širý svět se skalami a horami, s řekami a zálivy, a svět, vcházeje do mého nitra, rozkládal mne a dělil se o mne, až jsem s ním splynul a dobrým jej shledal. Zatímco mnozí a mnozí
10 posedávali, unaveni spíše nepřátelstvím ke všemu kolem než námahou chůze a tíhou výstroje, trhal jsem neznámé kvítí, sbíral jsem brouky a usedaje při odpočinku sestavoval jsem si obrazy a přál si býti malířem, malířem nikoli z lásky k malebnému, nýbrž z lásky k citovému životu všech věcí, i těch
15 nejprostších.

Také jsem ovšem myslel. Také jsem vzpomínal. Také jsem slýchal v nitru stříbrně zpívati onu něhu k domovu, k ženě, k děcku, jež měkkými činí srdce vojáků.

Konečně, jak jsem již pravil minule, pomáhala mi a rozně-
20 covala mne i veliká naděje (budiž žalováno: jako jednoho z nemnoha). Tu zasnul jsem se někdy tak důkladně a moje kroky staly se tak říznými, že na pochodu dostal jsem se rozklíženými čtyřstupy bezděčně z konce setniny až téměř v její čelo a zadržen jsem byl na svém tažení do budoucnosti až nevlídnými
25 poznámkami nedůtklivých soudruhů, kteří nemohli ovšem věděti, co okřídluje moje dlouhé nohy, a domnívali se, že si chci šplhnout u svých představených.

Patnáctého května devatenáct set patnáct, po několikadenním příjemném pobytu u pražských přátel, narukoval jsem ráno s kufříčkem a s klidnou myslí nahoru mezi budovy a ulice pražské končiny pro mne dosti tajemné a jmény Bruska, Po- 5
hořelec, Vořechovka dostatečně určené.

Vojenskou svou povinnost počal jsem tím, čeho je v životě vojenském nejvíce a co dohání tu živější povahy často k tiché zuřivosti: čekáním.

Jsou-li tato ustavičná a nekonečná čekání vojákova důsled- 10
kem nějakých organizačních nedostatků vojanského života, pak sluší věru litovati času, smutně a bezúčelně promarnované spousty času, který všude uniká ti skrze prsty z tvého života, ač práce, boj, radost volají na tebe z druhého břehu. Mají-li 15
však tato čekání naopak určitý účel, aby totiž v jejich okovech otupěla civilistická mysl, dříve než se stane pravou myslí vojenskou, pak jsou ovšem znamenitě volena.

Tak jsem čekal – s mnoha ovšem – nejprve na to, až moje dostavení se bude vzato na vědomí, pak jsem čekal na „prezentaci“, pak na eskortu, která měla pro nás přijeti ze Szegedu, 20
a konečně na odjezd. Úhrnem trvala tato různá čekání patero dní a naštěstí nebylo nám při tom státi na jednom místě.

Strávil jsem tyto dny celkem zábavně, jednak necháváje mysl svou zastrkávati do kapsy první poznatky, nepřiliš příjemné a povznášející, ale nikterak nepředstihující to, nač jsem 25
byl vcelku připraven, jednak statečně ihned se ulejvaje, s pomocí přátel, kteří byli již v uniformě.

Ale jedna zdánlivost usnadňuje člověku první okamžiky: jsi strkán tvrdě sem i tam, vedle tebe však děje se totéž de- 30
seti, padesáti, stu jiných, a pozoruješ, že nikdo se neptá, kdo jsi a čím jsi, a nikdo neklasifikuje přitom lidi podle kabátu, jenž brzy bude odložen. Strčí ti do ruky šálek a řeknou: běž si pro menáž; hodí ti pokrývku a řeknou: to máš na přikrytí; ukáží ti trochu rozestlané slámy a řeknou: zde si lehni a spi. Nikdo se neptá, jsi-li kočí nebo inženýr, máš-li cajkový nebo 35

soukenný kabát, jeden vedle druhého sedíme tu nebo stojíme, pan stavitel S., samé zlato a rakouská politická moudrost, musí na povel stejně do řady jako tlustý a červený fiakrista P. z Radeckého náměstí nebo jako malý Kohn, který, sotva se
5 trochu okoukal, už dal dohromady v jednom koutě dvora „ze-
lenou louku“. Zkrátka, vojna připadá ti v prvním okamžiku
tak demokraticky spravedlivá a dbající rovnosti všech lidí ja-
ko nic už na světě, že se smíříš s ledačím, a když vidíš na
otevřené latríně pana radu vedle Francka od vody, skloníš
10 pokorně své čelo a vplížíš se, nutkán k tomu, za nimi.

A přece i ta spravedlnost, i ta rovnost jsou jen zdánlivé, život vojenský je týž jako veškeren dnešní život. A rozdíl me-
zi vojenským životem a životem, řekněme třeba kancelářským,
jest v tomto směru jen ten, že život vojenský je obnaženější,
15 neupejpavý, a proto drsnější.

Po prvních okamžicích jakéhosi mravního uspokojení, nut-
ných ostatně k tomu, aby se člověk snáze a rychleji aklimati-
zoval, poznáš brzy svůj omyl a počneš se dokonce brániti do
jisté míry proti rubu demokracie, který tu zbývá po rozplynutí
20 demokratické spravedlnosti a rovnosti.

Pozastavme se poněkud u slova demokracie. Neboť v těch-
to kapitolách bude se mluvíti velice laskavě o mnoha věcech,
ale velice nelaskavě o lidech, a přináší-li si člověk z vojny
pevné přesvědčení o nutnosti pronikavých změn ve všech na-
šich řádech, nepřináší si větší úcty, lásky a důvěry k obec-
25 němu člověku.

Byl bys dnes v nejzoufalejší situaci, kdybys, vida nutnost
pronikavé přeměny našich řádů, věřil moralistům a kazate-
lům, kteří se domnívají, že nutno přeroditi předem člověka,
30 má-li se zbudovati trochu jiný svět. Přinášeje si nejtrapnější
obraz člověka a davů, svlečených do nechutné nahoty, zba-
vených všeho civilizačního pozlátka, pochyboval bys nutně
o proveditelnosti nezbytného a uchýlil bys se do misantropic-
kého pesimismu jako do kláštera.

35 Na vojně poznal jsi důkladně, že dnešní obecný člověk po-
dobá se zkaženému živočichu, domácímu psíku pocházejícímu
z bůhví jakého nečistého křížení a ještě k tomu špatně vymo-
vanému. Znáte přece ty příjemné vlastnosti takových psíků,

uplatňující se ihned, jakmile je pustíme bez šňůry. Běhají s velikým řevem za každým otáčejícím se kolem, zdvihají nožku u každého pytle a patníku, pronásledují každou fenku a očichávají každého bližního, žerou hltavě a vyválejí se v každém hnoji, rvou se a kradou, zablácení nebo zaprášení vyskakují na čisté divany nebo do postelí. V těchto svých vzpomínkách dojdou postupně ke všem těmto obrazům, jenže hrdiny nebudou psíci puštění ze šňůry, nýbrž lidé, z nichž vojna strhla pozlát-ko. 5

Ovšem, tito lidé, z nichž dobrých sedmdesát procent byla největší otrava ze všech otrav vojenského života, vrátí se většinou a aspoň částečně ke starým způsobům, k nátěru civilizace, až obléknou opět definitivně civilní šaty a budou přivázáni ke šňůře normálního občanského života. 10

Ale nestanou se v této metamorfóze lepšími. Zklamou znovu při nejbližší příležitosti. 15

Válka zkorumpovala v nich ještě i to, co předválečná politika ušetřila. Ovšem, zůstalo jistě v lidu zdravé jádro, ušlechtilé jádro proletářské jako jediná vrstva, která má veliký ideál sociální a dovede pro něj pracovat, trpět i umírat, ale i kolem tohoto jádra a ve všech vrstvách ostatních je „demokracie“ hluboce zkažena. Potřebuje tudíž mužné, upřímné, přísné mluvy, a nikoli pochlebných frází, potřebuje sebekázně, a nikoli politikaření, potřebuje především nových pevných řádů a přímých cest. 20

Neboť ač lidský živočich zůstává svou podstatou stále týž a nestane se asi nikdy andělem, jeho myšlení postupuje s vývojem věcí a vede jej k formám, do nichž se pak vlévá jako do kadlubů a v nichž se obrozuje. Pravý člověk demokratický – ale nač užívatí slova tak zdiskreditovaného! –, člověk opravdu socialistický, to jest člověk komunistický, jediný zdravý člověk, který může přijíti po dnešním demokratickém pokrytci, zrodí se z kadlubů nového hospodářského života, z institucí, k nimž jest dnes veden nejlepšími mysliteli i událostmi, ač zároveň teprve v nich řádně pro ně dozraje... 25

Měl jsem v životě vždy způsoby „demokratické“, i když jsem byl nejvíce porušen měšťáckými zvyky, ale nikdy jsem nepovažoval za nutno bratříčkovati se s těmi, kteří mně byli 30 35

pro to neb ono odporní. Máme právo vybrati si ty, které můžeme a chceme míti rádi, i když, nebo právě protože považujeme „lásku k bližnímu“ za obchodní frázi nebo apoštolskou sentimentálnost, – ale máme i právo udržovati jistou distanc
5 mezi sebou a těmi, které nepovažujeme za hodny přátelství. Nikomu se nevnucuj, ale nedej si také nikoho vnutiti proti své vůli. Každému jdi dle možnosti z cesty a z jeho slunce, ale žeň každého, kdo tobě do cesty a do tvého slunce zlomyslně leze.

10 Proto mě na vojně několikráte rozčílil jeden odpadek domněle vojenské rovnosti, který nakonec zbyl ze všech iluzí a zdánlivostí.

Přijde podivné individuum, nějaká prohnaná hyena stará z bojiště, kouká z ní jen ziskuchtivost a surovost, a mermo-
15 mocí tě nutí k vzájemnému tykání, poněvadž „teď jsme tu všickni stejní vojáci“.

Tykání je forma, jako vykání je forma a onikání byla forma. Člověk si přirozeně tyká se soudruhy ve straně, kde je to zvykem, ale v ostatním světě pravidelně si vyká tam, kde
20 udržuje jistou vzdálenost mezi sebou a oslovovaným, ať již vzdálenost z úcty, nebo cizoty, a pravidelně jakmile si začne s někým tykat, stává se jeho poměr k němu intimní. Leč se všemi nechceme a nemůžeme býti intimní. Ani na vojně. A je to naše nejsvětější právo, naše věc, chceme-li býti s někým in-
25 timní nebo ho držeti na vzdálenost.

Pokrčil jsem vždycky velmi mrzutě rameny, když mě někdo obtěžoval takovými násilnickými návrhy. Ostatně smířil jsem se za různých okolností s mnohými, jež jsem zpočátku udržoval na vzdálenost anebo kteří mi byli protivní. Ale vě-
30 ru, nebyl mezi nimi ani jeden z těch, kteří mi z důvodu vojenské rovnosti vnucovali kdysi tykání.

Ležení narukovavších skýtá smutný pohled. Snad většina těchto lidí počíná si zcela klidně a vesele, ale pohled na ně je smutný, jaksi tradičně smutný.

Táboříme v libovolném houfu na velkém dvoře Vořechov-
ky se svými kufříky a balíčky; jedni debatují, druzí jedí, ji-
ní hrají v karty, onen je zamyšlen, tento pozoruje život ko-
lem sebe, jiný obchází nervózně, opilec řeční hlučně a prak-
tický člověk obchoduje s čímsi, několik matek, žen, milenek
ještě tu postává – a zvenku nakukují sem lidé cizí i známí 10
a myslí si, že jsme smutná podívaná.

A večer, když se vším všudy slezeme se na slámu, na málo
slámy do velikého baráku a jsme hluční, jsme nebo chceme
býti vtipní, lidí s opičkou je tu již více, a jiní ještě pijí, veli-
ký obecní policajt odkudsi z venkova, s mohutným černým 15
knírem a rudým obličejem, dělá nehorázné vtipy – kdyby
mimojdoucí tam venku mohl sem nahlédnouti otevřenými
dveřmi, potřásl by soucitně hlavou, a byť i slyšel náš nejve-
selejší vtip, oči by mu ukazovaly smutný obraz.

Však to znáte, však víte, jak smutné byly i ty mírové prů-
vody rekrutů, jejich vášnivé zábavy po hostincích, a konečně,
neběží toliko o rekruty: smutkem jako svou pravou atmosfé-
rou obaleny byly a jsou všechny vojenské oddíly při cvičení,
při práci, na pochodech – zkrátka, vojna je smutná, vojna je
smutná i v míru. 20 25

Snad jen ty parádní pochody vykartáčovaných a vyleštěných
uniforem, když městem se jde s říznou hudbou do kostela ne-
bo na nějakou oficiální slavnost, snad jen ty nejsou smutné,
ač něco i jim chybí k veselosti.

Smutná jsou kasárna, smutný je i ten plechový šálek na 30
menáž.

Tak to vidí civilista i divák, taková je tradice, třebaže
život vojenský jest jako každý život smutný i veselý, bouřka
i pohoda, teplo i chlad.

Nebyl jsem na vojně častěji smuten než v civilu. Uvážím-li 35

vše dobře, byly tu i tam stejné bolesti i radosti, které určovaly mé nálady a určují je podnes. Dekorace se mění, život jeden trvá. Hloupost a zloba zabolí stejně, ať jdou mimo v uniformě, nebo v kabátě občanském. Moje oči neviděly světa jinak, když trup pod nimi byl jednoho dne oblečen do kabátu vojenského.

Přesto viděl jsem smutnými všecky vojenské věci, s nimiž jsem přímo nežil. Toliko ten oddíl, s kterým jsem právě šel, nezdál se mi smutný; všecky ostatní, které jsme potkali, byly smutkem šedivé. A toliko to místo, sebehorší místo, na němž jsem stál a pracoval (nebo povaloval se a lenošil), nepřipadalo mi smutné, všechna ostatní vojenská místa, sebelepší, se na mne mračila nebo mně žalovala.

Nepomohlo proti tomuto dojmu poznání vojenského života, poznání za okolností, v nichž se poznává nejlépe, až ke kořenům. Ke smutku, jímž na mne působila vojna, dokud jsem jí neznal, přistupovala dříve toliko cizost, nesmírná cizost, kterou ostatně denně cítím vraceti se po částech, čím více vzdalují se krok za krokem vojenského života. Ale neznalost v tomto případě nemá na celkový dojem ani více, ani méně vlivu než znalost. Zveličuje snad to, co znalost zmenší, ale znalost opět zveličí to, co neznalost představovala si menším.

Ať jsme se na vojně sblížili se světem vojáků sebevíce, zůstal nám cizí. Válka, která nadělala vojáky z celého světa, vojáky i z naprostých nevojáků, vojáky i z nás samých, nepřiblížila svět vojáků ani naší myslí, ani našemu citění.

Smutek jest jeho atmosféra, smutek, jež viděli jsme téměř na všech vojenských tvářích, i na těch, které plny dychtivosti rozběhly se za leskem a dobrodružstvím a uživše všeho a dosáhnuvše více snad, než čekaly, rozčarovány a unaveny počínají toužiti po skromnějším, ale i spokojenějším životě, děsí se zároveň jeho přísnější kázně, které odvykly...

Vojenská kázeň jest ovšem nemalou příčinou nepříznivého dojmu divákova, který si myslí, že v občanském životě netřeba mu býti takto poslušným. Ve skutečnosti jest v občanském životě pravidelně tisíckrát poslušnější, nechce-li bídne živořiti a hanebně zahynouti. Kázeň na vojně jest řadou „o-

piček“, jak tomu říkají vojáci; kázeň v životě civilním jest všestranná a hluboká, byť jsi měl při ní „svobodnou vůli“ neuposlechnout a umřítí hladem.

Jakmile se na vojně trochu ohřeješ, poznáš sto východů z nouze: dovedeš-li si zajistiti nějakou přízeň, jsou ti ihned 5 mnohé k dispozici; jsi-li vtipný, obratný, drzý, máš je k dispozici všechny; umíš-li něco, čeho se právě potřebuje, umístíš se v ústraní, kde se pracuje pomalu a živobytí je velmi jisté; je-li ti jedno, jak se s tebou jedná, jsi ptactvo nebeské, jež neseje a nežne, ale je přece odíváno i krmeno, celkem dobře, – každý talent člověka aspoň poněkud chytrého uplatní 10 se na vojně, a to nelze přece říci o životě občanském.

Rozumí se, mluvím trochu vážně, trochu ironicky. Rozdíl mezi kázní vojenskou a kázní civilní postřehneš velmi brzy ke své spokojenosti a shledáš, že na vojně správným zasalu- 15 továním, zvonivým sražením podpatků a ráznou řečí docílíš víc než v civilu celodenním dřením v ztuchlém vzduchu. A jsi-li i takový civilista, že je ti odporná každá vojenská „opička“, že (jako mně se to dělo na počátku) připadáš si šaškem při jistých kázaných postojích a řízných obrazech, 20 přijde nicméně snad okamžik, kdy si řekneš, že na vojně, chce-li se člověk zavděčiti, je povinen státi zpříma a s hlavou vzhůru, kdežto v civilu – och, jak často! – musí se ze stejného důvodu hrbiti a ukláněti.

Přesto i tyto vojenské opičky obestřeny jsou smutkem jako kletbou, a voják, který je přemršťuje, je zjev stejně trap- 25 ný jako úředníček konající opačným způsobem tutéž mrzkost před svým šéfem.

Dotýkal jsem se v prvních dnech věcí kolem sebe zvědavě, ale jen lehce, a jakmile jsem mohl, unikl jsem do ne- 30 ohraženého a nehlídaného prostoru, kde člověk není nucen stále zastrkovati rychle to neb ono své tykadlo jako hlemýžď, když narazí o tvrdý předmět. V baráku, plném puchů a rozvířeného prachu ze slámy, zanechal jsem vždy toliko svůj kufřík a vyfasovanou pokrývku, – kterou bylo přísně zaká- 35 záno ztratiti čili spíše prodati. Neztratil jsem ji, neprodal, a přece jsem o ni přišel, a sice při prvním poučení, jehož se mi, naštěstí dosti mírně, dostalo o tom, že na vojně, uleje-li

se člověk, má vždy počítati s tím, že najde po svém návratu situaci změněnu.

Zůstal jsem si jednoho dne v Praze na pívě až do šera, a když jsem se vrátil, shledal jsem, že nás přestěhovali do
5 jiného baráku. A poněvadž o věci manšaftu se na vojně nikdo upřímně nestará, byl pryč můj kufřík i má pokrývka. Kufřík jsem našel zachráněný u jednoho spolutrpitele, ale pokrývka, o níž bylo nám vyslechnouti tak přísné rozkazy, zmizela. Nenašel jsem ji na hromadě ostatků po jiných ne-
10 přítomných, kteří natáhli to patrně až do rána.

Nevydával jsem se na vojně nikdy rád všanc důtkám a trestům; ponízuje to rozhodně víc než vyplnění nebo obratné obejití nějakého rozkazu. A dosud byl jsem takový nováček
15 ještě. Ký div, že jsem usilovně přemýšlel nejprve, co z této ztráty pojde, a pak, rozumněji, kterak ji včas nahraditi. Trvalo to velmi dlouho, než jsem tento problém, pro starého vojáka velmi jednoduchý, s mnoha okolky rozřešil a z hromady kufříků a jiných věcí navršené u dveří vybral si potřebnou pokrývku, jejíž majitel opájel se noční Prahou nebo pokojně
20 spal v rodinné posteli.

Tím však problém nebyl rozřešen. I usínal jsem v starostech, nepřijdu-li o svou kořist ráno, kdy náhrada bude už snad nemožna. Jakási šarže, která ulehla naproti mně a rovněž přikryla se pokrývkou z hromady, neměla jistě takových
25 myšlenek před spaním. Zhola ostatně zbytečných, neboť hromada u dveří, poněkud jen zmenšená, čekala na nevracející se ještě po našem konečném odchodu.

Pomalu se seznamujeme jeden s druhým, tu s chutí, jinde s nechutí; neviditelná pavučina pokouší se opřísti nás v souvislý celek. Kdyby téměř každý nedoufal, že dříve či později se odtrhne tak nebo onak, a kdyby dovedl si jasně se všemi důsledky představit, co nás svedlo a k čemu jsme zde, rázem byli bychom myslím pevně spojeni záhadou společné budoucnosti, která netají před námi příliš mnoho dobrého. 5

Ale každý téměř doufá a drží se ve své mysli nějakého stěbla: tento jest přesvědčen, že při první větší námaze vyjde najevo jeho očividná neschopnost, onen ví, že bude zcela jistě vyreklamován, třetí doufá v nějakého velikého strýčka, čtvrtý ve svou prohnalost, pátý v zázrak. 10

Usmívám se trochu ironicky jako těšínským jablíčkům, která nedozrají; jsem skeptický, poněvadž sám nemám, več bych doufal. Neboť v mých hvězdách kdesi je zdá se psáno, že nemám býti ničeho ušetřen a že musím všechno na světě drazě zaplatiti. Zároveň však zdá se býti mezi těmi hvězdami i moje hvězda dobrá, která má poslední slovo a přívětivý jas usmíření rozlije nade všemi vzpomínkami. 15 20

Usmívám se nedoufaje a nehloubaje...

První naší společnou starostí byl Szeged. Lidské huby, tato nepomíjející metla člověčenstva – a jest opravdu divno, že v době spolků proti týrání zvířat a proti velkoměstskému hluku, v době nejružnějších filantropických družin nevyskytl se dosud ani pokus o nějaké spiknutí proti lidské hubě –, tedy lidské huby udělaly od té doby, kdy bylo do Szegedu přeloženo české vojsko, z tohoto sličného jihouherského městečka v srbské krajině pravé peklo. Ale svou největší, základní vinou nebylo vinno, totiž tím, že právě do něho přesazen byl osmadvacátý z Prahy. A rovněž za druhou nemohlo: že to bylo město maďarské. Všecko ostatní vyplynulo pak z tohoto pramene zla. 25 30

Pro svou osobu neměl jsem zhola nic proti tomu, že se podívám do Uher. Naopak. Předně totiž jsem chápal, že pro-

zatím půjde v první řadě o úkony a pohyby, jež povahou i zevnějškem svého rámce budou úplně a nepříjemně odlišné ode všeho, co jsem konal a co jsem představoval jako civilista. Měl jsem tehdy ještě jakési skrupule a nebylo by mi
5 bývalo pranic příjemno konati novou povinnost před zraky starých přátel a známých, dosud nepostižených. A pak: pokud šlo o mou viditelnou fysis, představoval jsem až dosud věru starého peciválka, ale teď jsem se dostal v jakýsi, byť nedobrovolný pohyb, a tedy jsem si pomyslně, nechť to jde
10 rychle za hranice Cislajtanie, kterých jsem dosud nepřekročil, nechť to jde do světa, z něhož vrátím-li se sobě podoben, přinesu si snad přece něco v kapsách, co bude možno doma vytáhnouti, položit na sluníčko a nechat dozrát.

Nicméně, Szeged měl pověst tak špatnou a moje nezkušenost byla tak veliká, že jisté obavy krčily se mi přece
15 v koutku srdce.

Tu se však jednoho dne ráno objevila konečně na dvoře pohořeleckých baráků řada šarží, lidé osmahlí, zdraví, vypašení, veselí a hovorní, kteří více ještě svým zevnějškem než
20 svými chlácholivými řečmi přesvědčovali nás, že v Szegedu je dobře. Byli to vojáci z eskorty, která pro nás přijela, se setníkem v čele.

Ovšem – později jsem to poznal – tito lidé byli výkvět nebo lépe řečeno vejlupek, byli z houfu vybraných „vožír-
25 kářů“, jimž nejlépe se daří u kádru, kteří se však mají všude dobře. Mají styky a mají hubu; především jsou drzí. Kde se rozdává, tam jsou první s nastavenou rukou. Kde se bere, tam mají nejdelší prsty. Má-li se pro něco jeti, jedou. Vystaví-li se hnízdo někde za větrem, vlezou do něho. Jejich zásluhy?
30 Stačí, řeknu-li, že jeden z nich byl pražský „detektiv“, eufemisticky řečeno.

Vyjeli si na výlet do Prahy. Byli tedy veselí. Nepamatuji si ostatně již všech těch tváří: jistě přiletěl se mezi ně nějaký dobrý hoch, jemuž přála pouhá náhoda. Rozhodně povznegli
35 naši náladu, možná nikoli bezděčně. Snad měli to dokonce nařízeno.

Večer před odjezdem promluvil k nám setník. Známý u kádru řečník a vlastenec. Moje zvědavost má jisté meze.

Někdy je trochu jankovitá. Nehne se. Zastavila se v tomto případě vpovzdálí. Slyšel jsem v životě mnoho řečí a viděl mnoho posluchačů.

Unikla-li mi však povzbuzující řeč setníkova, neuniklo mi závěrečné nadšení posluchačů, jež vyvrcholilo v hlučném „Ať žije náš pan hejtman!“ Odešel jsem rychle z dosahu tohoto nadšení. 5

Bylo to nadšení houfu, nikoliv davu, krásného davu, s nímž jsem prožíval kdysi tolik dobrých chvil.

Vždyť se tehdy psalo teprve 1915. Davy byly uspány, roz- 10 bity, znetvořeny. Co nezničila sociální demokracie, odrazil první nápor války. Zůstaly houfy, náhodně tvořící se kolem sobeckých zájmů. Myslíci člověk neměl s nimi nic společného, opovrhoval tím, co tyto houfy obdivovaly, nenáviděl, co milovaly, a bylo mu z nich nevýslovně smutno. 15

Říkal jsem si: Nejsi přece skeptičtější, než slušno, není vina na tvé straně. Nemáš aristokratických předsudků, jášávals a zuřils často s davy a bývalo to hezké. Bude to ještě někdy? Shodneme se zase? A nejen z povrchního zmámení smyslů, ale hluboce a čistě? 20

Houfu stačilo, že chytrý setník otecky jej oslovil a vlastenecky polechtal; mně kroutil se žaludek...

Teprve po setmění, když jsme ulehli na slámu, dověděl jsem se nevolky vše, co pan setník povídal. Nadšení jeho posluchačů, povzbuzené ostatně jeho patriotickým proroctvím, 25 že v září půjdeme s kutálkou domů, poněvadž bude po vojně, poněkud ochladlo, ale do větru počaly vytékati křižující se proudy nekonečných řečí a hádek, cynismy vedle nejnaivnějších prostoduchostí – počal jsem se seznamovati s denními koncerty tlachavosti, jež naplňují vojenské večery. 30

V době procesu s takzvanou Omladinou i předtím byly v Praze pověstny zvěřince, které pořádali po soumraku vězňové pod Novoměstskou věží, pokud okna jejich cel vedla do společného dvora. S hlavou u mříže vyluzovali různé zvířecí hlasy a zvuky a prováděli kočičinu, nepřilíš dlouhou sice, 35 ale důkladnou. Chlapci z Omladiny zatlačili tento zvyk zpěvem, živým zpravodajstvím a politickým vtipkováním. Jeho smysl byl snad ten, že vězňové pociťovali bezděčně po celo-

denním utištění potřebu vybouřiti se a provětrati plíce.

Na vojně jen někdy tato potřeba mohla býti důvodem. Ale tlachy dosahovaly tu nicméně vehemence oněch zvěřinců z vězeňského dvora. A netrvaly jen krátce. I dvě tři hodiny bub-
5 novaly divoce na tvé ušní bubínky, když mělš nejvíce chuti prosníti kus pokojné černé hodinky nebo nejlíbezněji bys byl usínal.

Och, kdyby tak lidé mohli se slyšeti, mohli slyšeti protivnost a bezúčelnost takových prázdných řečí, tlachů a sporů, jež
10 jsou jimi považovány snad za lepší zábavu! Přece by se snad zastyděli, přece by se někdy odmlčeli k svému prospěchu a pro radost utýranému bližnímu.

Dvacátého května po osmé hodině večerní naložili nás do nákladních vozů a vyjeli jsme beze všech příhod.

Nemaje strach z nepohodlí, které jsem očekával, povzbuzován vědomím, že počíná riskantní sice, ale i největší a nejsložitější dobrodružství mého života, které tají v sobě nesmírný počet možností – i dobrých –, vtlačil jsem se vesele do vozu, přečpaného pestrou společností mých nových druhů. 5

Povel a nasedací shon nevybírajíce a netřídíce posadily šviháckého architekta vedle typického židovského obchodníka, důstojného přednostu nějaké kanceláře vedle bodrého pražského fiakristy, bohatého vedle chudého, chytrého vedle hloupého, poctivého vedle šejdíře, nevinátka vedle pasáka a nacpaly vagóny lidským masem, jež – zatím – všechno mělo stejnou hodnotu. 10 15

Cestování s vojenským transportem, který nespěchá, není ovšem cestování pohodlné. První noci člověk, nezcela ještě otrlý, nemyslí ani na spánek, nervy jsou vyjeveny, mysl potmě téká neklidně v minulosti i v budoucnosti. Hovoří se i naslouchá s jistou chutí, doušky silných nápojů, jež se berou na cestu, zesilují obecnou nervózu. A člověk se těší na jítro, až po světlém čtverhranu vagónových dveří počne pomalu míjeti nekonečný, proměnlivý kraj. 20

Od té doby zakusil jsem takového cestování měrou vrchovatou. Tolik jsem se nadíval dveřmi a okny vagónovými, že vyhlídka do kraje sebekrásnějšího přestala mne na delší dobu rozněcovat, a tolik jsem se nadělal nejrůznějšího tělocviku v přečpaných vagónech, že nakonec bylo mi nejmilejší, mohl-li jsem klidně sedět v koutě a dřímati. Ale zpočátku, přes veškerou ukrutné nepohodlí jeho, vážil jsem si tohoto způsobu cestování – pro jeho pomalost. 25 30

Voják, není-li to příliš nutno, nespěchá ze zásady. Myslí si, že má vždycky dost času přijít k nařízenému právě cíli, neboť neví, co ho zde čeká, a očekává vždy to horší. Já vedle toho chtěl jsem mít nejvíce z kraje, kudy jsme táhli. Nejvíce 35

má z něho člověk ovšem, jde-li pěšky. Nu, také toho jsem užil. Ale jsou kraje, kde jsi i ty, zvědavče, přece jen rád, že se vezeš. Projítí pěšky nekonečnou uherskou rovinu bylo by trochu nudné. Projítí – a po vojensku – kamennou poušť hercegovskou bylo by otupující námahou. Tu věru pomalá jízda je vítaným usnadněním.

Má to asi mnoho příčin, že vlaky s vojenskými transporty jezdívají často tak pomalu. Tyto příčiny mne ovšem nezajímají, aniž to, jsou-li snad eventuelně malicherné a špatné. Mně se tato pomalost obyčejně líbila, to stačí.

A nejvíce se mi líbilo, když se vlak zastavil v nějakém koutěku dalekého světa, u pouhé boudy: jako z temného douště seskočil jsi na sluníčko, položil jsi se do trávy, svět byl spanilý, život veselý, dobré to bylo. Za takové příležitosti botanizoval jsem vysoko na šedém plató hercegovském, klopytaje z balvana na balvan, a bůh ví, že jsem se málo cítil vojákem. Za podobné příležitosti také – to bylo ovšem na makedonské polní dráze – vařili jsme si kávu pod náspem...

Do Brna přijeli jsme právě na menáž. Předtím pozdravil jsem ovšem, jak se slušelo a patřilo, „svou“ Moravu. Od Blanska počínajíc poceloval jsem pohledem všecky známé obce a lesy, kopce, stráně, zátočiny Svitavy, všecka místa, kde jsem se procházel a dělal básně, kde jsem sbíral houby a chytal ryby, kde jsem se radoval ze života přírody a překonával smutky, které rozsévá život s lidmi. Krev poskakovala a nervy se mi chvěly, a každému, kdo chtěl naslouchati, říkal jsem: Tady jsem byl doma. A nechlubil jsem se věru domovem ohyzdným.

Viděl jsem tento kout své „čtyřdílné vlasti“, jež jsem si na tolik let adoptoval jako svůj domov, domov přese vše domáctější než rodná Praha, viděl jsem jež teď v měkkém světle vzdálenosti, vzdálenosti ovšem, která nepředcházela – vždyť jsem byl několik dní teprve odtud –, nýbrž měla následovati. Možná také, že tě vidím, půdo drahá, dnes naposled, pomyslíl jsem si rychle a v Bílovicích hledal jsem mezi střechami střechu, pod níž dlela žena a dítě.

A nad bílovským splavem vzpomněl jsem si na jednu slabou svou chvilku před lety, kdy jsem na tomto místě chodil

semo tamo po pěšině a horké hrachy mi tekly po tvářích, poněvadž se mi zdálo, že drsná ruka života poroučí mi, abych opustil sladký kraj své idyly a šel za lepšími výdělky do města.

Teď ovšem poroučela mi táž ruka zcela jinou maršrútu, 5
a já byl oblečen v krunýř pevného odhodlání čeliti osudu a hleděti mu do tváře. Rachot vlaku drtil sentimentální vteřiny, a jiné rachoty, dvě léta smýkání světem rozdrtila pak celou mou minulost na prach, z něhož utváříme si klidné vzpomínky.

Nasycen mnohou a velmi různou přírodou, vzpomínám si 10
dnes na svůj moravský domov bez sentimentality, třebaže do Prahy, která přece jen bude mi vždy nejmilejší na dištanc, byl jsem přesazen jako do nepravé půdy...

Menáž měli jsme v Brně u dlouhých stolů na nádraží. Byli 15
jsme upozorněni, že nám ji podává jakási kněžna. Skutečně u kotlů a sběraček pracovala větší společnost starších dam. Chutnala mi menáž proto méně, ač nebyla špatná.

Tento druh dámského sportu, jako veškerá ženská charita, dobročinnost a lidumilnost, protiví se mi a dráždí mne. Ona 20
část ženského světa, která všude jinde působí rozkladně, těží z privilegií a nadpráví a svými požadavky vrhá svět v horečné pachtění, zde si hraje na zacelovače ran, ač tak často vede ruce, které je zasazují. Cizopasíc na těle společnosti, nepracujíc a netvoříc, zde si hraje na kuchařku, pradelnu nebo mužovu samaritánku. 25

Také vojna byla by se velmi dobře obešla bez jejich dekorativní úlohy. Pokud pak jde o prostého vojáka, má tento 30
trpící člověk především právo, aby nebyl urážen a obtěžován ženskou pózou. Menáž vojákova jest pak jeho právo nejpřednější, a proto má mu býti s prostou samozřejmostí jeho vlastními kamarády vojáky podávána, a nikoli s blahosklonností osobou z cizího světa. Kdyby tyto kněžny, hraběnky, jeptišky a vlastenky slyšely, co si o nich vojáci myslí, jak jsou jitřeni ve svém nejhlubším a nejlidštějším jejich hrou, nechodily by jim tak často do cesty. Byli ovšem jiní vojáci, kteří svatouško- 35
váním a rukulibáním získávali při takových příležitostech větších porcí a jiných výhod, jedni ze šibalství, druhí z prodajnosti; nejsme právě všickni na jedno kopyto.

Pak nastalo opět „koukání oknem“. Nejvytrvalejším divákem byl jakýsi pan přednosta, vysoký starý pán v černém obleku, který se usadil uprostřed čtverhranu dveří, pokuřoval si a vytrvale zevloval. Líbilo se mi, že se chová tak statečně, 5 ač nepohodlná tato jízda byla mu se vším všudy jistě nesmírně trapná, a tak přívětivě bodře ke všem, ač jistě byl zvyklý toliko na svou společnost. Posilovalo ho však, jak sám pravil, přesvědčení, že bude hned vyreklamován a že vůbec celá ta procedura s ním jest jen omyl. Skutečně také po svém pří- 10 chodu do Szegedu nastoupil ihned, snad „obratem“, zpáteční cestu.

Na blížící se noc jsem se tentokráte již připravoval jako většina, a skutečně také náš přechod na uherskou půdu jsem zaspal v nějaké ohavně nepřiměřené pozici.

V sobotu 22. května časně ráno probudil jsem se na půdě úplně cizí, kde se již mluvilo řečí zhola mi neznámou, jež se mi zdála záhadnou a nesympatickou a z níž uměl jsem správně toliko tři slova: Éljen a szabadság! čili: Ať žije svoboda! Bylo přijítí vojně, strašlivé vojně, potřebující veškeré mužské síly, aby čtyřicetiletý český spisovatel dostal se konečně do ciziny. — 5

Učinil jsem v mysli své již povšechnou bilanci svého „válčení“. A tak octly se na jedné straně blednoucí vzpomínky na všechny ty trýzně, útrapy a ohavnosti, jichž bylo sice stále nazbyt, které však zdají se brzy toliko ošklivým snem, když člověk nalezne opět své malé civilní pohodlí, kdežto na druhé straně kupí se nepřebíraná hromada kladných zážitků a zkušeností, mezi nimiž je mnoho věcí krásných, dobrých a užitečných. 15

Bilance dopadla tedy dobře a nemám čeho litovati, když i ruce mi zůstaly, které pracují. Krátce mohu ji vyjádřití jednou větou: Jsem vojně především vděčen za malou, ale důkladnou procházku světem. 20

To je ovšem malé osobní, sobecké uspokojení, příliš nicotné vedle hrůzné světové bouře, jež nesl bych jako bolestné jho vedle hoře statisíců, kdybych hleděl na válku jen jako na náhodný zločin vládnoucích, jako na nepředvídanou katastrofu, z které jsem se zachránil, ač statisícové zaplatili ji životem a existencí. 25

Ale válka byla pro mě od počátku tím, čím skutečně byla, nezbytným zjevem určitého vyvrcholení hospodářských poměrů za kapitalistických řádů, nezbytnou srážkou imperialismů, které proletariát nedovedl zabrániti, protože byl ještě jednak slep, jednak na scestí zaveden zrádnou sociální demokracií. Leč takový ohromný zjev nemohl zůstat bez důsledků, bez důsledků koneckonců vysoce užitečných. 30

Náš sociální optimism, opřený konečně o poznání docela vědecké, nepřipouštěl smutné domněnky, že veliké vzájemné 35

vražďení vyzn naprázdno pro vývoj lidstva k zralmu stavu a řádu. Proto válka byla nm jen ohromnou zkouškou, trestem za dosavadní neuvdomlost, cenou za zvažn krok lidstva kupředu.

5 Této představy nikdy jsem se nevzdal, stala se organickou částí všeho mého myšlení, byla mi útěchou, posilou, vzpruhou v nejtrpčch okamžicích, udržovala mou hlavu vztýčenou, poněvadž jsem se chtěl dočkati.

Ovšem, nebyli jsme tehdy ještě marxistickými komunisty, 10 nemohli jsme jimi ani býti, byly to, pokud jíž existovaly, bl vrány, zrozen z jiných poměří, než jak máme v našich malomtckch zemích, kdežto my přicházeli z duchovn bdy a byli jsme tehdy téměř hrdiny jíž proto, že jsme zatvrzele věřili v porážku imperialismu německého.

15 A tak naše naděje, naše víra, pokud běželo o důsledky války, měly, řekněme, česk ráz tehdy u nás vseobecn, bylo to očkvn, že porážka centřlnch mocností bude znamenati i porážku svtov reakce a očkvan politick samostatnost českých zemí povede u nás k osvobozovací a prohlubovací 20 práci ve všech směrech.

Tyto naděje byly ovšem pln zklamány a musily býti zklamány, poněvadž nezrodily se z myšlení vědecky socialistického, nýbrž z ideologie malomtck.

Když však člověk ví, kolik dnešních komunist smřlelo 25 stejn, když člověk ví, jak hlubok byla tato víra právě i u nejlepch lidí v našich zemích, nebude se stydti za svůj omyl, kter byl omylem tisc a v přimřen podob omylem tisc nejen u nás. Zavinen byl tento omyl tím, že jsme nebyli dnenmi marxistickými komunisty jíž před válkou čili že 30 jsme nebyli bílými vranami...

Nicméně, nebyla-li naše víra v ozdravovací důsledky války sprvn orientována, byla aspoň sama o sobě svrchovan oprávněna; nestalo se to, co jsme očkvali, ale stalo se něco většího a lepšího:

35 Rusk revoluce.

Odcizil jsem se před válkou docela socialistickm stranám. Zůstala mi socialistick naděje, kter se nemohla smířiti jíž ani s neplodností skomírajícího anarchismu, ani s malom-

ťáckými konci sociální demokracie. Myslil jsem, žil na vlastní pěst. Ale je-li takový život často příjemný, je také příliš pohodlný a těkavý. Je to řetěz radostí a smutků, není to zápas. O tom však jindy a jinde.

Říkám-li tedy, že jsem vojně vděčen za to, že mi konečně 5
darovala kus ciziny, které by se mělo včas dostat každému člověku, a že tento pocit vděčnosti zatlačil u mne všechny ostatní osobní pocity, hlavně ty nepříjemné, – není to snad nic, čím bych se měl tajiti jako nevhodným sobectvím, neboť 10
dnes jsme válce vděční také neosobní vděčností všickni, kdož chápeme, že bez světové války nebylo by Ruské revoluce a bez Ruské revoluce velikého pokroku socialismu.

Myslíci a cítící našinec, i když zakusil a obětoval ve válce 15
tisíckrát více než já, nebude válku planě proklínat především dnes, kdy nemůže již býti v pochybnostech, proč trpěl, proč jsme trpěli a obětovali.

Nuže, půltřetího léta v cizině, z toho devatenáct měsíců 20
na nejkrutějším Balkáně – to je poklad mého nitra, který mě oblažuje. Ale mnoho okolností rozhoduje o tom, dává-li takový poklad obecný užitek čili nic. Proto prosím bohy, aby raději zatvrdili na skále půdu, do níž mi to sémě padlo, než 25
aby z ní vybuchlo bejlí.

Což je zase jen poznámka mimochodem, třebaže dere se 30
mi z hlubin, poněvadž jsem nedávno přečetl Havlasovy Šílené lásky. I spisovatelé mohou mít srdce zprahlá a mozky nepřístupné, které nejkrásnější světy přehodnotí v holou literární frázi, derouce se místo k povýšeným hlediskům za ješitnou reklamou, a ani na Tahiti nepozbudou vtipu a malichernosti 35
středeuropejského žurnalisty.

Kdyby bylo tedy v mé moci přiřknouti každému člověku 30
jeho krásný kus ciziny, jeho očividné právo, nečiním si iluzí, že ve všech případech neslo by to ovoce. Kdybych byl je měl, dávno by je byl zničil tak mnohý potíštěný papír: ani mi nebylo třeba viděti těch četných druhů válčení, kteří 35
kráčeli za všech okolností slepě, držíce se vytrvale svého předsudku nebo majíce zrak zkalený zbytečnou nenávisť.

A přece má voják příležitost zažítí cizinu dokonale, zaku-

siti ji vši myslí, celým tělem. Je to ovšem spojeno často s útrapami nesmírnými, o život běžívá jako cestovatelům v nejtemnějších končinách – proto snad tak mnozí, i když nejsou od přírody tupí, zavrou oči z nevraživosti, platící celému
5 světu. Ale, již jsem o tom psal, myslím, že si tím nic neulehčí, nýbrž naopak útrapy jen zvýší myšlenkami a city, které se velmi podobají sebetržni.

Také jsem se dosti naklel, nažaloval, nazuřil. Na vojně snáze než kdekoli jinde může způsobiti hloupost nebo nedba-
10 lost jednotlivcova bezúčelná muka zástupům. V tisícerych anekdotách, jichž ukrutná nepravděpodobnost nemůže nic změnit na jejich nejdoslovnější pravdě, odevzdána bude snad jednou tato stránka vojny našim potomkům. Ale na vojně zároveň všechny kletby, žaloby a záchvaty zuřivosti škodí nejvíce
15 tomu, kdo se jich dopouští, poněvadž kalí jeho mysl, aniž mohou něco změnit na věci. Vždy jsem jich tedy zanechal nejdříve a divadlem připraveným pro jasnou mysl byl jsem vždy náležitě odškodněn.

Poměr vojákův k cizině, nehledíme-li ani k různé povaze
20 jednotlivců, utváří se přirozeně různě podle zemí, v první řadě ovšem a volky nevolky dle poměru, v němž je k dotyčné zemi vojákova armáda. Jinak jsme to cítili v Uhrách, jinak v Bosně, jinak na Černé Hoře nebo v Srbsku, jinak konečně v Albánii. Leckde bývalo nám přitom smutno, mnohde jsme se
25 styděli – mluvím ovšem o skutečných lidech mezi námi –, nejlépe po této stránce bylo nám v Albánii, kde náš poměr k domorodcům byl vzájemně nejméně citový. O tom mělo by však býti mnoho psáno jinými, kteří více vyhledávali styku s lidmi než já.

30 Klidně se přiznávám, že spíše než válečné poměry té nebo oné země nebo její detaily folklórové zajímaly mne celkové obrazy ciziny a že větší požitek činil mi nocleh pod fíkovníkem nebo němé pokuřování s domorodcem než různá vyptávání a nesnadná zkoumání nedůvěřivé půdy. A dvě věci z vo-
35 jákova poměru k cizině líbily se mi nadevše: předně fyzická důkladnost, s kterou voják je nucen často vypít cizí země do poslední kapky, důkladnost namáhavá, ale tisíckrát prospěšnější a vděčnější než pohodlná a planá turistika. A po druhé

jistá nenucenost, s kterou se může voják hned zpočátku pohybovat v cizím světě. I když zásadně nezneužívá svého privilegovaného postavení, má přece často jistou příjemnou volnost i bezpečnost při svých stycích s cizinou. O tom ostatně bude ještě řeč na jiných místech. —

5

První věc, kterou jsem si jasně uvědomil z mlhy procítání po nepohodlné noci, byla mi již nová: ohromný žabí chorál uherských močálů. Z úst mých druhů padalo ovšem ihned mnoho jizlivých poznámek o tomto zjevu, ale mně byla ta hudba zcela příjemná jako všechny zvuky volné přírody. Neboť ač jsem zarputilý nepřítel obojživelníků lidských, mám zato velmi rád drobné obojživelníky z ostatní říše živočišné, zvířátka půvabu většinou pitvorného.

10

Bolavé údy a nervy, poněkud vysílené nocí neklidného a bolestného podřimování spíše než spánku, byly dalším mým poznatkem toho dne. Ale posilniv se hned nějakou potravou ze svého bařochu, brzy jsem se vzpamatoval a rychle jsem se vtlačil ke dveřím vagónu, abych se mohl cele věnovati prostým půvabům uherské roviny. Slunce a první čápi rozveselili mne úplně. Pokuřoval jsem si a bylo mi jako jinochu, který si odbyl maturitu a je za to poslán poprvé do světa. Vzbudil jsem však podiv a kterémusi mrzutému tatíku nebyla vhod má dobrá nálada. Nepřel jsem se s ním, nebylo proč. Nevěděl jsem dobře sám, proč se mi nechce, zhola nechce skuhrati a proklínati.

25

Snídali jsme tuším v Ujpestu a k šesté odpoledne byli jsme v Szegedu, kde hledaje dobrý nápoj a něco lepšího na zub, zapadl jsem s architektem M. do vybrané společnosti v restauraci druhé třídy. Hejtman, který nás vedl, přisedl si, a rozpředl se malý rozhovor, jehož upřímnost nebyla valná. Mezi kandidáty jednoročáckých práv poznal jsem tu typické exempláře lidských obojživelníků a moje dobrá nálada klesala.

30

A pak pamatuji se již jen na náš první pochod spícím Szegedem. Tu a tam připojili se k nám vojáci zde již usazení, našli si mezi námi kamarády a známé, nastalo poučování a vysvětlování. Zejména uličky s jistými pohostinnými domy budily pozornost; od počátku dějin vojáctvo a prostituce byly a zůstaly nerozlučně spjaty hlubokými sympatiemi a gloriosus

35

miles ochotným i vyhledávaným zákazníkem prostituce přes nevelkou svou platební schopnost.

A když se za námi zavřela vrata kasáren, utábořili jsme se na dvoře čekající na černou kávu, dlouho a netrpělivě, 5 a pak nás poslali do provizorních cimer, kde brzy jsme usnuli na tvrdém.

Téměř po celých čtrnáct dní byli jsme jako psíci na šňůře. Z kasáren směli jsme jen ve čtyřstupech na cvičiště a zpět; večerní vycházka nebyla nám povolena. Byli jsme ochočováni, ustavičně se pohybující v mračnu rozkazů a povelů.

Těchto čtrnáct dní považováno jest asi za dobu stačící k jakési první aklimatizaci a pak – hlavně – k tomu, aby usmrkaný rekrut naučil se po vojensku chodit a salutovat.

Především salutovat. Salutování jest snad nejdůležitější věc na vojně. Aspoň nic neučíš se na vojně tak často a důkladně jako salutování. K ničemu se také tak často znova nevracíš. Potřetí počtvrté přijdeš z pole, a jakmile ovládáš opět všechny čtyři končetiny a jsi pouhou jednotkou v nějakém oddělení rekonvalescentu nebo kádru, přijde jistě den, kdy komandant zpozoruje, že mu kterýsi muž špatně vzdal čest, nebo kdy je nutno mužstvo trochu potrestat či pozdržet, aby nebylo příliš brzy venku, a již stojíš v řadě, Chargen austreten! a sladký zvuk: Salú-tirt! se svými rechts a links probouzí ti v trpělivém mozku dojemné vzpomínky na dobu prvního výcviku.

Neprodělal jsem výcviku příliš důkladného, ale prodělal jsem důkladně dobu výcviku a dlouhou. Výcvik je ovšem pouhá hračka, srovnáme-li jej s námahami a hrůzami fronty, a přece většina vojáků vzpomíná na jeho dobu jen s odpo-rem. A jsou šarže, které raději se hlásí dobrovolně ven, aby jim nebylo cvičiti rekruty. Tedy pro obě strany je to úloha nepříjemná.

I já vzpomínám na szegedská kasárna a na výcvik jako na nejtrapnější dobu svého vojákování. Vedle života v poli podobá se v mé mysli letům stráveným ve školních lavicích, navýsost nechutným.

Člověk, jako bezpochyby všechno živé, nejbolestněji pociťuje toho, co se snaží učiniti z něho mechanism v cizích rukou. A vojenský výcvik ve spojení se životem kasárenským podobá se nejbezpečněji úmornému systému mechanizujícímu. Všecko,

s čím se v té době setkáš, jako by mělo jen jeden účel: ubít v tobě civilistu, zatvrditi tě na olověnou loutku, vojáčka. Smysl této snahy je přirozený: nějakým způsobem musíš se státí vojákem, když tě k tomu vybrali. Ale o metodu mohlo
5 by jíti: je jisto, že tato jest nechutná a hrubá; je-li neúčel-
nější, o tom jsem nepřemýšlel. Nemám touhy ani v teorii re-
formovati tyto věci, v žádné situaci nebude ze mne vojenský
vele duch nebo generální inspektor.

Je také jisto, že musíme dobře rozlišovati nedostatečnosti
10 a příkrosti metody od bezúčelností a krutostí, jež do ní vná-
šejí zlé povahy. Výcvik má na paměti, že musí u většiny
rekrutů nejrychleji zlomiti sklon k pohodlnosti a vědomí re-
lativní občanské volnosti vedle neohebnosti údů, které buď
odvykly již tělocviku, nebo ho nikdy nepoznaly. Šarže měly
15 by míti na paměti, že komandují živého tvora myslícího a cí-
tícího.

Nemíním ovšem na tomto místě psáti o věcech zcela obec-
ných a samozřejmých. Vyjdou-li však tlusté anály lidské hlou-
posti, která se projevila za války ve vojsku, anály anekdo-
20 tické, objeví se myslím speciální rakouská nemoc vojenská,
pokud běží o poměry mezi lidmi, a třebaže z mých úst zní to
snad poněkud podivně, nemohu si pomoci a musím pojmeno-
vat tuto nemoc pravým jejím jménem: je to nedostatek disci-
plíny, který ovšem neposuzuji z hlediska vojenského, nýbrž
25 z hlediska vojáčkova.

Karakteristické, nikoli však podivné jest, že vojáci říšsko-
němečtí, kdykoli jsme se s nimi setkali, znali tuto nemoc naši
a rádi se nám pro ni vysmívali. Věděli totiž, že přesnost
v plnění a dávání rozkazů prospívá nemálo každému jednot-
30 livému členu armády, neboť je třeba veliké přesnosti ve vy-
plnění mnoha rozkazů, aby každý voják dostal skutečně to,
co mu patří, a na druhé straně aby byl ušetřen všech útrap,
které jsou zbytečné.

U nás však předpokládalo se dokonce často, že rozkaz ne-
35 plní se přesně, a to mělo například tento účinek: Komandant
nařídí ranní sraz, dejme tomu na sedmou hodinu, ale každá
následující menší šarže, která dává rozkaz dále, nařídí jej
nejméně o půl hodiny dříve, takže před srazem má mužstvo

velmi naspěch a po srazu čeká nejméně hodinu na příchod komandantův.

Kdo poznal otupující úmornost těchto čekání v nepohodě, v mrazu, v blátě, v parnu, zatoužil jistě po disciplíně, která by provedla sraz v deseti minutách před nařízenou hodinou. 5

Jsou ovšem na vojně, v poli čekání jiná, tisíckrát horší, čekání strašlivá a vražedná, v situacích k zešílení. Mnohý voják usměje se předchozím řádkům a pomyslí si, jak rád by byl často svou situaci vyměnil za několikadenní třeba čekání na bezpečném kasárenském dvoře. Zažil jsem sám čekání horších, ale vzpomínky na ně blednou a v mysli tvrdošíjně utkvívá a roste jen odporná představa těchto kasárenských čekání, nerozlučně spjatých se vzpomínkami na výcvik a sličné městečko jihouherské nad širokou a kalnou Tisou. Snad proto, že právě toto čekání považovali jsme ve svém civilistickém mozku za zbytečné martyrium, kdežto ta všecca druhá, třeba sebetrýznivější, zdála se nám více nebo méně odůvodněna. 10 15

Vedle těchto hlavních čekání při denních a ranních srazech měli jsme ještě jednu kasárenskou bolest, opakující se v malé míře téměř denně, ale jinak a důkladně jednou týdně, za odpolední, věnovaných podle rozkazu odpočinku nebo čištění. Byly to celé šňůry srazů. 20

Když se šlo na cvičiště, věděls, co tě čeká a jak zabiješ určitý počet hodin. Ale v takový den nebo odpoledne odpočinku a čištění byla setnina v rukou šikovatele řídicího službu, a to znamená něco jiného. Totiž zhola nic dobrého. Jistotu nejistých hodin. Tu se stane, že následuje sraz po srazu, jednou na chodbě, podruhé na dvoře, poněvadž šikovatel chce to neb ono mužstvu osobně oznámiti nebo to neb ono od mužstva zvěděti, to neb ono mužstvu rozdati, to neb ono mužstvu vzíti atd. Sotva se vrátíš, uvelebiš a počneš mysliti na nějakou správkou nebo dopis nebo něco podobného, už je tu pan svobodník a „Všecko ven!“, „Bude se to bourat!“ dodá nebo někdo řekne to za něho, ale k bourání nikdy nedojde, a po návratu za půl hodiny nejdéle scéna se opakuje. Stává se při tom, poněvadž povel sem, povel tam, na jednom přece málo záleží, že se setnina na dvoře seřadí, aby se toliko za deset 30 35

minut dověděla, že se může zase rozejít. Někdy se běhá také jen po schodech vzhůru a dolů, poněvadž rozkaz je dříve odvolán, než se provede, a dříve znova opakován, než se rozhod opravdu uskuteční.

- 5 Boží, naproklíná se to člověk v takový den! Později ovšem, když jest už zdomácnělejší a chytřejší, pozoruje tuto zábavu, oslazující den odpočinku, třeba jen oknem kantýny a nezúčastní se jí, dokud to není nezbytno. Jenže pro tento případ nutno míti jisté ulevňácké schopnosti a možnosti, kterých přirozeně
10 nemůže míti každý...

- Kasárenský dvůr a cvičiště byly tedy v té době hlavními
mými působišti, prkny, na nichž jsem denně hrál svou úlohu
statisty, nepatrnou sice, ale složitou a ustavičně kontrolova-
nou, byly manéžemi, v nichž jsem byl zároveň divákem i ar-
15 tistou hlučného, byť trochu šedivého cirku. Tak jsem to nejvíce cítil, a když zvědavost byla ukojena nebo unavena, připadal jsem si chvílemi jako hoch zavlečený kočovníky do nevlídné země.

- Veliký dvůr szegedských kasáren vyslechl mnoho českých
20 smutků a žalob. Nejedna tvrdá palice drásala si mozek i srdce nesmiřitelným postojem k tomu faktu, že pražští chlapci slouží v Maďarsku. Tato myšlenka zdála se mnohým velmi nesnesitelnou, což přirozeně mělo vliv na veškeren poměr mužstva k okolí, k domácím věcem i lidem. Nutno doznati, že v tom
25 bylo mnoho zbytečné zaujatosti, často otravné pro všechny strany.

- Tak se dostal Szeged do našich vojenských písniček jako město nenáviděné, jako zřídlo jedů a nemocí. Činí se v nich především všestranné poklony Maďarům, ostře charakterizující
30 poměr našich širokých vrstev k „rytířskému“ národu. Szeged sám však netuší, jak často později změnil se v myslí našich vojáků na město egyptských hrnců, jak často v daleké Albánii bylo vzpomínáno s vděčným steskem jeho chodníků a hostinců a zejména jeho gulášů, špeků a bílých chlebů, jak často český
35 voják ve vyjedeném Elbasanu a jinde povzdechl si za obecného souhlasu: „Zlatý Szeged!“

Podobně ve vojenské písničce o szegedských javorech složené na melodii Hašlerových „Topolů“ pokusili se naši vojáci

v té době zvěčniti s příznačnou sentimentálností několik platanů stojících v pozadí kasárenského dvora před strážnicí, platanů, k nimž uvazováni byli vojáci, kteří se těžce provinili. Pokusil jsem se ve své „Písni z 1915“ vysloviti náladu této vojenské písničky literární formou. Jest zajímavé, že i v ní 5 nalezneme nacionální příchuť, ač ve skutečnosti tyto tresty měly povahu naprosto domácí, i jinde v té době obecnou, a prováděny byly hlavně na vojácích, kteří okradli své kamarády. Na druhé straně nutno ovšem uznati, že tento trest, je-li prováděn přísně, poskytuje obraz útočící silně na nervy 10 a plně ospravedlňující sentimentální náladu neotrlého rekruta.

Toto jest film: Život na velkém kasárenském dvoře.

Časně ráno. Z hlavních objektů pro mužstvo napravo a nalevo vybíhají polooblečení ranní ptáci, v ruce mýdlo a ručník, rovnou ke dvěma hydrantům, stojícím uprostřed dvora daleko od sebe. Když se objeví před vchodem, otrásají se v chladu šerého svítání jako pod ledovou sprchou. Jsou mezi nimi i sportsmani po pás nazí. V pozadí, kde pod košatými platany zeje z nízké budovy strážnice, vylézá pomalu ze dveří voják, postaví se před stromy, přiloží k ústům trubku, a „Vstávej, Honzo, kafe je už vařené!“

Kolem hydrantů nastává pomalu tlačenice; vojáci, kteří teď přibíhají se umýt, nesou si již šálky, aby do nich urvali trochu vody. S naplněnými poodejdou, postaví je před sebe na zem a hluboce sehnuti se myjí. Jiní odcházejí s nimi na nějaké pohodlnější, to jest vyvýšené místo. Kolem hydrantů nastává denní hádka, která se pak opakuje, kdykoli je po menáži a šálky nutno aspoň vypláchnout. Přichází kolohnát, vtiskne se do zástupu, se šálkem zdviženým chvilku čeká, pak se rozkřikne napravo, rozkřikne nalevo, a když to nepomohlo, udeří rázem svým šálkem do šálků shromážděných pod výtokem a přidrží si svůj vítězný pod vodním proudem, voda se rozstříkla na všechny strany, někteří odskočili celí mokří, vyhlíží to, jako by se měla strhnouti rvačka, ale kolohnát odchází klidně středem láteření.

Pak se dvůr pomalu vyprazdňuje. V objektech, dole v suterénech rozdávána je káva. Tu a tam přejde voják opatrně s několika plnými kouřícími se šálky, jiní ubírají se do kantýny na lepší bílou se zákuskem nebo na čaj.

Nový signál trubky. Počíná pracovní doba. Setniny a oddíly scházejí se pomalu k rannímu srazu před svými ubikacemi, náhradní v lehké, pochodové v plné zbroji. Četaři dělají pořádek, čtou jména, odpočítávají čtyřstupy. Přicházejí kadeti, důstojníci. Dávají se raporty. To trvá nejméně půl hodiny. Pak povely, čtyřstupy, trubka zavřeští, postranní vrata

se otvírají, suché rytmy kroků zaharaší na všech stranách, a vojsko vychází jako veliké vrhnutí přeplněného žaludku.

Dvůr si oddechl, odpočívá politý svěžím sluncem. Před skladišti a hospodářskými objekty je však ruch, nikoli horečný, práce, která se neunáhlí. Něco je tu nakládáno, skládáno, přenašeno, maso roznášeno do setninových kuchyní, břichatí šikovatelé od hospodářství, většinou osoby nepříliš pěkně populární, kolébají se po slunci jako povýšenečtí serenissimové po náměstí své rezidence, svazky zvonících klíčů visí jim na tučných prstech, odněkud ozývají se nadávky, přiškrcované velikostí prázdného prostoru, před strážnicí střídá se stráž, vozy vyjíždějí, hovězí dobytek odchází na pastvu. Z ubikace vojenské hudby počíná zaznívati muzikální cvičení.

Další signál: marodvizita. Ze všech objektů vycházejí hloučky, v čele malá šarže s knihou marodů, někteří mají obvazy, jedni jsou skutečně nemocní, druzí simulují už předem, všichni vlekou se jako hromádka neštěstí, jen tu a tam šibal některý směje se do větru, poněvadž je mu lhostejno, jak to dopadne. Inspekční důstojník. Denní šarže, svolávané tu a tam svými signály.

Dvůr mívá také své zvláštní sváteční a slavnostní dny. Dnes je polní mše s přísahou pochodového praporu. Parádní nástup a sraz, který se neobejde bez omylů, motanice. Neko- nečně dlouho trvá vyrovnávání řad, práce s máslem na slunci, házení hrachu na stěnu, nejlépe srovnané řady po prvním Hab'acht! a Ruht! se opět porušují, jsouce z materiálu zne- poddajnělého lhostejností. Je to nejúnavnější hra, když den je nejkrásnější a slunce praží. Důstojník velící tomuto rádobyváž- nému divadlu dává si záležitosti na povelích a je kritizován těmi, kdož naň vidí, jako krasavice na promenádě. Hudba. Rozumí se, že postoje při přísaze cvičily se několikrát předem. Plukovník – v Szegedu jmenoval se náš „Gypsová hlava“ – zabodává pátravé pohledy do všech stran.

Jindy je slavnostní rozkaz. Nástup a sraz ještě parádnější, to jest, motanice trvá ještě déle. Vyšší důstojník řeční německy, nižší pak česky – z okna nebo tribunky, zvláště na- rychlo postavené. Měli jsme v Szegedu tré českých důstojníků, kteří vzájemně soupeřili o tuto „čest“.

Dvůr vyhlíží rozhodně spokojeněji, když se neděje nic slavnostního. Platany v pozadí, krásné a svěží stromy, chvějí se a lesknou rozkoší v klidu jako oáza, a po malé poušti dvora, na nějž slunce odráží se prudce od žlutých fasád okolostojících budov, sune se ojedinelý dvounohý velbloudek spokojeným způsobem.

Po jedenácté vracejí se oddíly ze cvičiště. Povelý a rozchod odbudou se rychle a rázně. Útokem ženou se vojáci do ubikací, aby nejrychleji shodili se sebe výzbroj a většinu výstroje. Statečnější vrací se brzy, aby u hydrantů se napojili, umyli a osvěžili.

Zanedlouho vynášejí z kuchyně kotle před ubikace. Někde podávají menáž na dvoře, někde v suterénu. Zpočátku přicházíme jeden po druhém a šarže bdí, aby nikdo nešel dva-
15 krát. Později – poněvadž přece jen chyběly často porce – děláme napřed sraz se šálky, šarže podělí nás lístky, a pak teprve husím pochodem mimo stůl s masem a kotle s polévkou a příkrmem. Někteří, aby jim lépe chutnalo, sehrají s kuchařem malé scény.

20 Kuchaři na vojně, to by mohl býti zvláštní film samostatný a také dlouhá samostatná kapitola, k níž se snad vrátím. U tohoto filmu nepočítávali bychom nedostatkem barev – černá a šedivá jest přirozené zbarvení všeho, co souvisí s vojenskou kuchyní; ledaže když se čeká nějaká inspekce, přibude k němu
25 intenzívně bílá barva zástěr – na několik hodin.

Většina odchází s menáží do svých sednic, ostatní tvoří po dvoře pěkné skupiny, někdy velmi poučné o tom, jak různé postoje může člověk vojenský zaujmouti při svém obědě. Poté nastává druhý útok na hydranty.

30 K jedné hodině. Uprostřed dvora děje se za chvíli se směšně vážnými okolky „Wachabteilung“, řada opiček vypočtených na efekt, která však zde nevzbuzuje pozornosti, a má-li nějakého diváka, je to nejvýše voják, jenž z nudy courá se po dvoře.

35 Odpoledne kasárenského dvora má méně oficielní ráz. Jde-li se na cvičiště, odbyt je odpolední sraz rychle a ledabyle, bez vyšších šarží, nejde-li mužstvo z kasáren, jsou srazy, nařízené šikovatelem z různých důvodů i nedůvodů, toliko pohodlná

shromáždění. Tu a tam konají se na dvoře prostocviky menších oddílů, cvičení v salutování, pravidelně z trestu, jde-li se do kostela, odchází a přichází se s hudbou. Mohutný plukovní tambor vzbuzuje přitom vždy trochu ironické pozornosti.

5

Teprve závěr pracovního dne má, aspoň někdy, přísnější ráz: rozkaz. Rychleji než k jiným srazům schází se mužstvo, když šarže si odvolají svoje: „Všechno k befélu!“ Liknavci bývají popoháněni těmi, kdož chtějí se už viděti na ulici. Sraz mění se v zástup, když důstojník čte rozkaz, obyčejně tak, že jen nejbližší posluchači dobře mu rozumějí. Pro nováčka, který si myslí, že musí znáti obsah rozkazu z první ruky, je někdy 10
nesnadno ukojiti tuto potřebu.

Pak je rozdávána pošta: každý zvláště chodí si pro svůj dopis, trvá to někdy nesnesitelně dlouho, když sám nic ne- 15
čekáš, a město jak kousíček volnosti volá a volá...

Jádrem tohoto filmu není, jak vidno, heroická linie, ale steré drobné figurky, vystřižené ze starých i moderních humoristických a satirických časopisů, zpestřují jej ve skuteč-
nosti, takže je tu a tam dokonce zajímavý. 20

Veliký jako veliké náměstí, měl szegedský dvůr svá zákoutí, kde zdomácnělý voják nacházel milý a dobře zastíněný útulek, když nechtěl býti právě na očích bohům kasárenského světa. (Kantýna byla zavřena v pracovní dobu.) Nováčkovi zdál se ovšem nebezpečně holým a jasným: vyšel-li do jeho 25
širého čtverhranu, připadal si jako bezmocná myš, na kterou na všech stranách číhají sta kocourů.

Jsou chvíle, hlavně zpočátku, kdy kasárenský dvůr není nepodoben dvoru vězeňskému. Má kruté hrany a hroty. Bodá a bolí. Ale nebesa nad tím, rozpálená sluncem nebo zatažená 30
šedí, s nesmírnou lhostejností jako by stále šeptala: Všecko, co se děje, nezbytně se děje. Sám si musíš pomoci.

A tak poznáš pomalu steré obratnosti, které ti dopomohou k úniku z této špinavě žluté klece. Byl jsem nakonec téměř svobodným jejím hostem. Tu hrany a hroty nejsou již tak 35
ostré a denní divadlo je veselejší.

Přišly jiné chvíle, kdy rád jsem stanul stranou pod stromem a zahleděl jsem se na vyprázdněné prostranství před

sebou, jež zalito bylo dopoledním žářem nebo teplou měsíční nocí. Údiv a jemný smutek zachvívaly lehce mými nervy: cítil jsem, jak veliký, přísný osud táhne světem a že ty malé, často tak fraškovité věci a kony, jejichž trpělivým svědkem je ka-
5 sárenský dvůr, jsou nezbytnou složkou tragicky velkého děje historického, jemuž celý širý svět musí napomáhati ohromným úsilím, s vynucenou obětavostí, pro kterou ani potoky lidské krve nejsou mnoho.

Tu vzpomněl jsem si často slova Errica Malatesty: „Prolití
10 krve není ničím; běží o to, proč je prolévána.“ Nejsou to slova křesťanská, ale soudy dějin bývaly a budou vždy proneseny v jejich smyslu. Krev prolitá ve světové válce netekla nadarmo, bylo-li prolití její nutno, aby zrodila se Ruská revoluce.

První naše cesta na velké cvičiště připadala mi jako malý pochod výzkumné výpravy. Tak ostatně žiji rád všechny své cesty a cestičky končinou sobě neznámou, dívám se nesmírně rád, třebaže nedopřávám si nebo není mi dopřáno často luxu 5
býti pouhým divákem, hledám celkové pohledy a pozoruji details, neklopím hlavy, pokud jest na co se dívat. Tak ujde chvíle, která by byla trapně dlouhá, zaplaší se myšlenky a city, jež zbytečně drásají a unavují orgány, jejichž svěžest je pod-
mínkou, chceme-li vydržeti. A já přece chtěl vydržeti, nejen 10
z pudu společného všemu dobře živému, nýbrž i proto, že od počátku věřil jsem v odměnu, velikost výsledků...

Naše cesta na cvičiště nevedla středem Szegedu, kasárna byla téměř na jeho obvodu, a šlo se rovnou z města, posledními ulicemi, jejichž dláždění, stálý pak terč našeho posměchu 15
a proklínání, bylo skutečně neslušné. Takové díry, v době dešťů naplněné blátem, a takové „romantické“ skupiny kamenů marně byli bychom hledali – o rok později – v ulicích elbasanských, po nichž našim okovaným nohám bylo se teprve učit chodit.

Rovněž nejbližší náměstí – Kálvária tér – nepřispívalo 20
k dobru naší představy o pořádku v městě, do něhož zavál nás válečný vítr. Je dosti rozlehlé a volný obdélník, vroubený chodníky a jízdní drahou, vyplněn jest jakousi mělkou prohlubní, kde kdysi zelenal se možná zárodek sadu. Dvě řady 25
zpustlých kapliček křížové cesty vedou k velké pitvorné kapli barokně slátané architektury a kolem jsou močály s nezbytnými žabami a udupané stopy trávníků. Velmi nepříjemný a tristní jest pohled na tuto zanedbanou ohavnost, která byla jistě ohavně nevkusná, už když byla nová. Velká secesní budova, 30
průmyslové tuším školy, která stojí na kraji náměstí a podivně kontrastuje svou velkoměstskou úpravností, dosti příjemnou, s tímto zpustlým bahniskem, je naplněna ruchem záložní nemocnice vojenské. Je v tom kus městské povahy ma-
ďarské, pozlátko na špíně.

Již na náměstí před kasárnami viděl jsem ovšem neméně zpustlý park – ale zde cvičovalo vojsko, pálena byla, často bezohledně ke stromům, sláma ze starých vojenských slamníků, zkáza byla tu pochopitelnější, třebaže spořádané město ne-
5 dalo by k ní ani zde svolení.

Tedy naše první dojmy szegedské nebyly nejlepší a dávaly podnět k přemíře hlasité nespokojenosti našich vojáků s maďarským pořádkem, nespokojenosti, která byla stále výmluvnější a projevovala se často nesprávně a v nevčas.

10 Ledacos dalo se však omluviti vojnou a vysvětliti jednak nedostatkem dřeva a kamene, jednak nadbytkem svrchní vody v této části Uher. Ve vnitřním městě, jak jsme později poznali, byl přece jen lepší pořádek.

Pokud na mně bylo, nespěchal jsem s kritikou. Přenesl jsem
15 se rychle přes nedostatky ulic a zabýval jsem se pozorováním odlišnosti jejich života a záhadnou pro mne řečí štítů, firem a nápisů. Často jsem sice přitom zakopl, zavrával, krok ztratil, ale nepozbýval jsem trpělivosti a moje nálada, pokud šlo o Maďary, nebyla nesmírlivá. Vždyť jsme sem nepřišli dělat
20 politiku.

Zrána v den trhu, jeden za druhým proti nám, sjížděly se do města vozíky uherských venkovanů, vozíky stejného svérázného typu, lehké a ozdobné, a na nich kukuřice a paprika, husy a kachny, telátko, vepřík. Řídily je většinou ženy, silné
25 venkovanky, tu i tam muž v pěkně vyšíváném kožichu. A my táhli mimo se svými vtipy a stesky, nevitání a nevitajíce, ale klidným životem, který přes všechny nenadálé otřesy automaticky šel svou cestou, a čím více vzdalovali jsme se od pravého města, tím zřetelněji cítili jsme jiný vzduch, ovzduší
30 života, v němž se hospodaří spíše extenzívně než intenzívně, v němž je hojnost půdy pro vše a pro každého, a tudíž i více svobody.

Mnozí naši hoši, zejména ti přes čtyřicet, hádají a paličatí, dlouho nemohli se smířiti hlavně s tímto venkovským světem,
35 který roste, pohybuje se a mluví tak zešířoka. Jejich morálka, poněkud otrocká, má aspoň teoreticky v přílišné úctě práci, která svaly napínanými posledním dechem ždímá z půdy poslední zrno. Jiní odporovali tomu nebo onomu detailu přík-

rych posudků z přesvědčení, z umíněnosti, ze zvyku, a tak tyto kritiky, polemiky, hádky splývaly často v lomoz žvástů, v rychlopalbu bez míření, která otravovala drsně mysl, chtějící v klidu pozorovat.

Zařaděn do čtyřstupů, z nichž nebylo uniknutí, chvěl jsi se často nevolí nad nekonečnými tlachy, které dovedou rozrušit nervy hůře než běsnění nejhoršího šikovatele. 5

Stane-li se i na vojně, že tu a tam někdo dostane pro hubu na hubu, odpykali-li nešťastnou náhodou někteří těžce neopatrná slova, možno přesto říci, že na vojně je pravidelně dopráno vojákovi, aby se vymluvil. Co se nedokončí na pochodech, v tom pokračuje se večer po ulehnutí, a špinavé – pokud jsme si je sami nevybílili – stěny našich sednic vyslechly nesmírnou spoustu řečí a hádek, často – a to povídám jako starý kozák – stejně špinavých. Nevím, jaké jsou tyto řeči u jiných regimentů: u našeho a pro mne byla to nejhorší vojenská otrava, jak už jednou jsem podotkl. 10 15

Cvičiště, k němuž táhli jsme asi půl hodiny, rozprostíralo se za velikým hřbitovem, volně jako většina uherských hřbitovů posazených do přírody, bez prušácké geometrie, bez mříží a zdív; nejvýše živý plot vymezuje jej tu a tam. S pěchotou cvičívala tu také jízda a vpředu bylo letiště s třemi hangáry. O vojenský ruch nebývala tu tedy nouze. 20

Zatímco jsme konali s větší nebo menší chutí svoje prostocviky čili klencáky (= Gelenksübungen), někdy vesele, někdy mrzutě, což záviselo hlavně na povaze šarže, která komandovala, kroužily nám aeroplány nad hlavou jako velcí pokojní ptáci, vypuštění zde, aby nás pobavili. Rozjížděly se po širé louce, než vzletěly, přistávaly hladce i nemotorně, někdy dokonce rozjely se do nás, až nám bylo se rozprchnout, jindy zakroužily, vznesly se a zmizely na jih, na ten jih, kde nepřítel vzdálený Bělehrad byl tehdy ještě v srbských rukou. 30

Pokojní ptáci! Opravdu, kdyby aeroplány nebyly stroje lidské, řekl bych, že jsou to milí, od přírody mírumilovní a pokojní tvorové, které teprv člověk zkazil. Trvalo to velmi dlouho, než jsem pochopil, jak jsou nebezpečny, když ti krouží nad hlavou; bylo mi slyšeti a viděti hromobití, které dovedou způsobiti, viděti hrůzu, kterou vyvolal jejich útok na albánské 35

městečko i u lidí chladnokrevných, a konečně prožít hodiny, kdy byly stále ve vzduchu, všude a nikde, a člověk byl jim vydán na milost nemilost v nějakém směšně marném úkrytu, než jsem k nim pojal onu nervózní nedůvěru, z které jsem se
5 vzpamatoval až hluboko za makedonskou frontou.

Ale přesto, že létadla byla tehdy v naší mysli především stroji válečnými, že spatřit je nad sebou znamenalo otázku, jsou-li to stroje „přátelské“ nebo „nepřátelské“, přesto, že
10 moje nervy nezapomněly ještě na otřes, který jim dovedly způsobiti, věřím, že jejich praví rodiče nebyli válečníky a že jejich pravá povaha je mírumilovná a mírové nakonec i jejich poslání.

Život na cvičišti přes rušnost svou není příliš zajímavý a brzy se znechutí svou jednotvárností, tu a tam jen zpestřo-
15 vanou drobnými figurkami a ještě drobnějšími „událostmi“ ve vojenské domácnosti. Jak jsem již pravil, závisí při výcviku mnoho na tom, jakou povahu mají komandující šarže. To je přirozeno a všude na světě stejné. Lidé jsme a jenom lidé, každý z nás má chybičku, a tak člověk, který to myslí nejlépe,
20 ubližuje bezděky. Předpisy, které jsou dělány byrokraty, a povahy, které dělá „náhoda“, splývají v odstupňovaném tělese vojenském v složitou a drsnou soustavu, jež uvnitř má nejméně laskavé harmonie, která by hladila.

Poznali jsme na svém těle stejně nervózní dobráky jako
25 vzteklé nevraživce, veselé lumpy stejně jako nevrle poctivce – našemu sobectví nejmilejší byli přirozeně ti, kteří nás dovedli odvésti stranou, zaveleti: Niederl a pak se dřímalo nebo dělaly se vtipy tak dlouho, dokud se nevětrilo nebezpečí. Věc vojenská tím věru nic neztratila, neboť odpadlo-li v době
30 války již mnoho opiček, jež mírový výcvik pokládal za nedotknutelné, zbylo jich ještě dosti, které bylo možno zaspát, aniž vojákům tím ubylo na zdatnosti. Ono ostatně běželo především o to, aby hlavní komandant byl spokojen, a ten bývá spokojen pravidelně, když cvičící šarže hodně křičí; tedy
35 hodně křičívaly, když se blížil.

Přicházívala často na přetřes otázka, má-li člověk netoliko pracující, nýbrž i tvořící na vojně právo na jisté zřetele, především na to, aby nebyl vystavován nejpřímějším nebezpečí života, pokud sám nevrhá se do něho z vnitřní potřeby. Po- 5
nechávám stranou teorie, zásady, sentimentálnost, myslím, že toliko jedna věc může zde býti směrodatna, a tu vyjádřil bych otázkou další: Z čeho má bojující lidstvo větší zisk: nechá-li vynikajícího učenice nebo technika, umělce nebo spisovatele padnouti jako prostého harcovníka (=plenklera v rakouské 10
češtině), ač tomu mohlo beze škody zabrániti, nebo postará-li se, aby, třeba jako voják a venku na frontě, pracoval v poměrném bezpečí a vrátil se živ a zdrav a obohacen mnoha zdravými zkušenostmi? Pro nás, kteří považujeme za morální jen to, co prospívá proletariátu jako revoluční třídě, a za ne- 15
morální to, co poškozuje revoluční zájmy této třídy, – pro nás, kteří máme tvrdou logiku a chladný mozek, běží-li o účelné stanovisko, – je odpověď snad nasnadě, třebaže v budoucí praxi citově budeme s těmi tvůrčími duchy, kteří v posledních bitvách budou státi v předních řadách proletariátu 20
i tam, kde se nebojuje jen slovem, pérem a tvorbou, nýbrž ohněm a železem.

Světová válka, toto hrůzné zlo, od něhož nicméně proti zásadám prostomyslných i slabomyslných moralistův očekávali jsme tolik dobra pro celý svět, mohla osvítiti lidstvo trochu 25
i v tomto směru a posunouti v popředí obecného zájmu a obecného hospodaření s lidmi a statky živly skutečně tvůrčí na úkor oněch živlů, které dosud ovládaly národy a působily destruktivně, i když stavěly. I nejprostější voják by pochopil, že život člověka tvůrčího jest přinejmenším aspoň tak cen- 30
ný jako život jeho velitele, jehož zásluhou jest pouze, že byl tolik a tolik let vojákem a nebylo příčiny odeprání mu normálního a mechanického postupu.

Praktických námitek proti jistému šetření nadprůměrných lidí tvůrčích v armádě není. Vždyť potřebuje i armáda v poli 35

tolika sil pomocných, v poměrném bezpečí pracujících, že nepatrné procento lidí zasluhujících výjimečných zřetelů, protože užitečnější, těžší i krásnější než hrdinná smrt v nejlepším boji je v určitých případech tvůrčí dílo, snadno dá se mezi nimi

5 – rovněž různými „vyvolenci“ pravidelně – umístiti. Nehledíc k tomu, že tací výjimeční „duševní pracovníci“ nestanou se pravidelně dobrými vojáky, poněvadž jejich mentalita bývá naprosto jiná než mentalita praktických soldátů, byť i jejich řeč byla někdy sebebojovnější.

10 Pokud běží o rozsah a dosah zřetelů, o nichž mluvím, nepokládám však za jejich summum například – teplou kancelář v zázemí nebo venku. Zdá se mi totiž příliš teplou pro inteligentního člověka; bylo mi v ní vždy horko, kdykoli jsem do ní na chvíli nahlédl, a přes padesát stupňů Celsiových na uli-

15 cích elbasanských zdálo se mi naproti tomu atmosférou tisíckrát snesitelnější. Vedle toho je v těchto vojenských kancelářích někdy nadbytek úmorné práce, která právě potřebuje svých lidí.

Lidé jsou právě různí. Patřím-li k těm, jimž kancelář odjak-

20 živa představovala nejhorší peklo a nejhorší kriminál, patří například semitští naši spoluobčané většinou k opačnému druhu: čím ptáku volný prostor a rybě čistá voda, tím jim jest těsná a kalná místnost kancelářská. Dovedou se v ní někdy náramně uplatnit a vidí v ní pravý ráj, jehož se drží zuby

25 nehty, jakmile je řeč o poli a frontě.

Soudím-li však, že vojenská kancelář není pravé místo pro tvořícího člověka árijského, nesoudím tak toliko podle sebe, nýbrž i podle stesků svých přátel. I pro ně bylo to často vězení, které ubíjí mysl a bere člověku chuť i čas k vlastní

30 práci.

Jiný, rovněž málo vítaný způsob „ohledů“ zažili na vojně naši výtvarníci, hlavně malíři. Málo je asi těch, kteří bojovali; většina, ne-li všichni, seděla v teple a malovala. Ale pro koho a jak malovala!

35 Stojíme-li jednou před nahým a tvrdým faktem: jest válka a obecná branná povinnost a my jsme na místě, kam nás osud postavil, a to je nezbytnost, pak shledali bychom zcela v pořádku, kdyby se například řeklo: „Jsi malíř a jsi odveden ja-

ko zdravý muž. Dobrá! Není nutno, abys ležel stále za pecí, když celý svět je v pohybu. Půjdeš s tou a tou pochodovou setninou do pole, něco zkusíš a uvidíš kus světa, budeš konati v poměrném bezpečí lehkou službu, která ti ponechá dosti kdy, abys v prázdných chvílích mohl malovati: v tom nesmí ti nikdo brániti a nikdo poroučeti. Z toho, co namaluješ, odevzdáš část eráru, který ji zpeněží pro ten neb onen účel. To bude vše.“ 5

To není ovšem ideál, ale byly by to jisté zřetele, při nichž všechny strany mohly by získati. Hlavní výhodou by bylo, že umělec byl by chráněn do jisté míry z nařízení, a nikoli z milosti a že by mu zůstalo trochu umělecké svobody. „Výhody“, jimž se ve skutečnosti dnes těší, jsou milost, za kterou platí. Každá šarže, která může míti vliv na jeho osud, domnívá se, že má právo na obrázek od něho, a ovšem jaký obrázek! Také z doby tohoto výtvarného „rozkvětu“ dostaneme snad jednou tlustý svazek anekdot. Budou velmi veselé, ale zkušenost malířů je trpká. 10 15

To spisovatel je v tomto směru přece šťastnější. Není toho mnoho, čím může se odvděčiti za jisté zřetele. Nějaké veršičky do památníků dcerušek a nevěst, tu a tam překlad nebo – maximum – proslov – toť vše. 20

Nemohu a nechci si stěžovati, pokud jde o mou osobu. Bylo-li mi tu a tam příliš důkladně napíti se z některého kalíšku vojenských hořkostí, byla tím vinna především má povaha, v jistých situacích nevybojná a vyčkávavá, a také nezkušenost. A ač prospěla mi celkem na vojně více takzvaná šťastná náhoda než pomoc bližních, ve kterou jsem přece někdy doufal, zachovávám nicméně ve vděčné vzpomínce dosti ochotných rukou, které pomohly mi překonati nejhorší nesnáze. Jako všude v životě i na vojně může člověk člověku nesmírně ztrpčiti bytí, aniž má k tomu důvod a něčemu tím prospěje, a naopak může mu i nesmírně existenci usnadniti, aniž cokoli a kohokoli při tom poškodí. 25 30

Jak jsem časem vypožoroval, byla první navštívenkou, která mi otvírala, aniž jsem se o to snažil, dvířka k jakýmsi neurčitým sympatiím či k něčemu podobnému, moje tvář. Moje časně šedivější vousiska spolu s podivnými značkami, které 35

do tváře člověku vyryjí povolání a osud, mluvily k lidem, mezi nimiž nebylo mnoho zasvěcenců v život poněkud složitější, o nějakých závažnějších věcech, mimo něž bezpochyby lépe projítí bez vojenské prudkosti. Já sice nemyslel si obyčejně zhora nic závažného, ale přijal jsem účinek svého bezděčného vzezření s uspokojením na vědomost, a později často, když už nic jiného nezbyvalo, doufal jsem aspoň v něj, že mi bude nápomocen překonati některou z oněch těžkých chvílí na vojně, kdy stojíte před cizím člověkem, který v několika vteřinách má rozhodnouti o velmi dlouhé době vašeho života.

Z opatrnosti netlačil jsem se na vojně nikdy příliš vpřed, na oči svým představeným. Tuto zásadu starých vojáků měl jsem od počátku z pudu a z povahy. Jest sice i na vojně líná huba holé neštěstí, ale poněvadž jsem nedůvěřoval své výmluvnosti a schopnosti mluvití za sebe, sedával jsem raději v koutě a čekal, až mne najdou.

Trvalo to tedy někdy dosti dlouho, než moje první návštěvenka došla tam, kde mohla něco dobrého způsobiti. Zato druhá, ústní, kdo jsem a co jsem, byla obyčejně hned po první vyžádána. Tu jsem pak slyšel: „Vidíte, myslil jsem si to.“ Anebo: „Hm, to bych byl neřekl, já myslil, že jste...“ Anebo, jako nadporučík Ž. v Elbasanu: „Myslel jsem si, jaký to asi dvorní rada chodí elbasanskými ulicemi, a on je to zatím anarchista.“ (Znal mne trochu ze studentských let.) Mně ovšem stačilo, že si každý něco myslil. Někdy je to přece jen lépe, když si o člověku každý něco myslí, než když si nemyslí nic.

Byl jsem skromný a uspokojen, jakmile jsem věděl, že představený, na němž právě záleželo, už si o mně něco myslí: vždyť to pravidelně znamenalo, že mi dá pokoj, čili že to nebudu já, na kterého při různých produkcích bude pozorně hleděti.

Byl jsem skromný i z jiného důvodu: z ješitnosti, lépe řečeno ze strachu, aby neurazili mou ješitnost, která ostatně není přemrštěná. Vždyť vojáci jsou vojáci, a básník je pro ně zjev zcela žertovný, kdežto pro sebe zvláštním způsobem citlivý, takže hloupý vtip může jej více zamrzeti než zlostná nadávka. A vojáci jsou také, mimo velmi vzácné výjimky, obecnstvo, ono obecnstvo, které v nejlepším případě zná myslím

asi tak pět básníků, z nichž asi tak dva mu imponují, a mne ani ve snu nenapadá, že patřím mezi jedny nebo druhé. Přesvědčil jsem se o tom, aniž jsem byl sebemeně překvapen, hned v prvních dnech szegedských: první poručík, který se přišel na mne podívat, kýmsi upozorněn, ptal se mě, kterého 5 pseudonymu užívám.

Nějaký ironický úsměv byl by mne snad dopálil; téhle nevědomosti však usmál jsem se já a zcela bodře. Nemám iluzí o své básnické popularitě, popularita není vavříin, na nějž chci mermomocí ulehnouti. Je to hora, která nemá celkem důvodů 10 jíti k nezdvořilému Mohamedovi, a já jsem Mohamed bez Mohamedovy touhy státi se prorokem – a proto nechodím k hoře. Spíše bývám s ní na štíru.

Třetího června, na božítělový svátek, pustili nás poprvé na vycházku. V té době měl jsem již dobrého kamaráda v tichém a inteligentním obchodníku kožemi, L. P., jehož milá povaha
 5 osladila mi mnohé chvíle. Volnou chvíli tráвили jsme spolu téměř nepřetržitě.

Byl v mladých letech vojákem, kadetem, a teď měl podánu žádost za vrácení šarže s přiměřeným povýšením. Snad tato vyhlídka to byla, která činila ho velmi trpělivým; bez repotu
 10 a uhýbání konal všechny práce čekající na nováčka a říkával s úsměvem, že to činí ze sportu. Byl by se mohl snadno ledacemu vyhnouti přímo nebo nepřímou, ale vědomí, že ve skutečnosti nemusí a že jednoho krásného dne změní se jeho postavení na vojně, dodávalo mu chuti ke každé práci.

15 Tací jsme, my lidé. Všecko konáme rádi a vesele, když nezbytnost, povel, kázaná povinnost nestojí nad námi se svou metlou; žádná práce není nám ohavná, když nás k ní vede pud, vnitřní potřeba nebo jen prostá chuť či demokratická radost z každého konání, které má smysl.

20 Z důvodů, které jsem naznačil v předešlé kapitole, nepatřil jsem na vojně k těm, kteří byli honěni k úkonům hrubým a nepříjemným. Vždy jsem však cítil, že je to především drsný rozkaz, který ponižuje, a nikoli práce sama, byť byla sebeošklivější. A tak na jedné straně šel jsem často dobrovolně
 25 konat ledacos, ač se mi řeklo „Vy tam nechoďte“ nebo „Vy do toho nelezte“, poněvadž mi byla nepříjemná myšlenka, že jsem podezírán z nechuti k hrubé práci, a na druhé straně byl jsem často snad zbytečně poslušen běžných rozkazů toliko ze strachu, abych tu a tam přece nebyl k nakázanému drsně hnán.

30 Nerozuměl jsem lidem, kteří ze „zásadní“ lenosti nebo zatvrzelosti vyhýbali se každé práci, i když v zájmu všech i v zájmu jejich vlastním musela býti vykonána, a nehnuli prstem, dokud některá šarže na ně nezařvala. Ti především připadali mi beze studu. Nebylo by na vojně tolik zbytečného otroctví,
 35 kdyby se tu nevyskytovalo tolik otrockých povah. A otrockou

povahu, nikoliv buřičskou, mají ti, kdož ani nejnutnější a nejrozmumnější práce nedovedou vykonati bez karabáče nad sebou.

Inteligentní klid mého prvního vojenského kamaráda velmi mně tedy imponoval, třebaže byl často příliš zásadní. Neboť stávalo se, že jsem byl sám volný a potřeboval jsem druha pro přátelské posezení nebo přátelskou procházku, a tu mi bylo málo vhod, že jest zaneprázdněn tak dobrovolně, ač by jej bylo slovíčko promluvené s některou šarží ihned uvolnilo. Ale L. P. měl i jiné zásady: nikdy nechtěl nikoho ani slovem, ani čímkoli jiným podplatiti.

Tak skrupulezním netřeba ovšem býti, hlavně když neběží o nějaké zhoubné úplatky, nýbrž jen o zcela nevinné vzájemné laskavosti, které nevymizí ani ze světa nejideálnějšího. Koupím-li si za trochu dobrých slov nebo doutníků či za malou prohru v mariáši kousek přívětivosti od nepřívětivého, ochoty od neochotného, tím morálnost života věru neutrpí. Vždyť nejde z ničeho najevo, že přívětivost člověka k člověku, ochota bližního k bližnímu jest mravní povinností. Kazaatelé se svým předpokladem lásky k bližnímu jsou v příkrém rozporu s přírodou, kde ani kuře zadarmo nehrabe; ale křesťanská společnost, život společenský vůbec získaly by nesmírně, kdyby lásku k bližnímu vyhodily ze svých katechismů, zato však v životní praxi provozovaly zásadu, že bližní má býti především ponechán na pokoji a po druhé chráněn před soustavným vykořisťováním na každém kroku. V teorii milován jest v praxi bit ze všech stran. V tomto směru je vojna poněkud méně pokrytecká než život civilní. O lásce k bližnímu se tu aspoň nemluví.

Onoho třetího června neměli jsme velkého užitku ze své první vycházky. Pustili nás příliš pozdě, nevím už z jakého důvodu, a tak sotva k ukojení žízně a hladu způsobem příjemnějším a občanštějším, než se dělo jindy v kantýně. Vyšli jsme rovnou k hostincům, jež v blízkosti kasáren byly nejpopulárnější a z nichž v jednom říkalo se U černé ruky a v druhém U kulhavé paní.

Druhého dne bylo nám možno dostatí se poněkud dále. Jak divné však pocity provázely nás při prvních krocích! Zdálo se nám, že jsme odvykli choditi na svobodě, po ulicích,

kudy chodí nejen vojáci, ale i občané, kteří mohou jednati tak, jak uznají právě za dobré. Připadali jsme si jako malé děti na neznámé půdě. Cítili jsme rozpaky a smáli jsme se tomu. Únik z dlouhého „vězení“, na těle uniforma, na kte-
5 rou jsme si dosud nezvykli, ošumělá tak, že to samo již činilo včerejší civilisty neklidnými, nutnost dávat pozor, aby člověk nezapomněl salutovati, cizí město a vůle prohlédnouti si je, nesrozumitelná řeč kolem a různé ty bezděčné myšlenečky a pocítečky rekrutovy – dosti toho bylo, co na nás náhle za-
10 působilo a naši chůzi učinilo poněkud nejistou.

Seznámili jsme se částečně se středem města, s barokní radnicí, s monumentální synagógou, která však východní „bohatostí“ svého slohu přiměřeně odpuzuje, s mnoha „secesními“ paláci, s městskými sady, s budovami divadla a muzea, s po-
15 mníky Rákócziho, Deáka a Tiszy, s věcmi velmi lhostejnými, které nezanechají dojmů, s maďarským a židovským středem města, kde povrchní holedbavost snoubí se s nedbalostí poněkud již východní, vkus je pochybný a výklady kramářské, lehké kočárky jezdí s plachtovými nebesy a mnohé věci jsou
20 ošklivě vyrudlé a sluncem pokažené.

Teprve na nábřeží, nad kalnou a širokou Tisou, když jsme se rozhlédli vpravo i vlevo, řekli jsme si, že Szeged je přece jen hezké město. Naproti za mostem lákala nás svěží zeleň újszegedských sadů (új = nový), ale bylo zase již kdy vrátiti
25 se, chtěli-li jsme poseděti ještě u večere.

Následujícího dne byla neděle, odpoledne bylo celé naše, a tak jsme se dostali tentokrát až za most. Újszegedské sady jsou Szegedu tím, čím Praze Stromovka, široká alej pro promenádu vede od mostu až kamsi do luk, je tu restaurace se
30 sálem a s cukrárnou pro pány a hospoda pro lid s hudebním pavilónem, kde nažehlené a načesané frajerky tančí s vojáky i s civily své jednotvárné hopkování, jemuž naši hoši nemohli se dosti nasmáti. Má však tu výhodu, že člověk roztřepe a unaví se při něm snad více než při našem kvapíku, ale zabírá
35 přitom velmi málo místa. Krásné růže možno tu koupiti sobě nebo holce; ozdobili jsme se jimi, a když jsme se dosti nadívali, šli jsme se usadit do restaurace, kde při temném a trpkém víně a při vrzavé hudbě pseudocigánské kapely bavili jsme

se prostým hovorem. Čistota a bezvadnost našich uniforem ne-
byla sice nedělní, ba ani všednodenní, ale tato věc pomalu
přestávala nás rušiti.

Tak jsem si zvykl denně s L. P. vycházeti a vraceti se.
S jinými vojáky jsme se málo stýkali mimo službu, nikoli z ně- 5
jaké aristokratické nechuti, nýbrž z potřeby jistého klidu a ci-
vilistického rozjímání. Stačili jsme si. Ale byli jsme také vždy
první venku od své náhradní setniny. K rozkazu přicházeli
jsme již úplně připraveni k vycházce, a jakmile zaznělo Abtre-
ten!, už jsme mířili dlouhými kroky k východu z kasáren. Na 10
takové věci, jako byla černá káva kasárenská, vůbec jsme
tehdy nečekali.

Ouvej! Jak jsem vzpomínal po roce na dlouhých pochodech
Albánií na ty doby, kdy bylo možno beztrestně opovrhnouti
vojenskou kávou, tehda dokonce ještě dobrou poměrně, a kdy 15
jsme se nestarali téměř ani o komisárek, místo něhož brala
si většina raději peníze!

Ráno jsme snídali v kantýně bílou kávu nebo čaj se zá-
kuskem, dopoledne na cvičišti dalo se koupiti ovoce i pečivo,
v obědě jsem se ponímal, ani mne nenapadlo, že bych mohl 20
jísti všecko, co nám velikou sběračkou vrazili do šálků, a ve-
čer měl člověk na vybranou hostinec, kavárnu, uzenáře, chle-
bíček bílý, slanina dávno již se ti znechutila, guláš byl za ko-
runu dvacet, a zabalil-li ti uzenář něco teplého do papíru, tuk
z toho kapal. A piva bylo dost, vína dost, káva se smetanou, 25
cukroví...

A přece jsme naříkali na nedostatečný výběr a drahotu.

Mezi řádnými a inteligentními lidmi ctí se každá národnost a každá rasa. Rovněž pracující lid, pokud není nucen zaujmouti obranné postoje, nezná šovinistických vášní. Teprve když
 5 přijde ten třetí, polointeligence, velikášské hulvátství, chytřáctví vládnoucích, kazí se i lid. A jako jiné choroby myslí a ostatního těla šířící se s vlivem města, i nacionální a rasová nevraživost roste v přímém poměru se vzrůstem městských mravů.

10 O Maďarech nemohl jsem si přirozeně mysliti mnoho příznivého. Měl jsem vždy dojem, že východní jádro jejich rasy nemůže se přizpůsobiti západní civilizaci a kultuře s trvalým zdarem a že jejich vitální síla na evropské půdě jest velmi pochybná. A dnes jako tehdy se domnívám, že Maďaři mezi
 15 evropskými národy náležejí ke zjevům úpadkovým, jimž nebude dopřáno dlouhého trvání, jakmile bude jim vzata možnost omlazovati se uměle na útraty svých sousedů. Otázka ovšem náleží především antropologům, a mně podobné myšlenky nemohly zabraňovati, abych se neblížil k Maďarům
 20 s laskavým zájmem člověka, který rád pozoruje a ví, že všude na světě jsou lidé zlí i dobří. Mám za to, že jsem k nim nešel s předsudkem. Aspoň lidé, kteří jednali s nimi na základě makavých předsudků, chovali se trochu jinak než já.

V Uhrách se to počalo a vzrůstalo stále, čím hlouběji na jih
 25 jsme postupovali: mnozí naši lidé jako by byli k některým Němcům chodili do školy mravů kulturtrégrovských. Přeceňovali sebe a svůj způsob života a podceňovali vše, co stálo, byť jen zdánlivě často, níže nebo žilo jiným způsobem. Zřídka-kdy se podivili, příliš často se posmívali, rádi jednali s lidmi
 30 jiného světa jako s méněcennými. Měli o světě představy poněkud „střoevropské“, jež, setkaly-li se v jednotlivci s různou povahou šikovatelskou, způsobily scény, na něž bych rád zapomněl.

V Uhrách v takových momentech přišla ovšem pravidelně
 35 kosa na kámen, zejména ve městech, ale v Albánii například

byl jsem často téměř vlastenecky rád, když jsem se tuze styděl, že zeměpisné představy albánské nejsou povšechně tak přesné, aby škaredé přehmaty zpupných jednotlivců zatížily český účet.

Tím ovšem nepravím, že za stejných okolností nechovali se jednotlivci jiné národnosti podobně nebo dokonce hůře: zejména maďarští chlapci mají velmi často prahanebnou výchovu. Ale člověku netřeba býti nacionalistou, aby si přál mítí nejprve své soukmenovce bez trapné hany, a člověk, který to myslí s lidem své domovské země upřímněji než průměrný táborový mluvka, stydí se především za chyby a neřesti svých soukmenovců a pak teprve za nedostatky ostatních.

Když jsem přišel do Szegedu, česko-maďarské „napětí“ místní již polevovalo. Domnívám se ostatně, že většina obyvatelstva užitečně zaměstnaného nestarala se o ně a že to byly toliko jisté kruhy, jež je cítily a jitřily. Mezi civilními občany nepříhodilo se nám, pokud vím, nikdy nic; v hostincích, v krámech, na ulicích setkal jsem se vždy s normální ochotou a zdvořilostí. A jsem přesvědčen, že hlavní příčinou počátečního rozladění byla ta okolnost, že Češi museli ze svého domova do Uher a Maďari ze svého zase do Čech. Což bylo pro vojáky přirozeně k vzteku a pro jejich příbuzné k zlosti.

Je konečně známo, jak vznikají různé nacionální „aféry“, z nichž pak konstruuji „napětí“ lidé, kteří ze řemesla zveličují národnostní spory v zájmu vládnoucích tříd. Po jistou dobu bavili se lidé takto v Praze právě tak jako v Szegedu. Přešlo je to, poněvadž nahlédli, že bříkají šavličkou dvojsečnou.

Ve většině případů činí se národní aféra z nevzdělanosti jednotlivců, kteří při svém chování vedení jsou důvody mnohem soukromějšími.

Měli jsme u naší setniny mladého četaře, hezouna poněkud arogantního a nadutého, muže od loka, který si potrpěl na „štramačinu“. Byla neděle, a tento muž vedl pyšně jakousi malou hlídku po místech, kde nejživěji proudí sváteční ruch z města do újszegedských sadů. Vojácků je všude plno a na každém visí děvče, myslí se na hudbu, tanec a milování, dobrý doušek svítí z očí. Řeknete, jaký je to člověk, který v takový krásný den slídí po vojácích, kteří nesalutují! Náš

četař nebyl však starý hejtman nebo plukovník, který má dlouhou chvíli: nesl se vycídněn a považoval se za fešáka, na kterého hledí celý svět. Byl osobně uražen, když potkal maďarského vojáka s holkou a voják mu nezasalutoval, buď že ho nezpozoroval, anebo že byla krásná neděle a po boku šlo mu děvče. Četař Maďara „anhaltoval“. Došlo k výměně názorů, při níž Čech nerozuměl Maďaru a Maďar Čechovi. Četař byl hrd na to, že se leskne, že má tři hvězdičky a jde v čele hlídky; Maďar byl hrd na holku po boku a krásnou szegedskou neděli.

10 Nevím, k čemu všemu došlo. Stěžovaly si později obě strany. Nakupil se zástup a tvářil se hrozivě. Maďara odvedla jiná hlídka, četař zvítězil, poněvadž měl tři hvězdičky. U setniny měl však méně štěstí. Přišly výsledky, protokoly, soud, aféra, mnoho práce a zlosti, a velitel milému četaři řádně vyčinil,

15 poněvadž nebylo k tomu třeba ani mnoho vtipu, aby poznal, že tu hrála hlavní úlohu maličká osobní ješitnost, a nikoli veliká služební horlivost.

Nacionálnější povahu měly scény a rvačky vyvolané maďarskými vojáky a výrostky, kteří zdvihali ruce před námi, což mělo znamenati, že čeští vojáci rádi se vzdávají. Také na tom většina obecnstva neměla podílu.

Poněvadž ani na vojně neztratila má mysl své páteře a své logiky, třebaže moje skutečná páteř tělesná musela se často příliš narovnat v poslušné habacht, a poněvadž jsem trochu

25 znal Maďary i jako politiky, i jako vojáky, byla mi věc jen směšná. Nemohla mne rozčilovati klukovina, které maďarští vojáci neměli ze své hlavy. Bylo jim nelogickou a štváčskou polointeligencí vštěpováno úředně i neúředně, že Češi jsou tací a tací, hrdinné temperamenty projevovaly tedy svým způsobem to, čemu byly naučeny. Ve většině případů však odvažovaly se podniky, jehož riziko bylo dosti veliké, a jakmile se to obecně poznalo, přestal přirozeně tento žert i s bolestnými následky.

30

Nesmíme zapomenouti, že v této době, totiž v polovici června 1915, mluvilo se mezi vojáky velmi mnoho o našem pluku. Byl, jak známo, rozpuštěn a mezi sedmnáctým a devatenáctým červnem konaly se u nás přípravy k našemu rozdělení po jiných plucích.

Za několik dní poté však bylo rozpuštění odvoláno a naše náhradní setnina odstěhovala se ze Szegedu na venek, do nedaleké obce. Zde jsme přišli do styku dosti těsného s lidem venkovským a žili jsme s ním v nejlepší shodě. Český voják nemohl si tu naříkati na nevraživost nebo zaujatost, a když 5
byly nakonec uzavírány účty pobytu českých vojáků v této obci, bylo to asi nejvýše některé maďarské srdéčko ženské, které si právem zanaříkalo.

Pokud jsem poznal zdejší maďarský lid v nutném styku a na několika toulkách po okolí, byly mi jeho rázovitost a povaha sympatičtější než to, co za podobných okolností shledal 10
jsem u Němců, ač jsem nezavíral oči před jejími nedostatky, poněkud východními (nevalnou čistotou například). Zdálo se mi vždy, jako by v těch širých rovinách žili lidé se svobodnějším a přirozenějším poměrem k životu, poměrem, který v městech 15
zvrhá se sice v nebezpečnou a nečistou bezuzdnost, ale na venkově, kde práce drží na zdravé uzdě temperamenty poněkud barbarské, zabraňuje zato vysilujícímu otročení. A když jsem slýchal pastevence volati na sebe navzájem hlasem zvyklým zápasiti s dálkou a větry a v řeči nikoli nelahodné (a sto- 20
krát příjemnější než ne jeden dialekt německý), zdálo se mi, že to volá svoboda, o níž nemáme valného ponětí my, zvyklí často pracovati jako soumaři a nikoli pro sebe.

Teprve v zimě, když jsem se ubytoval na delší dobu v szegedské oční nemocnici zemské, poznal jsem typy maďarských 25
„inteligentů“ skutečně odporné, hlavy prázdné a naduté džentlmeny, vychované frázemi nej povrchnějšího nacionalismu, zpupné domýšlivce, přesvědčené, že za několik let po vojně bude svět nalevo od Litavy německým a napravo maďarským. Nebylo mi toto setkání příjemno – ač je mi dobrá malá zkušenost 30
vždy milejší než sebedelší úvahy v knihách, poněvadž nebylo v mé situaci možno okřiknouti je z upřímného srdce, a já tak nerad v podobných případech někomu něco daruji, nejde-li pouze o mou osobu.

A ještě nepříjemnější bylo mi, když jsem pravý extrakt této maďarské inteligence pocítil na své kůži, mnohem později, 35
na posádkové marodce dole, v Elbasanu. Maďarský doktor byl tu po nějakou dobu naším představeným. O tom však jinde,

Když umlknou štváči, buď že v tom vidí svůj prospěch, anebo že jsou k tomu donuceni, ustanou také výjevy, jež domněle dokumentují vzájemnou nacionální nevraživost. Jednoho dne v srpnu přinesl místní szegedský Újság (= noviny) úvod-
5 ní článek, v němž hlásal, že nedorozumění mezi českou posádkou a domácím obyvatelstvem pominulo, vyjádřil se lichotivě o českých důstojnících a – bylo dobře. Lid se raději bratří než bije.

Netřeba snad podotýkat, že nebylo ani stopy nějaké nacionální nevraživosti ve stycích našich vojáků s maďarskými dívkami a paními. Čeští vojáci velmi si chválili dobré srdce a lásku Maďarek; mnoho ženských slziček teklo v Szegedu, když „naši“ odcházeli do pole.

V době od šestnáctého do dvacátého června konaly se tedy u nás přípravy k rozdělení mužstva po jiných plucích. Mnoho se o tom mluvilo a žili jsme očividně v jakémsi provizóriu.

Devatenáctého dopoledne na cvičišti seřadil si nás poručík X. do čtverce, vyjmenoval nám pluky a garnizóny, do nichž se můžeme hlásiti, a zapisoval si naše přání, sčítal, uvažoval, rovnal, rozvláčně se bavil. Měli jsme mezi jinými na vybranou také Terezín a Solnohrad. Chlapci většinou dychtili do Terezína, poněvadž to bylo v Čechách. Já si vybral Solnohrad. 10

O tom, který z předložených pluků je nejlepší, nemohl jsem uvažovati, poněvadž rozdíly mezi jednotlivými pluky byly mi – a zůstaly – španělskou vesnicí. Ponechal jsem tedy vůli povaze a instinktu. Řekl jsem si: Když už mne vytrhli z mého života a domova, nechť mi aspoň ukážou nejvíce světa. Jsem odhodlán čeliti zlu, které mne potkalo, tím, že pokud možno nejvíce z něho obrátím ke svému dobru. Vlast až dosud odpírala mi poněkud lakomě cest do světa, teď naskýtá se mi však zdá se nějaká možnost okusiti světa; bude to sice nepohodlnější, než jsem kdy očekával, ale zato důkladnější. A jako vojákovi blízkost domova byla by mi spíše přítěží než útěchou, když není naděje, že mne zítra nebo pozítří propustí. Připomínala by mi ustavičně to, co jsem ztratil; kdežto cizina dá mi na dosah věci, jichž mohu získati, poskytne mi příležitost 20 zapomínati a zaměstnávat se užitečně, než přijde čas k návratu – k návratu bez podmínek, k návratu k domovu a svobodě. Tedy z jihouherských rovin k horám solnohradským!

Leč mělo to dopadnouti jinak a celkem vzato lépe.

Dvacátého dopoledne vyvázl jsem z kasáren, kterak, už nevím, a loučil jsem se v duchu se Szegedem, bloumaje spokojeně jeho ulicemi a trhy, které poskytovaly právě očím krásnou pastvu: hromady skvělých třešní, rybízů a pěstěných jahod. 30

Už tu byly však pověsti, že náš regiment je znovu postaven. 35

Potvrdily se. Na tříadvacátého večer určen byl pochodňový průvod. Bylo mi v té době vyslechnouti mnoho dojemných řečí oficiálních i postranních. Ale poněvadž nic mne tak málo nezajímalo jako tato otázka osmadvacátého pluku, snažil jsem se podle možnosti nejdříve uniknouti z jejich dosahu a varoval jsem se debat o této věci: pokrčil jsem vždy pouze rameny. Moje mínění bylo příliš přímočaré pro svět kolem mne.

V těchto dnech zažili jsme také dvě nádherných „plaváků“, to jest zmoknutí. Jedno dopoledne, horší, poněvadž dopoledne bývá větší disciplína. Lilo se jako z konve a my maširovali po silnici pěkně a podle předpisu, jako by se nechumelilo. Takové věci dělají na světě snad jen vojáci. Patří to k výchovným lekcím. Tvá civilistická mysl je ovšem v první chvíli poněkud zmatena, šilháš po úkrytech a krok by tak rád se zrychlil. Pak nastanou trapné minuty, kdy první potůčky vody počínají stékat po nahém těle. Lechtá to po čertech nepříjemně. Konečně jsi však celý mokrý, více zmoknouti nelze, jsi ve vodě, která je všude a vysoko nad hlavou, nuže, co ti zbývá, než abys propukl ve smích? Celá setnina dělá vtipy, především šibeniční. Druhé zmoknutí přihodilo se odpoledne, když jsme se vraceli postranními uličkami z vycházky na malé cvičiště, disciplína je v tu dobu již nevalná, a proto rozprášil nás déšť po venkovských domech, vyzdobených bezděčně rudými girlandami a velikými hrozny schnoucí papriky.

O zmíněném již pochodňovém průvodu řeklo se, že jest odložen pro špatné počasí. Ale večer byl dobrý; popíjel jsem s L. P. v hospůdce nedaleko kasáren, když nás vojenská hudba vylákala rychle na ulici. Pohlédli jsme na sebe, usmáli jsme se, nedalo se trucovati, a už tedy nesli jsme se cestou necestou, blátem neblátem v rázném proudu rozveselených vojáků.

Zažil jsem několik takových oslav. Však víte, oslavovalo se ledacos za války. I činy, kterých dějiny nebudou oslavovati, nýbrž přísně souditi. A nejvíce věřící z věřících našinců poznali přitom trpké chvíle, kdy nebylo možno podržeti superiorního úsměvu nezkaleného. Při parádní části takové oslavy na kasárenském dvoře stával jsem někdy, stál a stál tak sám uprostřed cizího davu, černé myšlenky i jizlivé myšlenky pádily střídající se bezmocnou hlavou, a marně hledal jsem dru-

hý stejný pohled, aby čtvero očí se povzbudilo aspoň zcela malým zákmitem ironického úsměchu.

Naštěstí přicházely však i lehčí chvíle. Přípravovaly nám je události, dělali jsme si je sami. Vojnu by byl člověk jinak nepřechkal. A tak za večerů, kdy naše hudba táhla městem, byli jsme my, prostí vojáčkové, dětmi, které chtěly býti veselé s veselými. Zavěšení do sebe v řadu po celé šířce cesty, byli jsme družné bytosti, jimž dobrý večer, zdání svobody, hudba a rytmus vlastních kroků působily radost. To už z nás nikdo nevěděl nic o nějaké oslavě. Jen když známé pochody řinčely a děvčata se smála!

Poněvadž tedy pluk náš zůstal naživu, sešlo z našeho rozptýlení po jiných plucích, a poněvadž v szegedských kasárnách nebylo dosti místa, měly býti dvě náhradní setniny ubytovány v blízkých osadách venkovských.

S námi stalo se to hned druhého dne, a naším útlukem stala se dědina, jejíž štíhlou věž kostelní vídali jsme v dálce z velkého cvičiště szegedského. Jmenovala se Kiškundorožma (Kiskundorozsma).

Den stěhování byl pro mne velmi poučný nepatrnou příhodou, kterou byl bych býval málem potrestán za svou nezkušenost. Dal jsem se napáliti – poprvé a naposled. A třebaže obrátilo se vše k dobrému – ač ani to zlé nebylo by bývalo žádným neštěstím –, zapamatoval jsem si tuto zkušenost pro veškeru dobu strávenou na vojně.

Starý voják nebyl by sedl na lep, ale my, čtyřicetiletí civilisté – našlo se nás dosti, kteří jsme se hlásili, když byla sepisována jména těch, kteří mají slabší nohy; pojedou prý předem na fůrách. Čertví co mě to tehdy napadlo, že jsem se také přihlásil. Snad otecký osud chtěl mne poučiti. Vždyť jsem byl přece vždy trochu hrd na spolehlivost svých nohou! Patrně proklaté řeči bližních mně popletly rozum.

Zkrátka přihlásil jsem se a byl jsem dokonce jedním z prvních na fůře naložené nábytkem, když se chystala fůra odjet. Ale z fůry bylo mi opět slézti, fůry odjely bez nás, mladý, drsný šikovatel Ch., o němž bude později řeč, seřadil si nás jizlivě a – pochodem pochod!

Ted' už jsme chápali pomalu, co nás asi čeká.

Cesta nebyla daleká, něco přes hodinu po dobré silnici. Ti však, kteří byli přesvědčeni, že jsou skutečně slabí, a cestou pokoušeli se stěžovati si a posedávati, byli hrubě vyplísnění. Ch. hned zpočátku mínil nám ukázati, co dovede. To mi otrá-
5 vilo tuto cestu. Styděli jsme se přitom poněkud jeden druhého, že jsme sedli na lep, a já styděl jsem se nejvíce, leč před sebou samým, a v první řadě, že jsem si zahrál na chudáčka.

V Dorožmě zavedli nás do školní budovy, kde už dříve bývali naši i maďarští vojáci, a teď – uklízet! A kdo se „ule-
10 je“, uvidí, co mu udělám, prohlásil šikovník Ch.

Sotva se však otočil, přistoupila ke mně jedna malá šarže, která to tu od dřívějška znala, a – nu, šli jsme na víno. Když jsme přišli do hostince na náměstí, – usmívalo se na nás z jednoho kouta několik známých tváří. Šarže i kmáni – rozumí
15 se, vybraní lidé! Ti patrně šli ihned rovnou sem.

Tak jsem tedy nepochodil ani tak zle při tom, že jsem vlezl do šikovatelovy pasti. Mnoho prachu nespolykal jsem při úkľidu v nové naší ubikaci. Ale přesto styděl jsem se za svou lehkověrnost nezkušeného a tato nicotná příhoda způsobila,
20 že jsem se od té doby na vojně nikdy k ničemu a nikam netlačil, dobrovolně nehlásil, odevzdáváje své vojenské tělo pokorně do rukou osudu a nepokorně dbaje, abych si mysl uchoval zdravou.

Život v Kiškundorožmě nepočínal pro mne zle. Druhého dne po našem příchodu do obce vysvobodil mne z kasáren hned ráno kadet M., bývalý sociálně demokratický redaktor ve Vídni, a vyšli jsme hluboko do krásné roviny, naplněné 5 jasem a vlahým čistým vzduchem.

Kouzlo změny, budiž pochváleno! Půvabe novosti, budiž slaven!

Přišel jsem z adamovských kopců a lesů, které jsem miloval jako žádnou jinou krajinu předtím. Násilně přetržen byl sva- 10 zek můj s tímto krajem. A cítil jsem, že navždy, třebaže jsem se chvíli bránil této myšlence. Stesk po něčem, co bylo krásné, ale skončilo, probouzel se ve mně, kdykoli bylo na to kdy v životě kasárenském.

Ale toho dne poprvé vyšel jsem do nové přírody tak, jak 15 jsem po léta byl zvyklý to činiti. Šel jsem a díval se, lačnými smysly vsával jsem nový kraj. A kouzlo změny počalo působiti, půvab novosti mne chytl. Cítil jsem, že i zde mohl bych spokojeně žíti a těšiti se kráse roviny s jejími lukami, poli, močály, rybníky, dědinami a pastvisky tak, jako jsem se dříve 20 radoval z vysokých stráží, z rozvlněného moře lesů a z divoké horské říčky. A cítil jsem, že obraz mého adoptovaného domova byl mi již příliš známý, cítil jsem v této chvíli, jako by mne přitahoval za jednu ruku, poněvadž jsem jej tak dobře znal, a jako by druhá ruka z téhož důvodu sáhala po novém, 25 nepoznaném dosud kraji. A lákající novost vítězila; řekl jsem si, že po všech těch kopcích, žlebech a těsných údolích dobře by se žilo na nekonečné pláni, jejíž volný a sytý život má také své krásy, odstíny a nesčetné zajímavosti.

Toho nevěrného srdce lidského! Nicméně rozuměl jsem 30 si docela dobře. A můj zločin nebyl myslím tak veliký. Jen případ je snad poněkud složitější.

Jsem vlastně bez domova v užším smyslu slova. Omylem narodil jsem se a byl jsem vychován ve městě, ač celou svou povahou tíhnu na venkov. A proto ve městě mohu míti pří- 35

střeší a povinnosti, ale nikoli domov, ve městě mohu mít byt, a kdyby to bylo i ve vlastním domě, byl by to přece jen byt, a nikoli domov.

Na vojně často jsem byl tázán kamarádem: „Kde je tvůj domov?“ Odpovídal jsem: „Všude a nikde.“ Jiný se otázel: „Odkud jsi?“, a když jsem odpověděl: „Z Prahy,“ ptal se dále: „Odkud z Prahy?“ a velmi se urazil, když jsem odvětil: „Z celé Prahy.“

Ale co jsem měl odpovědět? Třicet let žil jsem v Praze a deset na Moravě. Praha bez Moravy nebyla by celým mým „domovem“ a Morava bez Prahy rovněž nikoli. A pokud běželo o Prahu: narodil jsem se v Praze II, zde jsem žil léta, pak léta na Vinohradech, pak léta na Žižkově, šilhaje vždy po vzdálenější a zelenější periférii.

Mohl jsem všude, kde bylo krásně po mém vkusu, cítiti, že dalo by se tu dobře žítí. A cítil jsem to i za hranicemi a i trochu dále než v Uhrách.

Tak žil jsem lesnaté vrchy adamovské; tak v pustě kiškundorožské toužil jsem žítí rovinu, a nemoha ji svobodně žítí, okoušel jsem ji aspoň v krátkých hodinách sladké kvazivolnosti; tak v albánské Kavaji zatoužil jsem mimochodem žítí blízkost moře na tomto necivilizovaném břehu lahodné Adrie; tak žil jsem aspoň napolo, pokud to dovolovalo těleso, jehož jsem byl údem, skály a úžlabiny tvrdé Bragoždy nad Ochridským jezerem.

Ale vždy mi šlo o to, žítí! Žítí, nikoli pouze viděti, cestovati. Cestování zdálo se mi vždy podivně smutnou věcí: člověk míjí zbytečně místa lhostejná, přijde-li však na místo, jež stojí za to, aby vešlo se vším všude do jeho života, také to místo míjí jako kýženou pannu, které nesmí obejmouti.

Žítí, to jest usaditi se, seznámiti se, tázati se a dostávati odpovědi, tak se sblížití s krajem, až nemá již důvěrností, které by ti mohl ještě říci. A jíti dále teprve tehda, když nastane chvíle, kdy počínají zevšedňovati půvaby, které již příliš dobře znáš. Pak počítí jinde.

Tak by měli poznati svět mladí lidé, kouzlo světa, to jest kouzlo změny a půvaby novosti, ale vždy až ke dnu, opravdově, život se vším, a nikoli jen flirt turistiky. Jsouce v stálém

styku s domovem, nezapomínající jeho radostí a žalů, měli by prožít všechny ty kraje, o nichž mladí muži často sní a které mohou poskytnouti pohled na život z oněch stran, z kterých nemožno hledětí doma. A až by se konečně vrátili, neboť většina by se vrátila, pak by měli najítí doma svůj pevný bod, pravý domov, na který je dosti kdy, který však je vazbou střechy na budově tvého života, nezůstaneš-li věčným kočovníkem.

Věřím, že přijde doba, kdy v lepší společenské organizaci nebudou se již obecně roditi, vychovávatí a odsuzovati lidé k tomu, aby byli doživotními otroky domova vnuceného. Osvícenější lidstvo pozná ohavnost poměrů, kdy dělník od čtrnácti let až do staroby pohyboval se mechanicky toliko mezi svým bytem a fabrikou, maje jedině neděli volnou pro ubohý výlet za město; kdy průměrný úředník podobně jednou nebo dvakrát denně konal cestu z domácnosti do úřadu a zpět po celý dlouhý rok kromě malé dovolené pro pobyt v nudném výletním místě nebo pro trochu turistiky, ačli stačily mu k tomu peníze; kdy spisovatel malého národa musil se státí vojákem ve světové válce, aby spatřil kousek světa; kdy kulturní instituce činily se směšnými nemotorným udělováním cestovních podpor o 200 korunách atd.

A proto volám: Kouzlo změny, budiž pochváleno! Půvabe novosti, budiž slaven! Odpírají vás tisícům, které si zotročili, odpírají vás i těm, kteří by se vámi nejen osvěžili a povznegli, nýbrž také obohatili jako ovocný stromek šťávou z dobré mrvy, aby vydali mnohonásobný užitek.

Jak mnozí dnes činí z nouze svého života smutnou ctnost konzervatismu! Jak mnozí naříkají na ohavnou všednost života i dnes, kdy s utajeným dechem žijeme dobu, nad níž nelze snad už světu prožívatí nic z vůle lidské ohromnějšího, hrůznějšího ani velebnějšího při vši špíně! Možno se jim však diviti, když potácí se den ze dne ze čtyř stěn do čtyř stěn, nuceni svět žítí pouze v umučené obrazotvornosti otroka dílny nebo kanceláře?

Odbočil jsem, chtěje zhruba odůvodniti svou chuť – vezměme to z jiné strany – svou chuť nedobrovolného kočovníka zastaviti se. Později, v poli, říkávali chlapci často, když ne-

bezpečí bylo daleko a žaludky byly plné: „Nu, neměl bych nic proti tomu, kdybych zde doválčil!“ Říkával jsem si totéž na svých prvních procházkách po okolí Kiškundorožmy, stejně jsem mluvil i později jinde. Ale vždy přišla také doba, kdy
5 jsem pojednou měl dosti života, který se stal jednotvárným a příliš známým, a kamarádi opatrnější než já říkali mi: „Mně se zdá, že vás pálí dobré bydlo.“ Snad měli pravdu, neboť pokud je člověk kočovníkem, není šťasten dlouho na místě, jež mu zevšednělo, ale jakmile zatouží po usazení, je toliko
10 pravý domov bydlem, které nikdy nepálí.

Kyprá pusta v okolí Kiškundorožmy snadno ostatně vzbudí laskominy, zejména miluje-li člověk venkovskou přírodu pozornou láskou a je-li na druhé straně nevalným ctitelem hromadného soužití kasárenského.

15 Už sám svobodný van, táhnoucí po širé rovině, naplňuje hrud' jarými city, jimž se nechce zpět do kasáren, a na raném slunci leskne se celý kraj jako nesmírná mísa šťavnatých „darů božích“. Moje procházka s kadetem M. zabrala sice veliký kus tohoto plochého světa zeleného, ale znamenala pro
20 mne toliko první povrchní seznámení se s krajem: šli jsme rázným krokem a na důvěrnosti s přírodou nebylo kdy.

Zato však později, když se mi tu a tam podařilo zjednat si kratší nebo delší dienstfrei, oddával jsem se plně novému světu za dlouhých procházek i posezení.

Vyjdi z dědiny kterýmkoli směrem, ještě jsi neminul posledních domků, ale první močály již jsou tu, zarostlé vysokým rákosím, plným života mlaskavého, pištícího a harašivého. A je to stále táž voda, která běře pak na sebe nejrůznější podoby, 5
měníc se v strouhy, potůčky, louže, tůně, rybníky, močalovité louky; žab jsou všude tisíce, a kde je voda hlubší pro volnější pohyb, tam jsou i rybky a ryby. A kde se rozšiřuje v širý pohostinný rybník nebo močál, tam jsou hejna vodního ptactva plovoucího i poletujícího. Volný přírodní život těchto vod brzy 10
tě usmíří s jejich nadbytkem.

Dlouhé ranní hodiny sedával jsem u jednoho takového krásného rybníka a pozoroval jsem rodiny divokých kachen, jež se bez bázně kolébaly po hladině, lehce zčeřené, pozoroval jsem i jiné vodní ptactvo, rybky, hmyzy, obojživelníky. 15

Dlouho nešel nikdo mimo, a když, tak to byl hranatý pomalý venkovan anebo hnědý chlapec na neosedlaném, cválajícím koníku anebo venkovský vozík; krajina šířila se vpravo vlevo jako širý zelený stůl až ke vzdálenému obzoru, na němž pás košatých stromů a vysokých topolů skrýval jinou dědinu. 20
Uprostřed pastviny stála dřevěná boží muka s plůtkem čtyřhranným, celá jako krvavá, ale tak nepatrná na ohromné dlaně tohoto světa. Jinde čněla šikmá dřeva napajedel a pod nimi rozloženy byly pestré skvrny bravu i skotu. Pastevci od jednoho ke druhému volali cosi helekavým hlasem. 25

Jindy sedával jsem ve vysoké trávě na mezi a pozoroval jsem čápy, posedávající po kupkách sena a mandelech obilí. Byli mi vzácní a odjakživa milí. Mám rád jejich půvabný let i japonskou siluetu, jejich chůzi poněkud patetickou a malounko komickou, pravou věc do pohádek a legend; mám rád jejich 30
spokojené filosofování na jedné noze: naši k tomu potřebují všemožné údy a odborný mozek, nepřijdou však o nic dále než čápi, a hlavně, nejsou přitom tak spokojeni. Jen jedna věc je u čápů velice podivná: když se ti náhle slétnou nad hlavou v hejno a počnou klapati svými zobáky jako mrtvými 35

hnáty. Je to opravdu jako nějaký přísný soud ve vzduchu, leč přísnost ani smutek nesluší těmto idylickým ptákům, a věru rozkrákané vrány nejsou tak podivné a strašidelné jako tento suchý čapí koncert. Čertví ostatně, čím jest čápům tato
5 zábava uprostřed jejich nesmírného blahobytu: často jsem si pomyslnil, že je tu příliš málo čápů na ty tisíce žab a že čapí chodí asi zcela lhostejně mimo ty kaluže, močály a strouhy, kde to kuňká, kváká, škytá, žbluňká a převaluje se, že se žab přejedli a krásným očkem slídí po malém hraboši nebo smarag-
10 dové ještěrce.

Kráčíš však lukami, pastvinami, poli, hlavně kukuřičnými a paprikovými, stromku nikde neviděti, opravdové stromy jsou až vzadu na obzoru, jdeš, jdeš, a postřehneš náhle, že tu něco chybí, ano, ptactvo, drobné zpěvné ptactvo tu chybí. Zde zpí-
15 vají toliko žáby. Ptactvu zdá se dlaň roviny příliš holou.

Teprve když přijdeš k těm stromům na obzoru nebo k nějaké stromové oáze u osamoceného statku nebo do nějakého malého akátového háje, které jsou tu, jak se zdá, velmi oblíbeny, poněvadž žádných lesů není daleko široko, dříví tedy
20 málo, a akát rychle roste, – zaslechneš hojně ptactva, jež jako by se sem slétlo z celého kraje, a nejprve uvítá tě straka, křiklavá straka, která je všude, kde je několik stromů při sobě.

Topoly stojí na stráži a lehké živé ploty ohraničují širé ovocné sady a vinice. Krásná úroda stéká z bujných větví.

25 Tak se tu střídá zelená poušť se zelenými oázami, kyprost s bujností v širém volném rytmu půdy svobodně plodící, šťavnatá pastvíska a lučiska s dědinami, kde děcka, sotva očka otevrou, dostávají k snídani slaninu, ale kde jest nejen slanine a k ní krásné zelené lusky čerstvé zelené papriky, nýbrž
30 i mléko a víno, vejce, pečená kuřata, bílé buchty a škvarkové koláčky, guláše a vepřové a rybí huspeniny červené paprikou, a pak merunky a broskve, hrozny, jablka... stolečku, dobře se prostíráš.

Ale přes ty kolmice božích muk, topolů a kostelních vížek
35 na obzoru bylo by tu všechno příliš horizontální, kdyby krajem nevládly ještě jiné a silné kolmice, vyšší mocnosti, tajemné bytosti mechanické, spojující půdu s větrem, – větrné mlýny.

Učinily na mne dojem ihned, jakmile jsem je poprvé spatřil. Oči mohl jsem na nich nechat. Jsou poetičtější a tajuplnější než jiné krásné stavby a stroje, jsou podivnější než nejpodivnější zvířata, jsou důvěrnější i tajemnější než jiné mocnosti, které tu a tam potkáváme, a vyhlízejí stejně přátelsky jako hroživě. Jsou to hodné bestie a dobří obři, jichž neradno však dráždit.

„Neměl jsem z nich přímého potěšení,“ pravil kadet M., „připomněly mi hned Dona Quijota.“

„Hleďme, na toho jsem vůbec nevzpomněl!“

Opravdu, nejsem, díky bohu, tak špatně vychován. Je to asi hrozné, je-li člověk jako jistí vzdělaní mladí lidé, spisovatelé, horliví čtenáři atd., obklopen ustavičně proslulými básnickými postavami všech dob a nemůže-li se hnouti, aby v každém koutě, za každým rohem, na každé lavičce večerního parku, pod každou lipou a pod každým dubem, vůbec všude necíhal na něho nějaký Quijote s kopím, Hamlet s lebkou, Krysař s pišťalou, anebo ještě hůře, nějaká ona, Ofelie, Julie, Markéta, a to všechno prosím v nejkrásnějším barvotiskovém provedení nebo v okolorovaných fotografiích proslulých herců a hereček, jen žádná příroda, ale všechno dočista jako živé.

Kolébám se pohodlně na příjemné hladině své literární nevědomosti, velmi nedůvěřivý ke klasickým veledílům a velmi lhostejný k soustavné literární erudici. Čtení je mi svátkem, nikoli potřebou nebo nutností, rozumí se čtení knihy, nikoli denní kontrolování tučných titulů v novinách. Moji básníci jako moji malíři jsou většinou moji přibližní vrstevníci a většina „klasických“ spisovatelů mne nudí jako většina „klasických“ malířů. Dal bych kteréhokoli van Dycka, Rubense, Velázqueza za Manetovu Snídani v trávě nebo jistou Dívku Derainovu. Čtu ostatně také tu a tam nějakou dobrou starou knížku, dík obyčejně mé zálibě bibliofilské, neboť jinak nedostala by se mi do rukou. Vždycky připadá mi tak mile starosvětskou, ale těšívá mne jako můj vlastní objev. A tak tedy jsem svobodný vlastník hrstky dobrých literárních dojmů, kterých brzy zapomínám, a několika básníků nadevše milých, kterých nezapomenu. Mnoho světa jsem objevil s po-

mocí knih, říkaly mi: „Vidíš tuhle barvu?“, „Slyšíš tyto zvuky?“, „Počkej, semhle si stoupni, abys dobře viděl!“ atd. – ale můj svět nebyl zalidněn divadelními a románovými figurami, jsem volný poutník, jenž všude začíná znovu, nezatížen utkvělými představami a naučeným světem.

Větrné mlýny! Nikoli, na Dona Quijota jsem nevzpomněl, spíše letmo na Verhaerena, poněvadž to je také básník, který je miluje. Konečně, trochu známé je člověku vidoucímu dnes všecko, z novin, z literatury, z obrázků; tomu se nevyhneš a neškodí ti to, to jsou neurčité sny o věcech, které tě jen tím více okouzlí, když máš je konečně na dosah ruky, v jejich střízlivé podobě, nekonečně v tom okamžiku milejší než nejlepší báseň a nejlepší obraz.

Zkrátka: můžeš-li si říci: toto jest tedy moře, o němž jsem tolikrát slyšel v nejvelebnějších slovech, jež jsem tolikrát viděl nejskvělejšími barvami vymalované, hřeje tenhle prostý fakt víc než všechna ta minulé krásná slova, ty minulé krásné barvy, i když ve skutečnosti to moře je právě šedivé jako zamlžené lány nebo zbarveno jako velmi laciná pohlednice.

Tak se mi skutečně dělo později, když jsem poprvé uviděl moře; tak se mi dělo také nyní před větrnými mlýny, chudáky větrňáky z dorožské roviny, jež nebyly příliš skvěle vybaveny. Spojující širá nebesa se širou půdou jsou jako mocné sloupy, které drží krajinu pohromadě. V nich mohla by sídliti božstva veliké roviny.

Naše dorožské cvičiště bylo v těsném sousedství s jedním větrňákem, a bylo mi proto nejmilejším cvičištěm, na které jsem kdy chodil. Pokud to bylo možno, maširoval jsem vždy s očima upřenýma k jeho cárovitému kříži, stojícímu nebo volně se otáčejícímu, a když byl odpočinek, usedl jsem vždy tak, abych na něj viděl.

To veliké strojní mlýny stojící na silnici do Szegedu, plné vření, lomozu a práce, do nichž v proudech teklo zrní a z nichž v proudech vylévala se mouka, kolem nichž chodila stráž a před krámem ustavičně bylo plno lidí, to bylo něco zcela jiného, jiný svět, lišící se horečkou od zdravého, klidného chodu.

Mnoho bylo odpuštěno. Mnoho bylo pochopeno, omluveno, zapomenuto, ale nitro se bouří v člověku při myšlence, že jisté viny zůstaly nepotrestány. Měli jsme a máme mnoho jiných starostí, nezbytných prací, které nestrpí odkladu, ale pomalu mělo se přece dojít k tomu, aby krok za krokem ukázalo se 5
přímým prstem na nesporné viníky a přísným slovem aby byli odkázáni do přítomnosti, odkud se nepřichází na veřejnost. Místo toho mnozí viníci byli odměněni; nový stát využil jejich povah k témuž cíli jako stát starý: k práci pro reakci vládnoucí 10
třídy.

Především na vojně, kde lidé chodí a jednají téměř nazí, bez nátěru společenských způsobů a kázní, poznáme, že člověk nemá svobodné vůle, že jeho nervy, žaludek, zdraví a povaha přírodou nadiktovaná a jeho negativní nebo pozitivní úloha 15
ve výrobním procesu určují serpentiny jeho mysli, často tak podivné, domáhají se vrchu nad jeho zásadami, knihami nebo životem získanými, a vedou jej ke skutkům, jež v koutku svého většího nebo menšího svědomí nepovažuje za správné. Především na vojně poznáme, co to jest „ubohá lidská duše“. 20
A pitvorná, mohli bychom dodat.

Jako u mužstva a každý i u sebe sama poznali jsme zlou podrážděnost z hladu, z únavy, z nadbytku dřiny, jako jsme našli na jedné straně hochy, jimž bylo možno ve všem vyhovět, a na druhé klacky, s nimiž ani železné nervy nepořídily 25
nic po dobrém, jako každý z nás vojáků měl jinou povahu, od milé až po nebezpečnou, a každý různé nálady, hodné i zlé, tak ovšem i naši malí i velcí komandanti byli přelidské bytosti, rovněž náramně vysvlečené z oděvů civilizace a kultury.

Mnoho bylo odpuštěno, nemělo býti odpuštěno všechno. 30

Pokud běží o důstojníky, nepoznal jsem mezi našimi mnoho mužů taktních a spravedlivých, neřkuli příjemných; na druhé straně však, chci-li býti loajální, nemyslím, že by si byl některý zvláště zasloužil býti vlečen dnes na veřejný pranýř. 35

Kromě jednoho případu nebyl mezi nimi ani jediný „pes“, jak říkají vojáci. Rád pozoroval jsem tyto figurky způsobů poněkud pepických a bavil jsem se tichou analýzou jejich povah v náladách dobrých i špatných. Většina ztrpčovala nám život, ale bezděky; tam, kde lidé jsou příkře rozděleni na poroučející a poslouchající, není život nikdy sladký.

Mnoho bylo odpuštěno, nemělo být odpuštěno všechno.

V rakouské armádě existoval druh lidí, šarží, který v kruzích mužstva představoval její prohnílost a zkaženost; tu slušný člověk byl bílou vránou a lump téměř pravidlem: byli to šikovatelé.

Rakouská armáda byla školou zlodějství; takový systém zlodějství jako v tomto vojsku byl vypěstován snad jen v carské armádě ruské: Nuže, zlodějství, které se provádělo přímo na útraty mužstva se surovou bezohledností, zaváděl šikovatel. Kradlo-li se obecně, byly-li v této válce chvíle a místa, kdy každý kradl tak nebo onak, aby nezahynul, šikovatel, který pravidelně měl všeho dost na útraty mužstva, okrádal ještě vedle toho, bez naléhavé potřeby, z hltavé ziskovosti.

Nevím, zdali v rakouské armádě panovala větší surovost než v armádách jiných; starý militarism zná jen disciplínu, která jest nikoli důsledkem věrnosti myšlenky, nýbrž otročským poddanstvím osobám, jež nejsou celkem ničím omežovány, zachce-li se jim vylíti si špatný rozmar na malém vojáčkovi.

Pokud však jsem poměry v rakouské armádě poznal a surovost viděl, zase to byl šikovatel především, v němž soustřeďovaly se všechny její metody, který ji reprezentoval způsobem nejbezohlednějším.

Snad jen formou beletristickou bylo by možno vystihnouti přibližně řádění takového individua, horu zcela zbytečných muk a trampot, kterou dovedlo navršiti na bezbranné (třebaže ozbrojené!) mužstvo, ošklivost i zoufalství, které šířilo kolem sebe.

Opakuji, poněvadž nechci křivditi: bílé vrány tu byly. Poznám jsem také mezi šikovateli lidi hodné nebo aspoň slušné, poznám jsem izraelitu, který byl svědomitým otcem své setnině,

poznal jsem kamaráda, který byl mi vždy příjemným druhem, ale to byly podle mé zkušenosti vzácné výjimky.

Zjev byl ovšem dosti přirozený. Rakouský šikovatel byl pravidelně cosi jako parvenu. Od počátku své vojenské „kariéry“ drzý, bezohledný, sobecký a hrubý, dával jistě již jako prostý voják a s každou hvězdičkou ve zvýšené míře okázale najevo před svými představenými vlastnosti, o nichž se vojanští páni domnívali, že jsou pro kázeň v armádě nejdůležitější, byl „řízný“, rád řval a předstíral služební horlivost – a tak tedy postupoval, dostával to, co chtěl. Rozum, srdce, přirozená inteligence musely mu chyběti.

Mnoho bylo odpuštěno, nemělo býti odpuštěno všecko.

Prodělal jsem výcvik pod důstojníkem a pod šikovateli, kteří měli nejhorší pověst. Nadporučík N., který nedlouho po vojně zemřel, byl suchotinář v kritickém stavu. Odpustili jsme mu. Šikovatel Ch. byl nezkušený a trochu špatně vychovaný hoch, kterého opojila šarže a moc předčasně získaná. Omlouvám ho. Šikovatel P. byl blázen. Jiní byli zaň odpovědni.

Vojáckové odpouštějí mnoho. Často jsem viděl a slyšel, jak zatínají pěstě a slibovali jim pomstu, „až se vrátíme“. A když jsme se vrátili? Mluvil jsem s některým tu a tam. „Potkal jsem nadporučíka N.“ oznamoval mi a hlasem tak klidným, že nebylo nutno ani dověděti se, co s ním mluvil, aby bylo jasno, že se mu „nepomstil“.

Vojáckové odpouštějí a zapomínají. Ale nikoli všecko. Osmadvacátníci z Albánie jistě nezapomenou, jací byli například šikovatelé „Sejra“ a „Fuslapna“. Nebylo by věru správně jim zapomenouti ty nesčetné hodiny otrávené nestoudným hospodářstvím a bezmeznou surovostí, pro něž nebylo jiné omluvy nežli té, která je obsažena ve slově „lidská bestie“.

Vojáckové nelační po pomstě. Krev se utišila a zločiny spáchané jsou s celým svým nešťastným ovzduším minulostí, která se navždy propadla. Nejde o pomstu, ale běží o to, aby tací lidé zmizeli mezi neznámými a nemohli na žádném veřejném místě pokračovati ve své činnosti. Pro svou osobu vím, že těchto dvě chlapísek nesnesl bych ve společnosti, ve které bych je kdekoli našel. A věru že si přeji najíti je v ní.

Měl jsem při posuzování těchto různých tyránek své zvláštní osobní kritérium. Mluvím-li o jejich řádění, neděje se to věru proto, že jsem byl sám jimi zvláště postižen. Naopak. Všichni bez výjimky ve styku se mnou se více nebo méně ovládali. Za
5 kamarády žaluji, nikoli za sebe. Kdežto však ti, jejichž špatné skutky možno, jak se domnívám, právem pochopiti a omluviti, jednali se mnou s benevolencí v jistém smyslu upřímnou a přede mnou s přirozeným studem člověka před člověkem považovaným nejméně za rovnocenného, ti lumpové, jimž nebude
10 a nesmí býti nic zapomenuto, ustupovali se svým špatným svědomím před mým pohledem prý „pichlavým“ jako vrčící a syčící šelmy. (Při tomto přirovnání šelmám ovšem ubližuji.)

S odporem a rozkoší zároveň pozoroval jsem několikrát toto divadlo, poněkud udiven v nitru svým vlivem, jehož ne-
15 dovedl jsem si vždy vysvětliti: nutili se do slušnějšího chování se vztekem, který nejlépe je charakterizoval a byl jejich odsouzením.

Mladý šikovatel Ch. děkoval za svou rychlou „kariéru“ setníku, s kterým byl v poli. Vypravovaly se o tom různé historky, domněnky, narážky, nemnoho důvěryhodného, a já zapamatoval jsem si z toho toliko to, že Ch. vynikl v poli velikou bravurou. 5

Byl to hezký chlapec, nevelký, ale štíhlý a pružný; nebylo mu mnoho přes dvacet let. V klidu a za prostého hovoru byla jeho tvář milá: jindy dovedl však svěsiti ústní koutky neobyčejně zlým způsobem a jeho smích býval často jizlivý 10 a opovržlivý.

Zmínil jsem se již v jedné z předešlých kapitol o tom, že se nám představil cestou ze Szegedu do Kiškundorožmy – způsobem málo příjemným. Toho dne konstatovali jsme také, že jest naším novým dienstführendem, čili že jsme přišli 15 z bláta do louže.

Službu řídící šikovatel, který naši náhradní setninu oblažoval nepřetržitou hrubostí v prvních dnech szegedských, byl odporná kreatura, neschopná snad slušného slova, syfilistická troska člověka, drsně odpuzující již svým zevnějškem. A teď 20 jsme tedy přišli do nových, ale stejně bezohledných rukou. Rozdíl byl toliko vnější. V předešlých dnech byla to stará vyžilá obluda, nyní byl to hezký, zkažený chlapec.

V tragikomické galérii mých typických šikovatelů zaujímá však tento hoch nejvýznačnější místo. Poněvadž mne nejméně 25 odpuzoval zevnějškem, pozoroval jsem ho rád a často; jakmile však odhodláme se zkoumati něčí povahu a její původ, docházíme pravidelně i k jistému pochopení, naše rozhořčení se mírní, stáváme se schopni objektivního pohledu na příčiny a následky – nezbylo mi v srdci nenávisti k tomuto mladíku, 30 za něžž byli odpovědni jiní.

Myslím – a doufám –, že toliko v rakouské armádě bylo možno, aby takový divoký hoch stal se šikovatelem řídícím službu, tedy osobou více rozhodující než velitel a jsoucí s mužstvem ve styku nejtěsnějším a ustavičném, aby stal se jím 35

u setniny, která složena byla téměř výhradně z domobranců čtyřicetiletých a ještě starších. Usedlí muži, v civilu většinou samostatní obchodníci a živnostníci, byli v tomto případě vydáni na milost a nemilost holobrádkovi, jehož lajdácká povaha, špatným vychováním bezpochyby stupňovaná, projevovala se bezohledností, ukrutností dokonce, despotickým zneužíváním moci. Řekněte, jak mohlo býti v mysli a srdci těm prostým vousáčům a otcům rodin, když je drsně komandoval, řvavě plísnil a soužil mladíček, který mohl býti synem kteréhokoli z nich?

Opřen pevně o ten fakt, že velitel setník R. jest jeho příznivcem a ochráncem, opojen svou vojenskou „kariérou“, svou náhlou mocí a mladou krví, terorizoval všecko kolem sebe, důstojníky nevyjímajíc. Snažil se provozovati malou hrůzovládu, která ovšem – to nutno ihned podotknouti – byla toliko nevinnou průpravou k tomu, co nás čekalo a co nastalo, když setník R., Němec a sympatický světák, odešel a naším velitelem stal se Čech, nadporučík N., pražský magistrátní úředník a veliký rakouský vlastenec, který šikovatele Ch. ihned odstranil, ovšem toliko z toho důvodu, aby dosadil na jeho místo oblíbence svého, nepřítelného šikovatele P.

Ch. byl zkrátka zlé dítě, které, poněvadž mělo moc bez vážného podkladu, snažilo se terorem nahraditi chybějící důstojnost a křikem, bezohledností přesvědčovalo samo sebe o tom, co všecko může. Byl dítě nezbedné a bujné, jež mělo se tvářiti jako vážný muž, ale přecasto vypadlo ze své úlohy a jen s napětím sil a nasazujíc rychle postrašující masku udržovalo si domnělý prestiž.

Když jsme ho očekávali při ranním srazu na dvoře školní budovy, v níž jsme byli ubytováni, nastalo nezbytné ticho, jakmile se objevil přede dveřmi jednoho vchodu, na prvním stupni malého schodiště, kde neopomenul pozastaviti se způsobem poněkud hereckým a pánovitě se rozhlédnouti. Bylo na něm tak dobře viděti, že se právě umyl, učesal a kávu vypil. Ale vojáci měli jinou starost, totiž jak se vyspal, s jakou přichází.

Často přicházel s chlapeckým úsměvem, poněkud pepickým, který potrval, dokud nenarazil na nějakou skutečnou nebo do-

mnělou nepřístupnost. Jindy počínal den hartusením, které končilo nadávkou nebo hrubým vtipem, po nichž však pan šikovatel dal se do uličnického smíchu a odvrátil se z obavy, aby to nevyhlíželo příliš shovívavě nebo důvěrně. Nejhorší byl, když zuřil s tváří opovržlivě staženou, s notnou dávkou skutečného, předčasně zakořeněného cynismu. 5

Pravidelně, když tak po ránu stanul přede dveřmi budovy, vzpomněl jsem si mimovolně na obrázek ze starých, dobrých a dravých časů *Simplicissimu* s textem „Herr Leutnant ist los“. Dav opouští úprkem a s hrůzou náměstí, jako by dravá šelma byla uprchla ze zvěřince, je to však pan poručík, který se objevil v celé slávě před portálem kasárenské budovy. Vojáci ovšem nemohli se rozprchnouti, naše hrůza nebyla také tak veliká, ale přece jen tichlo vše v očekávání páně šikovatelovy nálady. 10

Uvážíme-li, jak byl mlád a mnoho-li práce stálo ho asi, aby udržel na uzdě svou povahu bezpochyby pouze uličnickou a vedl ji směrem, který mu měl zjednatí respekt, nutno uznati, že bylo v něm cosi silného, byť zvrhlého. Neostýchám se říci, že mi to energické mládí, které se tak dobře vyznalo v tlačeni- 20 nici, poněkud imponovalo, zejména později, když jsem poznal staré hulváty a zloděje, na nichž bylo všechno odporné a nic zajímavého. Jest jisto, že mnohé z toho, co jsme mu vytýkali, nebylo by nám připadalo drsným u člověka staršího, a naopak pro svou osobu připouštím, že ledacos nebylo by mne zajímalo 25 na něm, kdyby to nebyl býval hezký hoch.

Vědomě dával bedlivý pozor, aby si nezadal, byl ustavičně na stráž, nejen aby se mu od jiných dostalo, čeho požadoval, nýbrž aby ani sám neopomenul ovládati své chlapecké nitro. Často jsem pozoroval, jak oslovil po civilisticku vesele vo- 30 jáka, jakmile však voják stejným tónem mínil odpovídati, srazil jej posupným výrazem tváře, ihned změněné.

S důstojníky se neměl rád. Obvyklý zjev. Přišel dokonce na cvičiště a chtěl komandovati. Proti tomu důstojníci zakročili rázně u velitele; nastal tichý zápas mezi nerovnými stranami. 35 Naše setnina, která za setníka R. měla se jinak velice dobře, octla se v dusném ovzduší.

Ch., nemoha se uplatniti na cvičišti, proháněl nás aspoň

odpoledne na dvoře. Po několik dní týral nás jeho špatný rozmar. Opájel se tyraníí.

Jednoho dne bylo to zvlášť trapné. Cvičil nás jistému obratu, dáváje těm, kteří jej prováděli již bezvadně, postupně odstoupiti. Nakonec zbyl mu v drápech starý, poněkud neohra-
5 baný čahoun, tichý dobrák, na jehož trpělivosti mínil Ch. vyzkoušeti svou „moc“. Pod záminkou, že muž je zatvrzelý, a s tajným snad přáním, aby dohnal vojáka ke vzpouře a mohl jej dáti uvázat, proháněl jej samotného přes hodinu po dvoře
10 za přítomnosti celé setniny i s kadety, trestaje špatný obrat rozkazem lehati a vstávati (nieder – auf). Byla to ohavná podívaná, ale muž naštěstí vydržel bez hlesu, a tak de facto zvítězil. Ch. musel konečně přestati, aniž docílil závěrečného efektu.

15 Jindy, když opět chtěl nás proháněti po dvoře do pozdního odpoledne, přišel poručík V. a odvedl nás do vysoké trávy za místní hřbitov, kde jsme si lehli a povídali. Těžko říci, která pohnutka byla u něho silnější, zda soucit s námi anebo zlo-
myslná chuť zkřížiti plán protivníkovi. Připusťme, že rozhodo-
20 vala první, neboť poručík V. byl hodný, veselý mladý muž, byť způsobů rovněž poněkud pepických.

Jenže také poručík V. ubližoval bezděky svým veselým temperamentem. Nikdo z nás nepřál si býti u jeho čety na cvičišti. To bylo křiku, smíchu, vtipu! A ustavičně se něco dělalo,
25 zábavně po jeho názoru, ale staří domobrancí nebyli právě jinoši, které by taková vojna bavila. A když některý těžce ohýbal kolena při dřepu, pan poručík V. k němu přiskočil, byl samý vtip a veselý křik, ale chytil jej za ramena, tahal jej vzhůru a opět váhou svého těla tiskl dolů, až kosti ve starém
30 praskaly a voják sotva dechu popadal.

„Když vy mně, chlapci, nerozumíte!“ pravil nám toho dne poručík V. ve vysoké trávě. Rozuměl jsem mu, poněvadž jsem byl od jiné čety, ale chápal jsem také, že mu nerozumí
ti, kteří zakusili na sobě tíhu jeho temperamentního těla,
35 a toužíce po klidu, byli častováni po celé odpoledne jeho křikem, smíchem a vtipem.

V Kižkundorožmě prožil jsem téměř celých pět měsíců života dosti idylického, a pokud o mne šlo, málo vojenského. Byli jsme tu vůbec tak trochu jako na letním bytě. Ulejšval jsem se již s obratností dosti značnou.

Devátého července v noci byli jsme rozrušeni náhlým povelem ke srazu, který činil tajemně výhrůžný dojem. Přišlo to neočekávaně, nikdo nevěděl, oč běží, celá zmatená scéna na temném dvoře drásala nám nervy, konečně pochopili jsme z různých znamení, že většina jest vybírána k odchodu z Dorožmy. Choulostivá situace! Byl jsem nerozhodnut, co činiti, abych nechybil, ale o mém nejbližším osudu rozhodl sám šikovatel Ch., jemuž jsem zúmyslně přišel na oči, vzkřiknuv na mě krátce, polohlasně a způsobem nepřipouštějícím dalšího jednání: Ztraťte se! Zmizel jsem tedy v prvním patře školní budovy velmi spokojen přesvědčením, že jsem unikl něčemu velmi nepříjemnému. Ráno jsme se dověděli, že to byl odchod – na žně. Věru, věc mohla býti provedena méně tajemně a divadelně, a věru že jsem mohl také zúčastniti se tohoto pracovního výletu.

Ubikace naše vyprázdnila se a ztichla, dorožská idyla stala se ještě idyličtější. Po slunném dvoře chodily teď zlenivělé postavy nemnoha vojáků, kteří tu zbyli, dobře nakrmeni vepřovým masem, kterého byla tu nyní hojnost. Také můj přítel L. P. odešel, jeho věc byla vyřízena, dali mu důstojnickou šarži.

Zatímco v západních, východních i jižních dálkách hřměla, štěkala, kňučela a syčela válečná zběsilost, krvežíznivý zápas imperialismů, strašlivý důsledek lidské neuvědomělosti, lidé krváceli, sténali a umírali za nelidské zájmy hospodářských velmožů a – pro kruté poučení a vystřízlivění: nad naší ubikací a dědinou svítilo pokojné slunce, vlékly se dny plné ticha a malých starostí. Nejmalichernější byl tu náš život vojenský, podobaje se loužičce hnijící na výsluní.

Všelicos konal jsem v té době. Především kasárenské opič-

ky, dokud nepřišlo nové vojsko. Býval jsem „velitelem pohotovosti“, „denní šarží“, stával jsem stráž na štacionce v erárním hřebčinci, kde vládl švihácký hrabě Hoyos s hezkou paní a kde byla také vojenská šatlava, kam šikovatel Ch. s velikým nadšením vodíval vzpurné vojáčky k přivázání. Na strážnici vypili jsme někdy hojnost piva, zahráli si v karty. Nejdůležitějším úkolem „pohotovosti“ za mého velení bývalo – škrabat brambory. Pozdě večer chodívala „pohotovost“ na noční inspekci. Se starým kadetem Ž., dobráckým klackem ducha zcela nevojenského, bývalo to nejveselejší. Přicházel rozjařen a jeho nejmilejší zábavou byla inspekce v nevěstincích, kde s nevinnou zlomyslností vyrušovali jsme párky v pokojíčkách.

Tu a tam pěstovali jsme dětinský rybolov ve větších loužích, primitivním způsobem chytajíce na udičku malé karásky a podobnou drobotinu. S chutí zcela chlapeckou provozoval tento „sport“ také šikovatel Ch. a měl velikou radost, když rybka zatřepotala se mu na háčku.

Ze Szegedu ulil se k nám na nějakou dobu známý kreslíř R., zhola žádný umělec, ale zato veliký mazavka, který kreslením pro důstojníky a nenuceností notorického alkoholika získal si velmi privilegovanou, vojensky neurčitou existenci, nikoli zcela nepodobnou kariéře dvorního blázna. Byl spřátelen nebo seznámen se všemi důstojníky, a k této společnosti nebylo by mi bývalo nesnadno se připojití a vyhledáváním dalších styků pohodlně doválčeti to rychle do nemocnice, jednou, dvakrát, třikrát, až do konce. Ale zda by to neznamenal konec konců dělati většího nebo menšího šaška protektorům, jichž jsem si většinou nepřilíš cenil? Zda by to neznamenal otravovati se v „lepší“ společnosti, která mi byla zcela cizí? Och, bylo mi tisíckrát milejší škrabat brambory nebo lovit rybky s prostými vojáčky, před nimiž nebylo třeba se znásilňovati a jejichž mentalita, sebevíce zmatená, byla mi přece jen bližší. Spokojil jsem se tím, že jsem tu a tam udělal na objednávku nějaké veršíky, vyžádav si k tomu vždy dienstfrei, abych se mohl potulovati po kraji nebo seděti od rána u některého rybníka nebo v zahrádce cukrárny, kde bylo ticho a milo a kvetly růže. Největším mým činem v tomto směru byl překlad jakési „domobranecké hymny“ z Die Muskete, kterou

mi poslal k překladu kterýsi důstojník ze Szegedu a která nečinila příliš obtíží mému protirakouskému cítění. Překlad byl křepký a pěkně dvojsmyslný, ba na některých místech tak povážlivě protiválečný, že páni důstojníci uznali za dobré poněkud jej pozměnit, než si jej dali vepsati do velké kresby malíře R. a pověsiti v důstojnické menáži szegedské. Nicméně dostal jsem pěkné poděkování od zmíněného důstojníka, které počínalo „Lieber Landsturminfanterist Neumann...“ 5

V Dorožmě také jsme ledacos oslavovali. Například jmenování setníka K., onoho vlasteneckého řečníka, který nás vezl z Prahy do Szegedu, majorem, pak loučení se setníkem R., který odcházel do pole, a konečně – pád Varšavy. 10

Pád Varšavy! Zabolet. Byli ovšem čeští vojáci, kteří se domnívali, že teď bude již brzy konec, a byli spokojeni. Ale pro mě to znamenalo tehda naopak prodloužení války a jedno vítězství strany nejvíce nenáviděné. Neinformovaní vojákové byli vůbec ochotni každou velikou porážku kterékoliv strany považovati za předzvěst brzkého kýženého konce vojny a slyšeli to velmi neradi, když jsi se snažil vzít jim bláhové iluze. Bylo tu možno přímo hmatati celé neštěstí pracující třídy, která jsouc ustavičně klamána, chytá se stébel všelikých iluzí při své nevědomosti místo meče solidarity ukovaného z poznání a uvědomělosti... Trvalo to několik hodin, než jsem překonal stísněnost člověka, který, děj se co děj, jen do habsburského Rakouska nechtěl se po vojně vrátiti. Pak jsem si však zase živě představil brněnského redaktora H., který drsně se obořoval na každého, kdo po nějaké porážce dohodových vojsk ztrácel hlavu. Nefňukat, nebrečet, neskuhrat – věřit! A tak, když jsem pak s jinými vojačky připravoval svíčky s papírovými stuhami pro večerní iluminaci, bylo mi již zase ironicky dobře. Nefňukat a neproklínat! A ani uvědomíš-li si celou strašlivost velikého procesu uvědomovacího, jež lidstvo prodělává a platí hromadnými mukami a hromadně prolitou krví nejužitečnějších zástupů, zabolí-li tě vlastní relativní bezpečí ve chvíli, kdy jiní jsou nuceni všechno dávat napospas, – nefňukat, neproklínat, neztrácet hlavu! Ale taž se především sebe sama, cos činil, co činíš, co učiníš pro zrychlení bolestného procesu, jehož cílem je uvědomělé, solidární lidstvo, po- 35

kojná internacionála, pracující a tvořící, která zastaví každé vykořisťování a každé válčení v zájmu velmožů...

Po odchodu setníka R. a jakémsi provizóriu plnila se opět naše ubikace poněkud a dostali jsme konečně definitivního
5 velitele v nadporučíku N., dřívějším úředníku pražského magistrátu a nyní velmi horlivém vojákovi. Byl to souchotinář, smrt měl téměř na jazyku již, a proto asi bylo jeho jedinou
10 touhou zablysknouti se aspoň na vojně, před zhasnutím zahořeti ještě jako hlučná prskavka. Setník R., Němec, byl taktní a mírný důstojník; řádl za něho ovšem šikovatel Ch., ale nadporučík N., Čech, nejenže přivedl s sebou jako šikovatele
15 službu vedoucího blázna a neurvalce, nýbrž byl i sám hrubý, žvanivý a řádivý.

Je to snad pouhá náhoda: ale z důstojníků, které jsem blíže
15 poznal, byli Němci vesměs taktní a rozvášní lidé, kdežto Češi jednali s mužstvem většinou klackovitě nebo hrubě nebo aspoň pepicky.

Nadporučík N. počal ihned zaváděti nový pořádek a různé reformy. Měl všude oči a všude vlezl se svým křikem. Byl
20 zkrátka horlivý, ale mužstvo, které tu bylo proto, aby zítra nebo pozítří bylo posláno do pole a ztratilo třeba život „pro vlast“, mělo stále méně smyslu pro vojenské opičky, kterým v poli odvyklo a které považovalo jen za obtíž. Neboť teď
jsme tu měli většinou vojáky, kteří už frontu jednou nebo dvakrát prodělali. Patřil jsem již jen k několika domobrancům
25 dosud zapomenutým v zázemí.

V prázdné školní místnosti dal nadporučík N. zřídit čítárnu pro vojáky a udělal mě jejím správcem. Byla jakžtakž navštěvována v době volna aspoň vojáky, kteří neměli peníze do
30 hospody; přšelo-li v době služby, konána tu byla vojenská škola: některý důstojník přednášel o kvěru nebo jiných základních věcech vojenských, zkoušel a dělal vtipy. Někdy přednášel také sám pan nadporučík: vlastenecky a politicky. Byl jsem jen jednou přítomen jeho temperamentním výkladům, a když mluvil nejhloupěji a nejvlastenečtěji v rakouském
35 smyslu, díval jsem se mu do očí s malým, ale impertinentním úsměvem. Když jsme vyšli, zastavil mě a povídá: „Vím, že jste se mi smál, ale promluvíme si o tom jednou, a po válce

uvidíme, kdo měl pravdu.“ Nepromluvili jsme si; snad, když ochladl, nepovažoval to již za dosti důstojné pro sebe, aby debatoval s takovým civilistickým kmánem; po válce pak nemohl jsem mu vysloviti své potěšení nad tím, že se mýlil, protože zemřel dříve, než mi přišel do rukou.

5

Než jsem se stal správcem knihovny, měl jsem však ještě jinou práci. Jednoho dne, brzy po příchodu nadporučíka N. do Dorožmy, svolal nás na dvůr a mezi jiným ptal se také, kdo je zedník; běželo o to, aby vybíleny byly naše ubikace. Nikdo se dlouho nehlásil, můj úmysl mohl dozrati, a tak jsem 10 vystoupil náhle z řady. Dali se do smíchu, ale nakonec jsem to přece vyhrál a byl mi přidělen ještě jeden starý zedník skutečný. Byl to však strašně pochybný pracovník, který toužil jen po kořalce a byl považován celkem za jakési zvířátko, na vojně zcela nevhodné. Kopali do něho, kde mohli. Ale nešlo 15 to s ním někdy ani po dobrém, raději seděl po celé hodiny někde na záchodě, než aby se trochu oháněl štětkou. Tak jsem tedy vybělil téměř celou dorožskou školu sám, trvalo to hodně dlouho a byl jsem spokojen s tím, že nadporučík N. má takový smysl pro můj způsob ulevování se. Běželo mi jen o to, 20 abych nemusil chodit na cvičiště, býti stále na očích šaržím, nuditi se vojenskými opičkami a přebývati v komandovaném houfu, který nedovoloval soustřediti mysl a ustavičně jen rozptyloval člověka neužitečně a do větru.

Dvacátého srpna přijela za mnou do Kiškundorožmy žena s dcerkou. V postranní uličce najala si pokojík ve venkovském domečku. Tu a tam mohl jsem se sem ulítí na celý den
5 nebo na několik hodin. A ještě více odcizovala se mi představa, že „válčím“.

Po další tři měsíce vytvářela se tu jakási „malá garnizóna“ velmi nevinného celkem druhu, večerní život kroužil kolem vyvoleného hostince, kde byla i důstojnická menáž, jeden náš
10 důstojníček ve vší počestnosti zasnoubil se v maďarské rodině, druhý nasazoval parohy přihroublému maďarskému kupci s ohnivou ženou o mocných vlnadách; snad se ještě vědělo o něčem podobném v důstojnické menáži nebo v šikovatel-
15 ské společnosti, kde se pilo nebo klepařilo, protože k něčemu lepšímu nebylo vnitřních sil. Nejnižší maloměšťácká mentalita hověla si tu v tichém zákoutí zázemním, a když maďarská kapela hrála v hostinci „Ona byla celá bílá“, mohlo to tu opravdu platiti za jakousi národní hymnu českou, za kterou tu písničku považovali zdejší Maďaři; aspoň pokud
20 běželo o naše šarže. —

Není to nutně individualistické nazírání, aristokratická povýšenost, nesociální cítění, které nás činí někdy neschopnými
přidružení se k jednotlivcům nebo skupinám z obecného houfu, pohybovati se volně a trpělivě mezi živočichy lidskými. Kdy-
25 bychom se vždy a všude smířovali a spolčovali s každou nádobou hlouposti a zloby, předsudků a maloměšťáckých neřestí, která se také jmenuje člověk, kdybychom to činili dokonce jménem demokracie a socialismu nebo z národní nebo třídní solidarity, pracovali bychom jen pro reakci. Socialistický člo-
30 věk především musí jasně chápati nutnost toho, aby maloměšťáctví bylo překonáno a se změnou hospodářských základů a politických kulís proměňoval se také lidský živočich. I když víme, že sebehorší individuum a sebehorší kasta jsou jen produktem určitých výrobních a sociálních řádů a neřádů, jest
35 nám odporovati zlému, nejen pokud běží o tyto řády, nýbrž

i pokud se setkáváme s jejich produkty. Bloudí-li prostý člověk, poctivý dělník, nutno nasadit vše, abychom jej přesvědčili o lepší cestě, ztotožňující se lidsky s ním a jeho nesnáze, ale na ty, kteří nejsou již přesvědčitelní a napravitelní, kteří svým maloměšťáctvím se honosí, svou hloupostí chlubí, svou zlobou chtějí imponovat a ve svých předsudcích mají 5 důvod k tomu, aby se nám vysmívali, jsme-li jiné krve a jiného mozku, na ty máme právo reagovat nepřátelsky a každý podle své povahy. Objímají všechny lidské živočichy stejnou láskou a humánní filosofií znamená nemilovat nic a nikoho; 10 taková všeláska je pokrytectví a planá fráze do maloměšťácké poezie. A čím je vyspělejší tvoje socialistické myšlení a cítění, čím konkrétnější tvoje představy o dnešní společnosti, o tom, co v ní umírá a z ní se rodí, tím větší rozpor pociťuješ mezi sebou a nenapravitelnými produkty Starého světa, tím jsi také 15 cizejší jim, a jest pak už jen věcí tvé povahy, jakým způsobem nutný konflikt projevuje se zevně. Pro svou osobu vyhýbám se pečlivě lidem, s nimiž nemohu se dorozumět nebo kteří po mém soudu znečišťují mi vzduch, vyhýbám se společností, do kterých nepatřím. Moje schopnost k mimikry není 20 tudíž nekonečná, zvláště jde-li o to, přizpůsobovat se maloměšťákům a politickým chytrákům, které mlčky prohlédám. Nemaje však vytrvale dobrého žaludku ani šermířského nadání, jdu jim nejraději z cesty. Nevoní-li mi některá společnost nebo přestane-li mi vonět, sbohem. Nemám nikde ambicí, abych polykal denní ropuchy jinak bezúčelné. 25

Aristokratická povaha činí to jinak, vzchází z nechuti k vulgárnímu, které pro nás není méněcenné, dbajíc „dobrých mravů“, kterým se smějeme, jsou domýšlivá na své dobré vychování a vybrané smýšlení tam, kde my se pokorně učíme 30 tomu, co nám nemohou poskytnouti školy, horní desetitisíce, literatura, umění, ceremoniáři a učitelé dobrého tónu. –

Mladý, ztepilý, sličný poručík B. objevil se jednoho dne na našem kasárenském dvoře, synek z bohaté rodiny českožidovské. S jedním důstojníkem, svým představeným, přišli do Kiš- 35 kundorožmy rekvírovat vozy a potahy pro trén. Znali jsme se z nového literárního a uměleckého hnutí předválečného. Přišel do naší ubikace, aby mě vyhledal. Mužstvo i důstojníci

byli právě na dvoře; objevil se mezi nimi jako Apollo v uniformě vozatajského poručíka a dal si mě předvésti s jakousi aristokraticko-civilistickou nedbalostí ke svému okolí. Promlu-
vili jsme spolu několik přátelských slov, z jeho strany asi tak,
5 jako bychom se byli potkali na Václavském náměstí, a umlu-
vili jsme si schůzku. Hleděl jsem toto setkání zkrátiti, proto-
že jsme byli terčem pozornosti celého dvora.

Setkával se pak s námi, totiž se mnou, se ženou a dcerkou, dosti často, i v hostinci. Byli jsme myslím jediní, s nimiž se
10 setkával rád, byli jsme tu patrně nejbližší jeho světu. Byl rozhodně milý a inteligentní společník, uniforma byla mu obtíží a vojna nevítaným a nechutným a nepohodlným dobrodružstvím, třebaže byl ulit u trénu. Společností v důstojnické menáži přímo opovrhoval a měl s ní i různé konflikty, jeden
15 i proto, že s námi sedal v hostinské místnosti pro manšaft. Nadporučík N. jako velitel české posádky mu to zakázal. Celkem šlo o konflikt aristokrata s plebejci, ale přirozené, prosté, taktní chování poručíka B., které patrně ve styku s našimi důstojníky stávalo se poněkud povýšeným, bylo mi rozhodně
20 bližší než neurvalost a pepickost druhých. Vystupoval s jistotou člověka bohatého, inteligentního, kultivovaného a taktního, a já se mu jen posmíval někdy pro jeho rozmazlenost, s kterou přijímal a zveličoval trampoty svého válečného života, které právě u něho byly opravdu minimální.

25 Také šikovatel Ch., který po odchodu svého protektora, setníka R., zůstal ještě po nějakou dobu v Dorožmě, zneprá-
telen s novým velitelem, který jej několikrát vypeskoval, a s celým světem a čekaje na svůj odchod do pole, měl po-
ručíka B. v malé lásce. Podrážděný šikovatelův individualism
30 nelibě nesl klidnou přezíravost aristokratovu. Byl to také vel-
mi plebejský individualism, mstivý, ale pomsta v duchu „malé
garnizóny“ se mu nepodařila.

Měli jsme jednoho dne kasárníka. Myslím proto, že chlapci
chodili do zahrad na hrozny a počínali si přitom trochu ne-
35 urvale. Nebylo mi to právě příjemné, každého večera nuceně
stráveného v ubikaci bylo škoda. Ale s takovými věcmi rychle
a s humorem jsem se smířoval, nekazily-li mi právě zvláštních plánů.

Bloumali jsme po dvoře. Tu a tam bylo očekáváno, že zákaz bude odvolán. Šikovatel Ch. byl také stále na nohou, kochaje se mrzutostí a nervozitou vojáčků. A náhle přišel ke mně, odvedl mě stranou, dal mi pasírku a povídá: „Jděte domů, budete možná překvapen.“ Nevěděl jsem tehdy ještě o hloupých klepech, jimiž se panstvo z nudy a zloby bavilo, nepochopil jsem ihned, oč asi běží. Cestou však se mi rozbřesklo. Zasmál jsem se a spokojeně šel jsem na domácí večeři. Vyčíhali, duše dobré, že poručík B. odešel z menáže k mé ženě – jak se dělo ostatně častěji –, a věřili, že dnes je to zvláště významné, protože máme kasárníka. 5 10

Hledím ozářeným, nezastřeným oknem, kolem něhož je mi projíti: poručík B. má na klíně naši dcerku a klidně rozpráví se ženou, která sedí naproti. Obrázek míru a pokoje, do něhož vnesl jsem pak ovšem nepředvídanou veselost... 15

Jakási radost ze zla, veskrze maloměšťácká ovšem, vládne takovými malými lidmi, jsou-li sraženi do houfu. Jeden hledí druhému ztrpčiti život, jeden druhého snaží se pokořiti, nedovedou se bavit jiným než dračí setbou. A každému přisuzují svou úroveň a svoje motivy skutků. Jsou asi z gruntu nečistí, protože všude vidí jen špínu. Jsou to jacísi pesimisté, poněvadž nemají příležitost nebo nedovedou ve svém světě viděti nic povznášejícího a krásného a nevznikajícího z motivů zisťných nebo obmyslných, a věří, že svět je zcela špatný, a že tudíž jen špatní mohou vyhráti život. 20 25

Policejní špicl a obchodník živým masem, na vojně kaprál, uleje se k obsluhování důstojníků do jejich menáže, aby se dobře najedl, napil a něco si zahospodařil z nákupů a ze hry v karty, baví panstvo při večeři klípky a anekdotami v bordelové češtině, a páni důstojníci jsou velice spokojeni s takovou vtípnou šarží při svých pitkách. Poručík B. jim ostatně řekl velmi ostře, když mu bylo vytýkáno, že sedává s manšaftem, to jest se mnou a s mou rodinou, že to považuje pro sebe jako důstojníka za bezvadnější než bavit se a hrát v karty s bordelářem a špiclem. Proto kaprál J. také nejvíce se zajímal o jeho poměr k mé rodině a byl asi pravým zdrojem všech řečí. Byl jsem ovšem tehdy již příliš zpracován životem, než aby mě tací lidé mohli urážeti osobně. Z hnoje jsou 35

a hnojem žijí, k velikému světlu skutečnosti bohaté na nejvyšší radosti i žaly mají příliš daleko, čím mohou býti nám, kteří v sobě všechno zpracováváme k jednotnému velebnému obrazu měňavého života? Ale že jest jich dosud tolik, že jest
5 jich někdy černo kolem nás, takže jsme pak téměř sami a tak daleko zdá se jasný den sociální, – to je přitom naše bolest lidská...

Jednoho dne byl jsem se setninou na střelnici za Szegedem. Bylo to tuším naposled; střílení do terče mě sice dost bavilo,
10 také jsem dost dobře střílel, jako starý pytlák, jak řekla jedna šarže, ale únavné pochody z Dorožmy do Szegedu a nazpět se setninou a všemi vojenskými opičkami, které se při nich děly, nebyly mi příjemny, a tak když jsem měl podle předpisu odstříleno, dal jsem se raději do mytí podlahy v čítárně,
15 aby mi nebylo vyrukovat. Když jsme se onoho dne vraceli, den byl horký, byli jsme zpocení, zaprášeni, vyvální po zemi, žízeň jsme měli a hlad, aj, bylo to již nedaleko Dorožmy, tu si jede poručík B. na pěkném kočárku a s pěkným koníkem do Szegedu na zmrzlinu, a v kočárku hová si má žena s dcerkou.
20 Slušelo jim to, byli všichni tři tak hezcí a čerství, přál jsem jim toho a ve své špinavé uniformě ani bych je nebyl chtěl provázeti. Pokud běží o malé půvaby a rozkoše života, jsem sám příliš cizí každé abstinenci, než abych někomu záviděl, čeho právě nemohu míti. Ale pro vojáčky kontrast mezi vese-
25 lým akvarelem, který se mihl mimo nás, a utahaným domobrancem, který mu upoceně kynul rukou na pozdrav, byl příliš silný: zahořklí tatíci s těžkou manlicherovkou na rameně pociťovali to jako nespravedlnost a odlehčovali si za mými zády hloupými řečmi. Stavěl jsem se neslyšícím a byl jsem
30 trochu spokojen sám s sebou, že není ve mně ani lítosti, ani hněvu, že ani vojenské nevolnictví nezakalilo mi svobodného pohledu. Ale jedna malá jizlivost mě přece napadla, až jsem se usmál slzami potu: stát se, madam, něco podobného opačně, to by byl oheň na střeše! –

35 Letní a podzimní dny plynuly pomalu a nazdařbůh, dosti pokojně, aby tu a tam i poetická stránka života sestoupila k srdci a zavadila o mysl. Zúčastnil jsem se dosti rád několika větších manévrů denních nebo nočních. Byly prováděny

na terénu plném ovocných zahrad, v nichž zrál mnoho obdivuhodného ovoce. Staral jsem se obyčejně více o tyto sady a jejich ovoce než o cvičení, bloumaje na vlastní pěst krajinou, kryt hustým stromovím a poddávaje se přívětivým náladám. Několik nedělních výletů do blízkých lázní na větším rybníku 5
doplnilo můj styk s venkovem, který oblažoval a posiloval civilistickou mysl. Ale nejistota válečné existence, steré zřetele a vztahy k životu kasárenskému, vojenské nevolnictví nepoprávaly nicméně myslí tolik klidu, aby mnohé hodiny idylické a pokojné mohly se mi státí podmínkou básnické činnosti. 10

Téměř nic jsem nenapsal v té době, zdroj tvůrčího lyrismu zdál se skoro zasypán. Mnoho jsem přijímal, nic nevydával, zkřehlý cizí existencí. A z dvou tří básní z těchto dnů, jednu nejmilejší mi, potkal ke všemu ještě zlý osud. Popud k ní dalo mi krásné poledne, když setnina vrátila se ze cvičení. 15
Vojáckové činili si pohodlí na svých slamnících ve velké cimře, jejíž otevřená okna vedla do farské zahrady, kde zrály mišpule, hrozny a jiné ovoce hojně. Můj soused, mladičký hoch vlídný a hezký, s myslí a tělem ještě velmi panenským, svlékl se do pasu a ulehl na slamník, vystaviv neúmyslně na 20
odiv sličnost svého čistého trupu. Nevím již, co vše ještě bylo obsahem mé básně vedle tohoto svěžího těla, jehož prsa podobala se milostným dopisům zapečetěným. Nic mi není cizejší citově než homosexuelní pohlavnost. Z pouhého krasocitu vyprýštěly moje verše. Poslal jsem je Viktoru Dykovi pro Lumír. Mohli jsme tehdy býti ještě dobří přátelé literární. Podle 25
tehdejší nutnosti poslal je Viktor Dyk k cenzuře, a cenzor rozhodl, že jsou proti mravopočestnickým paragrafům. Nevyšly. A po dlouhé době, když jsem si na ně opět vzpomněl, jsa již v Praze, oznámil mi Viktor Dyk, že jich nemůže již 30
najíti... Nevím proč, ale právě po té básni se mi stýská a myslím, že ještě dnes byla by dobrá.

Jedenáctého listopadu byl jsem konečně zařazen do pochodové setniny, osmnácté z 28. pluku, která byla právě formována. Vzal jsem to celkem klidně na vědomí, povalování
 5 v Kiškundorožmě nemohlo věčně trvati. Za týden byli jsme odkomandováni do Szegedu, kde jsme měli býti „oblečení“, po pěti dnech poslala mě szegedská marodka do nemocnice s prudkým zánětem spojivky a rohovky. Dveře do světa znovu byly přede mnou zamčeny, aniž jsem se o to snažil;
 10 dokonce sám jsem byl uvězněn v mrzutém stavu člověka napolo a bolestně osleplého. Byla to „náhoda“, která přišla jako na zavolanou, jak by byla řekla většina mých vojenských druhů. Já však sklonil pouze pokorně hlavu a přijal jsem klidně nové, nepříliš šťavnaté sousto života z dlaně osudu.

15 Magyar allami szemkorház (Maďarská státní nemocnice oční) v Szegedu je pěkná a čistá budova velká nad Tisou. Byla naplněna tehdy většinou vojáky a vládl v ní výborný lékař, žák pražského dr. Deyla, maďarský žid, ale inteligentní, energický a přitom shovívavý člověk. Jméno jsem za-
 20 pomněl.

Zánět z jednoho oka vyhnán, přenesl se mi do druhého; dobré dva měsíce hostily mě dlouhé koridory, povídavé jídelny a tiché, vyleštěné ložnice szemkorházu. Zpočátku a pak podruhé znova bylo mi oko denně lapišováno, až jsem si té-
 25 měř zvykl na těch několik minut bolestné palčivosti, která v prvních dnech nutí člověka téměř poskakovat. Denní ordinace protáhla se obyčejně až do oběda, takže veliké hrachy slz padaly mi z přivřených očí přímo do polévky, zardělé velikým množstvím papriky. Také na tuto polévku bylo nutno
 30 si tu zvyknouti, než přestala probouzeti kašel a kuckání. Strava byla dosti dobrá; přikrmoval jsem se ovšem ještě tím, co mi přinášela žena, která se také přestěhovala do Szegedu a najala si tu u jakési paničky dobrý pokojík s balkónem vedoucím na Valéria tér, náměstí, kde se konal paprikový
 35 trh, pestrý obrázek s převládající hnědočervenou, pěkně mě-

ňavou, zejména na šatech obchodníků. Panička, majitelka bytu, byla ovšem syfilistická.

Syfilis je tu jakousi národní nemocí městského obyvatelstva. Ani v naší nemocnici nebyl vzácným zjevem muž klidně se šmírující coram publico; to nevzbuzovalo pozornosti.

Nemocniční dni jsou vždycky nudné, nezápasiš-li právě o život. Dalo se zde sice tu a tam lépe promluvit s některým Čechem nebo Němcem, s ošetrovatelkou Srbkou, zahráti si v karty, přečísti si noviny nebo pozorovati život na rozteklé Tise a jejím pobřeží, večer hru strážního reflektoru vojenského po dlouhém železničním mostě, ale mnohem více hodin prochodil jsem po společné jídelně ve svém modře pruhovaném nemocničním plášti. S Maďary bylo obtížno se bavit; po pádu Černé Hory, který byl vykřikován za velké vítězství Rakušanů a o němž byly psány úvodníky s titulem „Vivat sequens!“, měli ještě nadutější mravy a řeči než dříve. Byla to maloměšťácká polointeligence.

Čistá postel, vzdálenost vojenských opiček, pokojné věci, bezstarostné hodiny a bezpečné dny účinkovaly však pomalu na tělo i jeho mysl. Zpohodlněl jsem, změkl, ztratil jsem zmužilost. Zchoulostivěl jsem ve svém vězení jako ve skleníku, hrozil jsem se pojednou rizik pole, srdce spadlo mi do kalhot. Tak zbabělý jsem nebyl nikdy v životě jako po několika týdnech svého povalování se po nemocnici. Posedl mě přímo strach z návratu k vojenskému životu, strach, jakého jsem pak už nikdy nepoznal ani v situacích povážlivých, ani pod vrčením nepřátelských aeroplánů, ani za cvrlikání francouzských kulek.

Do ohromných rozměrů vyrůstala přede mnou protivenství válečného života, zazdalo se mi, že vyjdu-li z nemocnice, povede má cesta rovnou do nejhoršího pekla krvavého zápasu: tu jsem se křečovitě chopil myšlenky, že si musím zničit jedno oko, abych měl pokoj. Dětskými prostředky chtěl jsem si jítřit zánět – škoda slov. Oko se přes vše uzdravovalo, denně jsem mohl čekat, že budu z nemocnice propuštěn.

Sotva však udeřila hodina mého odchodu, zmizela má zbabělost. Třicátého ledna (1916) odcházel jsem klidně z oční nemocnice na přechodní stanici do rezervního špitálu v ipa-

riskole (průmyslové škole) na Kálvária tér, druhého dne přihlásil jsem se v kasárnách a šel spát k ženě.

Byl jsem zařazen do devatenácté pochodové setniny. Druhého února poslali nás pro nedostatek místa do dědiny Dezső. 5 Zde přistrčil mě známý sanitní kadet doktor B. dosti svémocně a podloudně k sanitě. Pátého hnali nás do Szegedu obléknout se, šestého strávil jsem pěknou neděli se ženou zase v Dezső, kde jsme měli v jedné chalupě zálusk na velmi krásný, starý obraz na skle, jehož však nepodařilo se nám dosíci, ač byl 10 v nebezpečí, že bude usazenými tu vojáky brzy rozbit, sedmého odešla setnina do Szegedu definitivně, já konal tyto cesty většinou po dráze, statečně se vůbec ulejevaje, devátého byla na kasárenském dvoře paráda spojená s přísahou naší setniny, ale přihlížel jsem k ní, nikoli bez ironie, jen z okna záchodu: 15 měl jsem tu dozor právě, máje takzvanou „lehkou službu“, kterou mi nařídil doktor pro bronchiální katar. Pak ještě deset dní jsme čekali, které jsem strávil většinou „doma“ – dcerka už brebentila maďarsky bez nesnází –, tu a tam nahlížeje do kasáren, abych nezmeškal odchod setniny, a pobyv 20 několik hodin na marodce, kde jsme měli sanitní výcvik – podle jména. Nadporučík N., který už nebyl naším velitelem, ještě naposled se vyznamenal, nabídnuv mé ženě, že mě z maršky „vytáhne“, ovšem chtěl za to cosi... dobráček. Ale i počestněji bylo mi nabízeno, abych šel ještě jednou na marodku, 25 že doktor jest již „informován“. Ale já byl již vši svou myslí dole na Balkáně, vesele hledě do otvírajícího se světa.

Dvacátého ráno po osmé hodině otevřela se široce vrata szegedských kasáren a naše setnina s bujarou hudbou vykročila na cestu k nádraží. Šel jsem až vzadu jako saniťák, jediný 30 bez pušky, kterou jsem nechal pohozenou kdesi v kasárnách, stoje na svém, že sanitě puška nepřísluší. Nebylo nikoho, kdo by mě byl zvláště důrazně přesvědčoval o opaku, ač druzí saniťáci, v této věci méně troufalí, pušku vzali.

Vykračovali jsme si celkem vesele, obklopeni houfem druhů 35 a žen, Castaldo marš hřměl a vřískal, ženské slzičky tekly, zvláště maďarské, a sluníčko se usmívalo jarně.